

Mazsalaca senāk un tagad.

1907. – 1944. g.

III daļa

Saturs:

Mazsalacas vidusskolas vēsture.	3. - 23. lpp
1. Tautas izglītība un skolas Mazsalacā un apkārtnē pirms vidusskolas nodibināšanās. ...	3. lpp.
2. Mazsalacas vidusskolas izveidošanās:	
2.1. Mazsalacas Skolu biedrība	5. lpp
2.2. Mazsalacas vidusskolas telpu jautājums	6. lpp.
3. Svarīgākie notikumi Mazsalacas vidusskolas dzīvē:	
3.1. Īsas ziņas par Mazsalacas vidusskolas vadītājiem;	7. pp.
3.2. Pielikums.	8. lpp.
4. Mazsalacas vidusskola no 1918. - 1940. gadam.	10. lpp.
5. Vācu okupācijas laiks no 1941. - 1944. gadam.	13. lpp.
6. Mazsalacas vidusskolas darbs no 1944. gada līdz 1962. gadam.	14. lpp.
7. Mazsalacas vidusskolas 40 gadu jubilejas atzīmēšana 1959. gada 16. un 17. maijā.	17. lpp.
8. Valmieras rajona Mazsalacas vidusskolas neklātienes nodaļa.	19. lpp.
9. Mazsalacas astoņgadīgā skola	21. lpp.
Revolucionārās cīņas turpinājums pēc 1905. - 1907. gada revolūcijas sakāves.	24. lpp.
Mazsalaca no 1917. gada Februāra revolūcijas līdz Oktobra revolūcijai.	29. lpp.
Mazsalacas Darba jaunatnes pulciņš.	31. lpp.
Lielās Oktobra revolūcijas uzvaras laikmets Mazsalacā.	33. lpp.
Mazsalaca vācu okupācijas laikā no 1918. gada 22. februāra līdz 1918. gada decembrim.	35. lpp.

Mazsalacas Draudzes skolas skolotāji.	38. lpp.
Padomju vara Mazsalacā 1919. gadā no janvāra līdz maijam	39. lpp.
Mazsalacas atbrīvošana.	45. lpp.
Mazsalacas aizstāvēšana.	48. lpp.
Mazsalaca buržuāziskās Latvijas laikā no 1920. - 1934. gadam.	50. lpp.
Mazsalaca no 1934. - 1941. gadam.	56. lpp.
Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanās. Mazsalaca laikā no 1940. gada jūnija līdz 1941. gada jūnijam.	58. lpp.
Mazsalaca pirms 25 gadiem.	62. lpp.
Atmiņas par profesoru Augustu Kirhenšteinu.	66. lpp.
Mazsalaca Lielā Tēvijas kara laikā Okupācijas režīma apstākļi.	68. lpp.

Mazsalacas vidusskolas vēsture.

Tautas izglītība un skolas Mazsalacā un apkārtnē pirms vidusskolas nodibināšanās.

Mazsalacā un apkārtnē skolu pirmsākumi meklējami 17. gadsimtā. Mazsalacas draudzes skola nodibināta 1685. gadā. Tā ir viena no vecākajām skolām Ziemeļvidzemē. Valmierā draudzes skola sākusi darboties ar 1693. gadu, Matīšos ar 1728. gadu. Arhīvu ziņas par 17. gadsimtu un 18. gadsimtu vēsta, ka par skolu lietām valdošā šķira nav daudz interesējusies. Skola darbojusies ar pārtraukumiem, skolnieki bijuši maz. Galvenokārt mācījušies lasīt un skaitīt pātarus un garīgās dziesmas. 19. gadsimta sākumā mācības pilnīgi pārtrauktas.

Draudzes skola savu darbību atjauno 1826. gadā. 1919. gadā to pārkārto par 2. pakāpes pamatskolu. 1933. gadā savu darbību izbeidz - skolnieki pārnāk mācīties uz Mazsalacas ģimnāziju.

Ar 1871. gadu Mazsalacas tuvumā pretim pareizticīgo baznīcai sāk darboties pareizticīgo draudzes skola.

19. gadsimta beigās Mazsalacas draudzē tiek atvērtas vairākas pagasta skolas.

1) 1852. g. Skulbergu pagasta skola. Likvidēta 1962. gadā.

2) 1846. g. Valtenbergu pagasta „Līču” skola.

3) 1861. g. Valtenbergu pagasta (Raganas) skola, tagad Mazsalacas ciema Aurupītes pamatskola, likvidēta 1962. gadā.

4) 1861. g. Sēļu pagasta skola. Mūsu dienās Ziemeļu ciema Sēļu pamatskola.

5) 1862. g. Rauskas skola. Mūsu dienās Ramatas ciema Rauskas pamatskola.

6) 1864. g. Vecates pagasta skola. Mūsu dienās Vecates ciema Vecates pamatskola.

Bez tam pagasta skolas tiek atvērtas Jaunatē, Pantenē un Košķelē.

Mazsalacā ap 1890. gadu sāk darboties Marijas Ores vadītā privātā elementārskola. Ar 1900. gadu to pārņem Ādams Rīšbergs, drīz tā kļūst par Krievijas valdības uzturētu progimnāziju. (Sīkākas ziņas skatīt no 24.-30. lpp.)

No 1911. gada līdz 1918. gadam Mazsalacā darbojās Emīlijas Balodes nodibinātā privātā progimnāzija – četrklasīga skola ar divām sagatavošanas klasēm. Emīlija Balode bija uz Mazsalacu pārnākusi no Rūjienas, kur strādājusi kā skolotāja. Viņa bieži slimojusi, tāpēc skolas faktiski vadījusi viņas māsa Elfrīda Balode.

Atmiņās E. Balode (tagad Kampenuse) raksta, ka “skolas mērķis bija dot vietējo darbaļaužu bērniem nepieciešamos zināšanu pamatus dzīvē un atvieglot viņiem iestāšanos vidējās mācību iestādēs.”¹

Pirmo gadu darbojās tikai divas sagatavošanas klases. Pie skolas tika noorganizēta skolnieku biblioteka. Skolotāji veicināja arī skolnieku pašdarbību – sarīkoja vakarus ar bērnu teātra izrādēm, kora dziesmām, deklamācijām.

Skolā kā skolotāji strādāja vairāki nelegālās komunistiskās partijas biedri. Tie bija Elfrīda Balode, Anna Kārklīņa, Alfrēds Knospiņš un Anna Eglīte. Minētie skolotāji ar savām mācībām un audzināšanas metodēm skolniekus ietekmēja progresīvā virzienā.

Daudzi šīs skolas bijušie skolnieki ieņem atbildīgas vietas Padomju valsts iestādēs, ir zinātnieki un sabiedriski darbinieki. Piemēram Milda Birkenfelde (Dzērvīte) deputāte, LKP Jelgavas komitejas sekretāre (līdz 1961. gadam), Anna Eglīte – docente Maskavas augstskolā, Jānis Kaimiņš - LKP CK Partijas vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks, vēstures zinātņu kandidāts, Milda Rusmane - ārste, medicīnas zinātņu kandidāte.

Bez iepriekš minētiem skolotājiem skolā vēl strādājuši skolotāji – Jansons, Jurjāns, Zalcmāne, Zupe, Daugule, Medne Kristīne, Sperliņa.

Skola darbojusies cīnoties ar grūtiem materiāliem apstākļiem. Mācību maksa, salīdzinot ar izdevumiem skolas uzturēšanai, bijusi neliela. Trūcīgo vecāku bērni no mācību maksas atbrīvoti. Māju īpašnieki prasījuši augstu īres maksu. Telpas skolas vajadzībām nav bijušas piemērotas. Astoņos pastāvēšanas gados skola spiesta trīs reizes mainīt telpas – vispirms Kociņa mājā Rīgas ielā Nr. 7 (tagad R. Birzgaļa iela), Nurmikas mājā Pasta ielā (tagad Pionieru iela) un beidzot Stirnas mājā, Pērnavas ielā (tagad Ļenina iela).

Skola tika likvidēta 1918.gada pavasarī, kad Mazsalacā iebruka vācu okupācijas karaspēks. Cietumā nekavējoši ieslodzīja skolas vadītāju Elfrīdu Balodi, vajāja skolotājus.

Mazsalacas vidusskolas izveidošanās

Mazsalacas Skolu biedrība

Vidusskolas izveidošanai bija nepieciešami lieli līdzekļi. Lai tos savāktu, tiek nodibināta skolu biedrība. Tās dibinātāji ir Mazsalacas pagasta Raganas skolas pārzinis A. Laurs, tirgotājs Arnolds Ore, Kalniņš, Rinmanis un Riekstiņš.

Biedrības dibināšana notikusi 1917. gada 6. novembrī. Uzglabājies dibināšanas protokols, kurā teikts:

„1917. gada 6. novembrī ... bija sapulcējušies vairāki bērnu vecāki un personas, kam rūp un interesē skolu būšana. Sapulcējušies nolēma nodibināt Skolu biedrību, kuras uzdevums un mērķis visdrīzākā laikā atvērt Mazsalacā vidusskolu ar ģimnāzijas vai reālskolas programmu.”

Tika pieņemti arī biedrības statusi, kuros paredzēja, ka Mazsalacā dibināmo vidusskolu finansēs biedrības biedri, iemaksājot iestāšanās naudu. Bez tam biedrība līdzekļu ievākšanai paredz sarīkot bazārus, koncertus, teātra izrādes, vākt ziedojumus no valsts iestādēm, privātām personām, vai pieprasot no Valsts iestādēm pabalstus.

Biedrības vadošie orgāni – pilnsapulce, kura sanāk reizi pusgadā, valde, sēdes notura reizi mēnesī un revīzijas komisija.

Biedrības devīze „Mūsu bērnos mūsu nākamība”. Par Skolas biedrības organizētājiem izvirza Arnoldu Ori un Gustavu Lielbārdi.²

Mazsalacas Skolu biedrība uzsāk darbību. Nākamajā pilnsapulcē, 1918. gada 3. augustā biedrības organizētāji A. Ore un G. Lielbārdis ziņo, ka skolas fondam savākti 5312 rubļi.

Sapulce nolēmj, ka 1918./1919. mācību gadā Mazsalacā atverama vidusskola. Vidusskola darbosies pēc vācu okupācijas varas apstiprinātā mācību plāna ar 9 klasēm. Vienbalsīgi nolēmj arī krievu valodai ierādīt attiecīgu stundu skaitu, kā neobligātam mācību priekšmetam. Paredz arī skolas naudu:

No 1.-3. klasei 50 Ost rubļus gadā;

No 4.-6. klasei 100 Ost rubļus gadā;

No 7.-9. klasei 125 Ost rubļus gadā.

Par biedrības priekšnieku ievēl K. Kalniņu.

1918. gada 10. septembra sēdē tiek lemts par skolas direktora un skolotāju pieņemšanu. Par skolas direktoru tiek pieņemts Viklands – alga 4000 marku gadā, brīvs dzīvoklis ar apkuri un apgaismošanu. Direktoram jāvada arī skolas kanceleja. Šai pašā reizē pieņemtas skolotājas – K. Medne, Pagelsene, Rikmane un R. Cukura, maksājot gadā 100 markas.

Mazsalacas skolu biedrība pastāvējusi no 1917. gada līdz 1935. gadam, kad vidusskolu pārņēma valsts. Pēc likvidēšanas dokumenti nodoti arhīvā Rīgā. Biedrības dibināšanas laikā bijuši 15 biedri, vēlāk to skaits pārsniedzis 40.

Mazsalacas vidusskolas telpu jautājums

1918. gada rudenī skola uzsāka mācības agrākās valsts progimnāzijas telpās (jeb Rīšberga skolā). Skolas telpas piederēja J. Orem un vajadzēja par to izmantošanu maksāt īri.

Mācības uzsāka vidusskolas un pamatskolas klases. Skolnieku sanāca tuvu pie 300 un visas klases nevarēja novietot Ores mājā – daļu vajadzēja novietot citur (skolai pretim Konča mājā).

Arī nākamajā mācību gadā stāvoklis neuzlabojās. Toreizējais direktors A. Treimanis ierosināja Skolu biedrībai, lai tā pieprasa valdība piešķirt skolas vajadzībām Valtenbergu muižas centru.

1924. gadā pēc pieprasījuma, Mazsalacas Skolu biedrībai tika piešķirts Valtenbergu muižas centrs ar nodegušo pili, saimniecības ēkām un parku. Pavisam skolas vajadzībām tika piešķirtas 37 pūrvietas aramzemes ar nosaukumu "Priedaine".

Valtenbergu muižas pili cēlis 1780. gadā Drēzdenes arhitekts, profesors A. Krubsācijs. Pils celta renesanses beigu laikmeta stilā – vienkāršās, atturīgās formās. 1905. gada 27. decembrī revolucionāri, atbējot soda ekspedīciju ļaundarbības, pili nodedzina. Pēdējais barons Fītinghofs, saņēmis no cara valdības pabalstu, uzliek nodedzinātās pils mūriem dakstiņu jumtu – mansarda stilā.

Pēc muižas centra piešķiršanas bija nepieciešams pili restaurēt un izbūvēt skolas vajadzībām. Skolas biedrība nespēja sagādāt tik daudz līdzekļu, tāpēc direktors Treimanis ierosināja, lai Skolas biedrība dāvina šo īpašumu Izglītības ministrijai. Tas arī tika izdarīts un varēja saņemt līdzekļus no Rīgas.

Būvdarbi iesākās 1929. gadā. Tos vadīja Izglītības ministrijas inženieri. Būvdarbu uzņēmējs bija Plūme. Vietējie celtnieki, kopā ar Skolu biedrību bija izstrādājuši plānu, kā no vecajam pils istabām izbūvēt jaunas. Tomēr ministrija ar to nerēķinājās. Plānu pils atjaunošanai, ministrijas uzdevumā, izstrādāja Rīgas pilsētas arhitekts Dreimanis, daudz neievērojot veco iedalījumu.

Pils bija būvēta stabos. Vispirms veidoti atsevišķi masīvi stabi un pēc tam stabu vietas aizpildītas. Pirms atjaunošanas, pils iekšpusē bija tikai mūri un drupas. Iekšpusē nebija nevienas kāpnes. Varēja tikai vērot, kur atradās galvenās istabas. Mūros bija saauguši lieli alkšņi. Latvijas valdība pils atjaunošanai izdeva pāri par 200.000 latus.³

1932. gada rudenī bija gatavi divi stāvi. Pārceļšanās uz jaunajām telpām notika 1932. gada 16. septembrī. Sākumā direktora dzīvoklim domātās telpas tika izmantotas skolas vajadzībām. Mazā skolēnu skaita dēļ apakšējā stāvā novietoja 6 pamatskolas klases. 1933. gada vasarā pabeidza trešā stāva izbūvi un rudenī klases izvietojās visos trīs skolas stāvos.

Skolas zemes platība „Priedaine ” bija 37 pūrvietas. Pēc zemes un ēku piešķiršanas vēl bija jāvienojas ar barona pārvaldnieku Jēgeru, kurš dzīvoja Vecatē, par robežām starp skolu un barona zemi. Buržuāziskās Latvijas valdība, izdarot zemes reformu, neaizmirsā arī bijušos baronus. Arī Mazsalacā zināmu zemes daļu baronam neatsavināja. Fondu nosauca par „Aizupēm”. Barona pārvaldnieks zemi izrentēja diviem rentniekiem – Mincim un Runcim. Rentes naudu Jēgers sūtīja uz Vāciju O. Fītinghofam.

Kad robežas noapaļoja, skola dabūja māju, kur agrāk bija veļas mazgātava un tagadējo zēnu internāta ēku. 30.gados skola nopirka no barona klēti par 3800 latiem. Skolas zeme ar ministrijas atļauju tika izrentēta.

Vecajā skolā, pēc pārceļšanās tika iekārtots internāts pamatskolas skolniekiem. Šo ēku skola turpināja īrēt no Jūlija Ores. Katru gadu bija liela kaulēšanās par īres maksu, kura bija stipri dārga. Pārdot māju skolai J. Ore nevēlējās. Internāta telpās tika iekārtotas arī rokdarbu darbnīcas.⁴

Svarīgākie notikumi Mazsalacas vidusskolas dzīvē

Īsas ziņas par Mazsalacas vidusskolas vadītājiem

Mazsalacas vidusskolas darbu pētot, nepieciešams to iedalīt vairākos posmos, jo mainoties sabiedriskai un valsts iekārtai, skolas dzīvē notikušas radikālas pārmaiņas. Četrdesmit gados skolai bijuši arī dažādi nosaukumi.

1918. gada septembrī, kad skola uzsāka darboties, pirmais direktors bija Viklands, pēc profesijas inženieris, Mazsalaca atradās zem vācu okupācijas varas. Mazsalacas vidusskola no 1918.-1929. gadam saukta par Mazsalacas Skolas biedrības vidusskolu. 1919. gada sākumā Viklands Mazsalacu atstāja.

1919. gada 7. janvārī Mazsalacā nodibinājās padomju vara. Tai jāiztur smagas cīņas pret baltgvardu armijas uzbrukumiem. No ziemeļiem uzbruka igauņu-somu baltgvardi.

Neraugoties uz grūtajiem apstākļiem, skola tomēr darbojusies. Par direktoru padomju vara iecēlusi A. Freibergu. No šī laika nekādi dokumenti arhīvā nav uzglabājušies. 1919. gada maijā ienaidnieka pārspēks piespieda Sarkanu armiju atkāpties. Skolas darbs varēja turpināties Latvijas buržuāziskās valsts laikā.

Pielikums.

Jānis Viklandts. Dzimis 1886. g. 7. jūlijā Vecpiebalgā. Tēvs zemkopis. Mācījies Vecpiebalgas Upītes un Vecpiebalgas draudzes skolā. 1903. gadā iestājies Valmieras/Valkas skolotāju seminārā, izstājies 1905. g., kursu nebeidzis. 1906. g. ieguvis mājskolotāja tiesības Pēterpilī. No 1913.-1918. g. studējis Vācijā elektrotehniku. Bijis par skolotāju Ēveles draudzes skolā, Fr. Šmidtchena un L. Bērziņas ģimnāzijās Dubultos.

1918. g. no augusta līdz decembrim Mazsalacas vidusskolas direktors.

Tālāk strādājis Talsu pilsētas vidusskolā, bijis arī Talsu apriņķa pamatskolu inspektors. Kā inženieris darbojies „U.S.A. Western Electric Co” pārstāvībā Latvijā. No 1928.-1931. g. Rīgas pils. uzņ. nod. vadītājs. 1936. g. darbojas Rīgas pilsētas ielas dzelzceļu pārvaldē. Kara laikā internēts Sahssenburgā (Vācijā) civilgūstekņu nometnē.⁵

Aleksandrs-Roberts Freibergs, Matīsa d., dzimis 1872. gada 14. jūnijā Lielezeres pag. „Birzniekos” kā rentnieka dēls. Mācījies Lielezeres Rozas 2 kl. ministrijas skolā un Saldus proģimnāzijā, tad iestājies Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā, kur mācījies no 1889.-1893. gadam, pēdējā klasē vadījis semināra biblioteku.

Pēc semināra beigšanas, bijis skolotājs Mazsalacas draudzes skolā (1893.-1897. g.), tad turpinājis izglītību Pēterpils skolotāju institūtā un Augstākos komercursos, iegūstot vidusskolu skolotāju tiesības (1897.-1900.). Pēc tam strādājis par skolotāju Limbažu pilsētas skolā un sieviešu proģimnāzijā (1900.-1903.), Pēterpils Jēzus baznīcas tirdzniecības skolā (1903.-1907.), Pēterhofas Pētera dr. tirdzniecības skolas direktors (1907.-1917.) un skolotājs Pēterpils tehnikumā (1917.-1918.). Mazsalacas vidusskolā sācis strādāt par skolotāju 1918. g., bet 1919. gadā padomju varas laikā iecelts par direktoru. Pēc tam strādājis 1919.-1925. g. par Lubānas ģimnāzijas direktoru un no 1925.-1930. g. par Varakļānu ģimnāzijas skolotāju un bibliotekāru. No 1930.-1934. gadam bijis Aglonas ģimnāzijas skolotājs un bibliotekārs. No 1934. gada pensionārs un dzīvojis Rīgā. Miris 1946. gadā Skaņkalnes ciema „lelejās”.⁶

1919.-1938. gadam Mazsalacas vidusskolas direktors ir Arnolds Treimanis (1872.-1961.). Viņa darbības sākumā no 1919.-1929. gadam skola tika saukta par Mazsalacas Skolas biedrības skolu vidusskolu, bet no 1929.-1934. gadam par Mazsalacas Skolas biedrības ģimnāziju. Ar 1934. gada 16. septembri skola tiek pārņemta pilnīgā valsts uzturēšanā, tiek likvidēta Mazsalacas Skolas biedrība un skolas nosaukums ir Mazsalacas valsts ģimnāzija.

1938.-1940. gadam Mazsalacas Valsts ģimnāzijas direktors ir Jānis Bērziņš (dzimis 1879. gada 12. aprīlī), bijušais Rīgas Valsts skolotāju institūta direktors

1940.-1941. g. jūlijam, kad Latvijā atjaunojās padomju vara, skolas direktors ir Rūdolfs Dārziņš (dzimis 1907. g. 4.10.-1941. g. 7.). Skolas nosaukums Mazsalacas valsts vidusskola. Ienākot vācu okupantiem, direktoru Dārziņu apcietina un nošauj.

1941. g. augustā līdz 1944. g. jūlijam direktors atkal ir Jānis Bērziņš. Skola saucās Mazsalacas valsts ģimnāzija.

No 1944. g. septembrī līdz 1946. gada 7. martam skolas direktors ir Jānis Eglītis.

No 1946. gada 8. marta līdz šim laikam (1962. gadam) skolas direktors ir Jānis Osis (dzimis 1910. g. 10. 9.).

Mazsalacas vidusskola no 1918. - 1940. gadam.

Pirmais mācību gads bijis ļoti grūts. Mācības jāuzsāk apstākļos, kad pilsētā atradās vācu okupācijas karaspēks. Pēc direktora Viklanda pieņemšanas, apstiprināts arī mācību plāns. To sastādījis L. Adamovičs (kurš bijis praksē pie vietējā mācītāja) - vēlākais buržuāziskās Latvijas izglītības ministrs.

Plāns uzrakstīts vācu valodā. Mācību plānā paredzēti šādi priekšmeti:

Ticības mācība 21 st. Matemātika 42 st.

Vācu valoda 42 st. Dabas zinības 17 st.

Latviešu valoda 42 st. Rakstīšana 8 st.

Franču valoda 18 st. Zīmēšana 12 st.

Krievu valoda 12 st. Dziedāšana 8 st.

Vēsture 9 st. Rokdarbi 12 st.

Ģeogrāfija 11 st. [?](#)

1918. gada rudenī darbu uzsākuši 6 skolotāji – J. Viklands, K. Medne, V. Daulberga, R. Cukura, A. Freibergs un Kārlis Miesnieks (tagad gleznotājs, profesors Rīgā).

Skolnieku skaits nav zināms. Arhīvā uzglabājušās tikai dažas, ar roku rakstītas liecības. Visās klasēs paredzēta mācību maksa.

Padomju varai nodibinoties, 1919. gada 7. janvārī Viklands skolu atstāj. Par direktoru ieceļ Freibergu.

Mazsalacas apkārtnē februārī, aprīlī un maijā notiek smagas cīņas. Frontes līnija atrodas abpus Salacas upei. Neraugoties uz smagajiem apstākļiem, skola darbu turpina.

1919. gada rudenī par direktoru pieņemts Arnolds Treimanis, pirms tam strādājis Kauņas, Orlas un Smoļenskas ģimnāzijās. Beidzis Pēterburgas vēstures – filoloģijas institūtu. Darbu uzsāk 9 skolotāji. Pamatskolas klasēs mācās 260 skolnieki, vidusskolas klasēs- 29. Nav bijušas mācību grāmatas, uzskates līdzekļi. Pat burtnīcas trūkušas. Grūti arī bijis ar malku un produktiem.

1920. gada rudenī stāvoklis vēl grūtāks. Tiek paaugstināta skolas nauda līdz 2000 rubļiem gadā. To pašu ziņo arī 1921. gada protokoli. Vēl ir grūtības ar apgādi. Skolotāji daļu algas saņem produktos

no Skolas biedrības. 1922. gadā tiek no jauna paaugstināta skolas nauda par 250 – 300 rubļiem gadā.

1923. gada 13. jūnijā Mazsalacas vidusskolu beidza pirmie 14 absolventi. Šī izlaiduma beigušo vidū bija māsa Birkenfeldes. Milda Birkenfelde (dzimusi 1903. gada 7. novembrī) jau ar 1917. gadu sākusi darboties revolucionāros skolnieku pulciņos un skolnieku komitejā. 1920. gadā viņa iestājusies nelegālā Latvijas Komjaunatnes Savienībā, Vidienas organizācijā. 1921. gadā Mazsalacā organizējusi nelegālo komunistiskās partijas šūniņu. Turpat sastāvējusi arī māsa Kristīne Birkenfelde. Nelegālais darbs bijis jāveic ļoti uzmanīgi, jo vietējie saimnieku dēli uzmanījuši.⁸

1924. gadā no skolas tika izslēgts Arnolds Kalniņš par „komunistisku darbību”.⁹

Šāda cīņa starp progresīvajiem un reakcionārajiem spēkiem vērojama īpaši pēckara gados, kaut pedagogiskās padomes protokolos daudz kas nav atzīmēts.

1928. gadā, sakarā ar ārkārtīgi nelabvēlīgiem laika apstākļiem – lielo slapjumu, raža laukos bija ļoti slikta, daļu skolēnus atbrīvo no mācību maksas.

1932. gadā atkal protokolēts, ka Saeimas budžeta komisijas lēmums mācību maksu valsts ģimnāzijās noteic paaugstināt no 100 latiem uz 120 latiem gadā. 1932. gada 16. septembrī notiek pārceļšanās uz jaunām skolas telpām. Šajā gadā pieaugušo cilvēku apmācībai pie vidusskolas nodibina papildus skolu, kura notikusi apmēram vienu gadu. Nodarbībās piedalījušies 60 klausītāji.

Ar 1938. gadu notiek direktoru maiņa. Direktors ir Jānis Berziņš. 1939. gadā plānots uzsākt bēniņu stāva izbūvi – paredz 5 klašu telpas un kopmītni 125 skolēniem. Buržuāziskā vara to nepaveic.

1940./1941. mācību gadā skolas dzīvē norisinājās lielas pārmaiņas. Latvijā nodibinājās padomju vara. 1940. gada 21. jūlijā Tautas saeima pasludināja Latviju par Padomju Sociālistisku Republiku. 1940. gada 5. augustā PSRS Augstākā Padome Latvijas PSR uzņēma Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā. Sākās plašs pārkārtošanās darbs visās kultūras dzīves nozarēs.

Mazsalacas vidusskolā 1940. gada 29. augustā par direktoru iecel Rūdolfu Dārziņu.

Direktors Rūdolfs Dārziņš dzimis 1907. gada 4. oktobrī Saukas pagastā. Mācījies Jēkabpils valsts vidusskolā līdz 1927. gada jūnijam, tad beidzis Valsts Centrālā Pedagoģiskā institūta dabas zinātņu agronomisko nodaļu 1929. gadā Jelgavā. Bez tam šai pašā institūtā izturējis komisijas pārbaudījumus matemātikā. Strādājis no 1929.- 1934. gadam Jelgavas 2. valsts ģimnāzijā kā laborants, rokdarbu un matemātikas skolotājs. No 1935.-1940. gadam strādājis Idus 6. kl. pamatskolā par pārzini.

Iesākās spraigs darba posms. Vispirms skolā pieteicās ļoti daudz jaunu skolnieku gan pamatskolas, gan vidusskolas klasēs. Ja 1939./1940. mācību gadā vidusskolēnu skaits bija 121, 1940./1941. mācību gadā tajās pašās klasēs skolēnu skaits bija 176.¹⁰ Pamatskolas un vidusskolas klasēs skolēnu skaits bija 513. Skolā sāka darboties pionieru un komjaunatnes organizācijas. Sākumā tās vada A. Viļķins, bet ar 1941. gada 3. janvāri Vera Pūce. Pionieru organizācijā iestājās 130 skolnieki.

Viens no pirmajiem skolniekiem, kas iestājās komjaunatnē bija 10. klases skolnieks Arnolds Graudiņš. Mācību gada beigās vadījis pionieru vienību un izpildījis Mazsalacas vidusskolas komjaunatnes sekretāra pienākumus.¹¹

Grūts darbs bija komjauniešiem, jo toreiz stipri vajadzēja cīnīties pret buržuāziskās ideoloģijas pretestību. Tā izpaudās dažādu lapiņu izplatīšanā skolnieku vidū, baumu izplatīšanā un tml. Cīņā pret buržuāzijas ideoloģijas izpausmēm, A. Graudiņš netaupīja spēkus.

Bez A. Graudiņa komjaunatnes organizācijā sastāvēja Agate Perse, Krastiņš, Virsis un Ēriks Ērenpreisis.¹²

Skolā, katru otrdienu, tiek noturētas pedagoģiskās padomes sēdes, kur bieži dalību ņēma partijas un sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Sēdēs tiek izvirzīts jautājums, ka skolotājiem nepieciešams darba plānojums katrai stundai, ka skolēnos jāaudzina apzinīgā disciplīna, kolektīvisma gars un internacionālisms.¹³

1941. gada 14. janvārī sēdē tiek ziņots, ka skola atceļ maksu par internātu tāpēc, ka piešķirti budžeta līdzekļi internāta apkalpotāju algošanai un kurināmajam. Tas jau bija liels atvieglojums skolēniem.¹⁴ Bez grāmatām, skolēnu vecākiem palika skolas nauda, kuras lielums lauka apvidos bija noteikts 150 rubļi mācību gadā 8.-11. klasēm.

Pēc gatavības eksāmeņiem 1941. gada 17. jūnijā tiek piešķirtas gatavības apliecības 14 absolventiem. Darbu jaunās skolas veidošanā pārtrauca fašistiskās Vācijas iebrukums PSRS.

Vācu okupācijas laiks no 1941. g.- 1944. gadam.

1941. gada 7. jūlijā Mazsalacā ienāca vācu okupācijas karaspēks. Vācu armijas vienības bez lielām ceremonijām novietojās skolas telpās. Skolas inventāru lielā steigā – pāris dienās, bija jāizvāc no skolas. Mazsalacas vidusskolai bija jāpārceļas uz komercviesnīcas telpām Rīgas ielā Nr. 1 un Baznīcas ielā Nr. 19 (tagad Mazsalacas 8. gadīgās skolas telpās). Skolas internātu pārcēla uz Pasta ielu Nr. 5.

1941. gada 1. augustā par Mazsalacas Valsts ģimnāzijas direktoru un pamatskolas pārzini tiek iecelts Jānis Bērziņš.

1942. gada 2. februārī skolai bija iespējams pārnākt atpakaļ uz savām telpām. Mācību gads tiek saīsināts. Gatavības apliecības izsniedz uz gada atzīmju pamata.

Tulīt pēc okupantu ienākšanas apcietināja Mazsalacas vidusskolas direktoru Rūdolfu Dārziņu, kādas nedēļas turēja Valmieras cietumā un nošāva. Tāpat apcietināja Arnoldu Graudiņu. Viņu laikā no 1941.-1943. gadam turēja Valmieras cietumā. 1943. gada sākumā viņu aizveda uz Vāciju, kur koncentrācijas nometnē (Danzig Stuthof) Dancigas tuvumā Štuthofā nogalināja.

Vācu okupanti izdarīja totālās mobilizācijas, kas ļoti sāpīgi skāra skolu jaunatni. No skolnieku vidus tiek izrauti vairāki vecāko klašu skolēni, kurus okupanti mobilizēja.

Padomju Armijas rindās pret vācu okupantiem cīnījās skolniece Agate Perse. Viņa kara sākumā aizbrauca uz Padomju Savienību, iestājusies brīvprātīgi armijā. Mirusi 194.? gadā.

Mazsalacas tuvumā 1942. gadā Mazsalacas vidusskolas skolnieks Groziņš, kā partizānis tika nomests no lidmašīnas. Arī viņu okupanti sagūstīja un nošāva.

Pēdējā okupācijas laika mācību gadā skola darbojās ļoti smagos un nenormālos apstākļos. 1943. gada 23. oktobrī okupācijas vara deva rīkojumu, ka ģimnāzijas telpās jāierīko lazarete. 29. oktobrī vācu virsnieki apskata telpas un pavēl skolai nekavējoši izvēkties.

Skola atkal pārceļās uz Rīgas ielu Nr. 1.(tagadējās Mazsalacas 7. g. skolas baltajā mājā), kur mācības jānotur bijušās komercviesnīcas telpās. Otrā skolas ēkā vairs nav iespējams mācības noturēt, jo tur okupanti ierīkojuši galdnieku darbnīcu.

Nepiemērotās telpās mācības vajadzēja noturēt divās maiņās. Pirmajā maiņā strādāja pamatskolas klases līdz plkst.12. Vidusskolas mācības iesākās plkst. 13. un turpināja līdz plkst. 17. Mācību stundas garums bija 35 minūtes. Internāts varēja uzņemt tikai 15 skolniekus. Mācību gads tiek saīsināts un mācības pabeidz visās klasēs jau aprīļa beigās. Gatavības eksāmeni nenotiek, bet gatavības apliecības tiek izsniegtas uz gada atzīmju pamata.

Pēc mācību gada beigām 1944. gada 20. jūnijā Mazsalacas Valsts ģimnāzija tiek slēgta, paredzot ar 1944. gada 1. augustu Mazsalacā Vidzemes Valsts skolotāju institūtu. 1944. gada augustā gan tika izvesti iestāju pārbaudījumi institūtā, bet 1944. gada septembrī vācieši no Mazsalacas tika padzīti un vidusskola atjaunoja darbu.¹⁵

Mazsalacas vidusskolas darbs no 1944. gada līdz 1962. gadam.

1944. gada vasarā sākās Padomju Armijas lielais uzbrukums visās trijās Baltijas frontēs. Padomju Armija Latvijas teritorijā ienāca 1944. gada 18. jūlijā. Sīvas kaujas notika par Rēzekni, Daugavpili, Madonu un Krustpili.

Septembrī Padomju karaspēka uzbrukums sākās no Valkas, Ērgļu un Bauskas rajoniem Rīgas virzienā. Rīgu atbrīvoja 13. oktobrī.

Mazsalacā Padomju Armijas daļas ienāca 1944. gada 24. septembrī. Vāciešiem atkāpšanās bija jāizdara lielā steigā, tomēr arī šeit okupanti nodarīja lielus postījumus. Uzspriecināja dzelzceļa tiltu pār Salacu pie vidusskolas un izjauca visu sliežu ceļu no Rūjienas līdz Limbažiem. Nodedzināja koka tiltu pār Salacu Mazsalacas pilsētā un izdarīja vēl citus postījumus.

Tūlīt pēc okupantu padzīšanas darbam saka gatavoties arī Mazsalacas vidusskola. Skolas darbu sāka organizēt skolotāji Dāvis Eglīte, Jānis Pabriks un arī citi skolotāji. Skolotājs Dāvis Eglīte tika iecelts par izpildu komitejas locekli. Skolas ēka bija lielā nekārtībā. Klašu telpas bija daļēji piemērotas slimnīcas un okupācijas karaspēka virsnieku atpūtas vajadzībām. Ar lielu enerģiju skolotāji Eglīte, Mence un citi ķērās pie skolas telpu iekārtošanas un sakārtošanas skolas vajadzībām. Pēc pāris dienām viss bija tiktāl sakārtots, ka 1. oktobrī varēja uzsākt mācības. Par mācību sākumu tika izziņots visās izpildu komitejās plašā apkārtnē. Skolotājam D. Eglītem bija

1940./41. mācību gada programmas un pēc tām skola uzsākusi darbu. Štata vienības apstiprinājusi Mazsalacas pilsētas izpildu komiteja.¹⁶

Strauji pieauga skolnieku skaits. 1944./1945. mācību gadā 8. klasē vien jau bija 132 skolnieki, 9. klasē 90, bet vecākajās klasēs mazāk, jo okupanti daudzus bija mobilizējuši armijā, aizdzinuši spaidu darbos uz Vāciju. Pavisam skolā bija 856 skolnieki – visas telpas bija piepildītas līdz pēdējai iespējai, arī blakus mājās tika izvietotas klases. Sākums grūts – trūkst mācību grāmatu, nav burtnīcu, programmu, internātā var uzņemt tikai apmēram 25 skolniekus.

Bez saimnieciskajām grūtībām jāpārvar arī lielas idejiskas grūtības, jo okupācijas vara bija sadalījusi daudzu cilvēku apziņu. Skolas sienās bija sastopama arī buržuāziski nacionalistiskā ideoloģija, aktīvi bija dažādi sektanti. Šķiru attiecības ārpus skolas atspoguļojās arī skolas dzīvē.

Līdz pat 1947. gadam skolā bija tikai 3 komjaunieši. Mainījās komsorgi, bet viņiem trūka darba prasmes, pieredzes, izglītības. Skolas direktors Jānis Eglītis arī neatbilda padomju skolas prasībām (nodarbojās ar pūšļošanu, sistemātiski izlauptja skolas inventāru).¹⁷

1946. gada 8. martā par Mazsalacas skolas direktoru iecēla Jāni Osi (dzimis 1910. gada 10. septembrī), Mazsalacas vidusskolas 1931. gada absolvents, beidzis LVU inženierzinātņu fakultāti.

Skolā iesākās spraigs darbs, kas laika gaitā aizvien pilnveidojās. Ar 1948. gada pavasari notiek pārmaiņas komjaunatnes darbā. Par komsorgu skolā strādāja 11. klases skolnieks Sigurds Šmits. Viņš ap sevi pulcināja apzinīgākos un labākos skolas jauniešus un gada laikā komjauniešu pieaugums ir 21 cilvēks. Skolēni aktīvi iesaistās padomju darbā. Pirmie komjaunieši tagad ieņem mūsu dzīvē atbildīgas vietas, piemēram:

Jānis Krūmiņš - PSKP biedrs, Smiltenes MRS direktora vietnieks politiskajā darbā;

Jānis Pēkšēns – PSKP biedrs, virsnieks Padomju Armijā;

Jānis Puriņš – ceha vadītājs, inženieris VEF;

Sigurds Šmits – inženieris un daudzi citi.

Tā no nedaudziem komjauniešiem laika gaitā Mazsalacas vidusskolas komjaunatnes organizācija izveidojās par varenu spēku – uz šodienu skolā ir 120 komjauniešu. Republikas sacensībās par labāko darbu skolas komjaunatnes organizācija 2 reizes ieguvusi LĻKJS CK prēmijas.

Mazsalacas vidusskolā pēdējā pēckara darba posmā darba tikumu, skaistas darba tradīcijas ir ieviesuši pieredzējuši skolotāji, kas savukārt audzināja jauno skolotāju paaudzi. Paši saskatījuši mūsu nākotnes perspektīvas, viņi tās mācīja saskatīt arī saviem skolēniem un darba biedriem. Tādi bija skolotāji Marta Putne, Arnolds Treimanis, kas skolā nostrādāja līdz 83 gadu vecumam, skolotājs Zubkovs, Kārlis Dreimanis un citi. Šie skolotāji tagad jau ir pensionāri.

Visu savu spēku, zināšanas darbam atdod skolotāji, kuri strādā Mazsalacas vidusskolā. 25 gadus darbā pavadījusi skolotāja Anna Mence. Tāpat jāatzīmē skolotāja Jāņa Menča darbs muzikālajā audzināšanā.

Labi savu darbu veic ķīmijas skolotājs J. Dreimanis, matemātikas skolotāja A. Zālīte, svešvalodu skolotāja G. Dreimane, fizikālās audzināšanas skolotāji A. Ādmīne un A. Celmiņš, svešvalodu skolotāji R. Pabrika, mācību daļas vadītājs J. Pabriks un citi.

Skolā darbojas arī partijas organizācija, skolotāju komjaunatnes organizācija un arodbiedrības organizācija.

Lielu darbu veikusi Mazsalacas vidusskola, sagatavojot jauno paaudzi praktiskajam darbam. To no skolas prasīja pati dzīve. Ja buržuāziskās Latvijas laikā no 1918.- 1940. gadam vidusskolas klasēs caurmērā mācījās 77 skolēni, pirmajā padomju varas gadā 176, okupācijas laikā 147, tad pēc Lielā Tēvijas kara vidusskolas klasēs mācās caurmērā gadā 253 skolēni. Ne visi varēja un ne visiem bija interese studēt. Bet praktiskā dzīvē trūka darbinieku – grāmatveži, elektriķi un citas specialitātes. Jau no 1949. gada skolā vairākus gadus darbojās grāmatvežu un rēķinvežu kursi. Liela nozīme bija arī skolas radiofikācijai, kuru veica skolotāja D. Eglīša vadībā. Radiopārraides vada un organizē paši skolēni, skolas komjaunatnes komitejas vadībā.

1950. gadā skolā sāk darboties šoferu kursi un ar 1952. gadu Jauno lauksaimniecības mehanizatoru pulciņš pie Mazsalacas MTS, kas gatavoja traktoristus un kombainierus. Līdz 1959. gadam pulciņš sagatavojis 134 šīs nozares darbiniekus.

Pēc partijas 19. kongresa, skola iesaistījās politehniskās apmācības veidošanā. Pirmie pasākumi bija augļu dārza iestādīšana Kaļiņina kolhozā, daudz tika strādāts ražas novākšanā. Izglītības ministrijas Skolu zinātniski pētnieciskā institūta darbinieki, sadarbībā ar skolotājiem un skolēniem uzrakstīja grāmatu par Mazsalacas vidusskolas darba pieredzi politehnizācijā.¹⁸

Vairākus gadus skolēni piedalījās Vissavienības lauksaimniecības izstādē Maskavā ar savu darbu lauksaimniecības mehanizācijā. Līdz 1959. gadam 28 skolnieki ir saņēmuši atzinību par veikto darbu.

Bez noorganizētām skolēnu traktoru brigādēm, kas vasaras brīvlaikā un ražas novākšanas laikā strādāja kolхозos, ar 1960. gadu Mazsalacas vidusskolas audzēkņi ražošanas apmācības skolotāja V. Ankevicā vadībā strādāja kolhoza „Jaunais ceļš” Tīšu fermā. 1961. gada 5. jūlijā Mazsalacas vidusskolas ražošanas apmācības pārzini V. Ankevicu Izglītības ministrija apbalvoja ar krūšu nozīmi „Teicamnieks izglītības darbā”.¹⁹

Mazsalacas vidusskolas direktors J. Osis tika ievēlēts par delegātu otrajā skolotāju kongresā Rīgā. Atzinīgi novērtējot veikto darbu, J. Osis tika apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni un viņam tika piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā skolotāja nosaukums.²⁰

1960. gadā Mazsalacas vidusskolas audzēkņi, kas strādāja kolhozā „Jaunais ceļš” Tīšu fermā no 1960. gada jūnija līdz 1960. gada 30. decembrim, izslauca 55 tonnas piena, iegūstot 1800 izstrādes dienas un izpildīja fermas plānu.

1962. gadā Mazsalacas skola piedalījās PSRS Tautas saimniecības sasniegumu izstādē. Par panākumiem skolēnu darba audzināšanā ar lielo sudraba medaļu tika apbalvots skolas direktors Jānis Osis. Ar mazo sudraba medaļu apbalvoja ražošanas apmācības pārzini Voldemāru Ankevicu

un ar medaļām skolniekus V. Tiltiņu, A. Eglīti par sasniegumiem mehanizācijā. Bez tam medaļas lopkopībā saņēma A. Bankovskis un E. Dreimane.²¹

Nav tādas dzīves nozares, kur nestrādātu Mazsalacas vidusskolas absolventi. Mazsalacas vidusskolas absolventi ir partijas un padomju aparāta darbinieki, zinātnieki, ārsti, skolotāji, inženieri, arhitekti, rūpniecības, lauksaimniecības, tirdzniecības darbinieki.

Skola pamatoti lepojās ar saviem absolventiem partijas darbā b. Edgaru Melķīsi padomju darbā – ārstu Valdi Dreimani, Rutu Krūmiņu, zinātniskajā darbā b. Pēteroni Mildu, Jāni Valbi, augstāko mācību iestāžu mācību spēkiem -

b. b. Martu Rudzīti,

Mārtiņu Sānu,

Ritu Līdaku,

Uldi Bērziņu u.c.

labiem skolotājiem – Āriju Strauti, Kārli Kauliņu, Kārli Kalniņu, Ainu Lapsu, Āriju Lakstīgalu;

lauksaimniecības darbiniekiem – Jāni Jansonu, Jāni Sīmani, Jāni Kažoku, Uldi Pudeli, u.c.;

inženieriem – Haraldu Zariņu, Gaidu Boli, Sigurdu Šmitu un daudziem citiem.

Mazsalacas vidusskolas 40 gadu jubilejas atzīmēšana

1959. gada 16. un 17. maijā.

Pavasariņā zaļumā tinusies Mazsalaca sagaidīja savas vidusskolas absolventus, bijušos skolotājus un viesus, kas atbrauca uz skolas 40 gadu jubilejas svinībām. Skola svinēja savu 40. gadadienu. 40 gadi vēsturē nav liels laiks, bet Mazsalacas vidusskolas četrdesmit – pilni nemitīgas rosmes, pilni tieksmes nest ko jaunu, progresīvu un skaistu – skolas vēsturē palika kā visievērojamākie, jo tie ir pirmie četrdesmit.

Tik daudz priecīgu tikšanos, tik daudz sirsnīgu apsveikumu un rokas spiedienu kā sestdien 16. maijā, skolas zāle laikam gan piedzīvoja pirmo reizi.

Svinīgo sēdi 1959. gada 16. maijā atklāja skolas direktors Jānis Osis. Vietas goda prezidijā ieņēma viesi un skolotāji. Direktors uzaicina visus klātesošos piecelties, lai godinātu mirušos un cīņās kritušos skolas skolotājus un absolventus.

Ziņojumu par Mazsalacas vidusskolas izveidošanos un attīstību no 1918. gada līdz 1944. gadam sniedz sniedz skolas direktors. Tālāk vārdu dod skolas mācību daļas vadītājam J. Pabrikam par laika posmu no no 1944. gada līdz 1959. gadam. Pēc ziņojumiem par skolas pagātņi, tagadni un nākotni vārds apsveicējiem.

Izglītības ministrijas pārstāvis b. Čulītis atzīmēja, ka „Noklausoties skolas vēsturi, kā skolu veidojuši labākie sabiedrības spēki, var teikt, ka visa Mazsalacas vidusskola arī turpmāk stāvēs labāko skolu pirmajās rindās.”

Biedrs Čulītis par ilgadēju un nevainojamu darbu pasniedz skolas vadībai b. b. J. Osim un J. Pabrikam Izglītības ministrijas un IAZID Republikāniskās komitejas Goda rakstus. Izglītības ministrija ar nozīmi „Teicamnieks izglītības darbā” apbalvo skolotājus Annu Menci, Rasmu Pabriku un Dāvi Eglīti.

Rūjienas rajona izpildu komitejas priekšsēdētājs biedrs Škarsts ar izpildu komitejas Goda rakstiem apbalvo skolotājus Mariju Osi, Ainu Zālīti, Irīnu Sizovu, Normundu Lusti, Jāni Menci, Kārli Zālīti un Martu Putni.

Tālāk seko apsveikumi no iestādēm, uzņēmumiem un bijušajiem audzēkņiem.

Pēc svinīgās sēdes klātesošie noklausās koncertu.

17. maijā notika svinību turpinājums. Vispirms skolas direktors viesus iepazīstināja ar vidusskolas saimniecību, parādīja skolas dārzu, siltumnīcu, darbnīcas. Tad visi pulcējās zālē, kur pie klātiem galdiem notika sirsnīga kavēšanās atmiņās. Ar runām uzstājās pārstāvis no katra izlaiduma. Izrādījās, ka gandrīz no visiem 35 izlaidumiem bija atbraucis pārstāvis. Bijušie skolnieki un viesi atstāja ierakstus viesu grāmatā, izteicot savus iespaidus un vēlējumus.

Pārmainījusies arī Mazsalacas vidusskolas materiālā bāze. Pie skolas izbūvēts jauns internāts (bijušajā muižas pasta un tiesas mājā – Šinkas sētā).

Internāta būve izmaksāja Rbļ. 6.000 (jaunajā cenu mērogā). Izremontēts vecais internāts, iekārtots internāts pilsētā – bijušajā Mazsalacas pagasta namā.

Ja senāk visus mācību līdzekļus varēja novietot pāris skapjos, tad tagad skolā ir mācību kabineti. Skola ir apgādāta ar mācību un uzskates līdzekļiem visās mācību disciplīnās.

1958.-1961. gadā tika pabeigta skolas ceturtā stāva izbūve, kur novietojās fizikas, ķīmijas, dabas zinību, mūzikas kabineti un novadpētniecības stūrītis.

Tika uzceltas darbnīcas koka un metāla apstrādāšanai. Skolai ir divi dārzu traktori un pārējais inventārs, kas nepieciešams ražošanas apmācības veikšanai. Ar 1957. gadu skolā darbojās zobārstniecības kabinets, kas nodrošina skolniekiem un skolas darbiniekiem sistemātisku zobu ārstēšanu. 1958. gadā tiek pabeigta siltumnīcas būve, kas izmaksāja Rbļ. 3.800 (jaunajā cenu mērogā).

Padomju valsts gādība par izglītību redzama ikvienā skolas darba nozarē. Liela nozīme bija arī mācību maksas atcelšanai vidusskolas klasēs.

Daudzi skolnieki tiek apgādāti ar bezmaksas pusdienām, brokastīm un vakariņām.

Izglītoti cilvēki vajadzīgi komunistiskās iekārtas celtniecībai. Mūsdienās ir daudz lielākas iespējas apgūt izglītību nekā buržuāziskās Latvijas laikā. To ļoti skaidri un pārliecinoši parāda statistikas dati.

Mazsalacas vidusskolu 45 pastāvēšanas gados beiguši 1076 absolventi.

No tiem buržuāziskās Latvijas laikā:

no 1918.-1940.g. - 22 gados - 268 absolventi

No tiem vācu okupācijas laikā:

no 1941.-1944.g. - 3 gados - 63 absolventi

No tiem Padomju Latvijas pastāvēšanas laikā:

1940.-1941. un 1944.-1962. g. - 19 gados - 745 absolventi

Ar teicamām sekmēm visās mācību disciplīnās skolu beiguši 66 absolventi,

no tiem buržuāziskās Latvijas laikā - 13 absolventi,

vācu okupācijas laikā - 1 absolvents,

padomju varas laikā - 52 absolventi.

Mūsdienās Mazsalacas vidusskola veidojās par politehnisko darba vidusskolu un skolas kolektīvs pieliek visas pūles PSKP 22. kongresa lēmumu īstenošanai dzīvē.

Valmieras rajona Mazsalacas vidusskolas neklātienes nodaļa.

1953. gada 1. oktobrī, ar toreizējā Rūjienas rajona izpildu komitejas ierosinājumu pie Mazsalacas vidusskolas tika nodibināts konsultāciju punkts, lai dotu iespēju apgūt septiņgadīgo un vidējo izglītību strādājošiem. Mazsalacas konsultāciju punktā strādāja vidusskolas skolotāji, bet visi norēķini par skolotāju algām, skolnieku sekmēm u.c., bija jānodrošina Rīgas Republikāniskajai neklātienes vidusskolai. Par konsultāciju punkta vadītāju Izglītības ministrija apstiprināja Mazsalacas vidusskolas skolotāju N. Lusti.

Deviņos pastāvēšanas gados Mazsalacas konsultāciju punktā izglītību apguvuši daudzi strādājošie, kuriem dažādu iemeslu dēļ nav bijis iespējams pabeigt vidusskolu. Visā pastāvēšanas laikā skolēnu skaits arvien pieaudzis. Līdz 1962. gadam vidējo izglītību ieguvuši 72 skolnieki – pieaugušie. Par neklātienes apmācības attīstību liecina šādi dati.

Mācību gads	Skolotāju skaits, kuri strādāja neklātienē	Skolnieku skaits, kuri uzņēmti skolā mācību gada laikā	Beiguši skolu un saņēmuši gatavības apl.
1953./54.	11	21	-
1954./55.	8	30	2
1955./56.	8	38	2
1956./57.	8	60	1
1957./58.	9	88	8
1958./59.	12	106	19
1959./60.	14	119	7
1960./61.	12	113	19
1961./62.	12	119	14
1962./63.	16	138	15
		Kopā:	87

Skolnieku skaits palielinājās pēc PSRS Ministru Padomes lēmuma, ar kuru piešķīra skolēniem, kuri strādā un sekmīgi, mācās vienu brīvu dienu nedēļā ar 50 % apmaksu par darba dienu (lēmums no 1959. gada 10. decembra).

1961. gada 1. septembrī neklātienes sistēma tika pārkārtota. Rīgas Republikānisko neklātienes vidusskolu likvidēja 1961. gada 5. jūlijā. Katrā Latvijas PSR rajonā iecēla savu neklātienes nodaļas vadītāju. Valmieras rajonā par Mazsalacas vidusskolas neklātienes nodaļas vadītāju rajona Tautas izglītības nodaļa iecēla Normundu Lusti.

Mazsalacas vidusskolas neklātienes nodaļa noorganizēja Mazsalacas konsultāciju punktu pie Mazsalacas vidusskolas.

Rūjienas konsultgrupu vadītājs E. Paeglis, pie Rūjienas vidusskolas.

Zilākalna konsultgrupu vadītājs J. Žogls, pie Zilākalna 8. gadīgās skolas.

Naukšēnu konsultgrupu vadītājs J. Zandersons, pie Naukšēnu vidusskolas.

Rencēnu konsultgrupu vadītāja H. Loite, pie Rencēnu vidusskolas.

Matīšu konsultgrupu vadītāja G. Šmelte, pie Matīšu vidusskolas.

Dikļu konsultgrupu vadītāja M. Kuģe, pie Dikļu 7. g. skolas.

1961./1962. m. g. sākumā neklātienēs nodaļā mācījās 221 skolnieks, mācību gada beigās 219 skolnieki. No tiem, 160 skolnieki tika pārcelti uz nākamo klasi. Skolu beidza, saņemot gatavības apliecību, 18 skolnieki, no tiem 14 Mazsalacā, 3 Rūjienā un 1 Matīšos.

Nākamajā mācību gadā ir uzdevums izveidot jaunas konsultāciju grupas pie 8. gadīgām skolām. Tas ir reāls uzdevums, jo Valmieras rajonā, vecumā no 15-30 gadiem ir 4000 cilvēku, kuriem nav pabeigta vidējā izglītība.

Mazsalacas konsultāciju punktā ilgu gadu strādā svešvalodu skolotājs J. Pabriks, skolotāji J. Kažoks un Z. Kažoka (matemātikas un fizikas skolotāji), A. Kaužēna un E. Zeņķe (latviešu valodas skolotājas), A. Bitmanis (latviešu un krievu val. skolotājs), A. Lisoveca (krievu val. skolotāja), M. Luste (vēstures un krievu val. skolotāja), V. Ankevics (ķīmijas skolotājs), A. Zālīte (matemātikas skolotāja), E. Kokenberga (matemātikas skolotāja) un N. Luste (vēstures skol.).

Mazsalacas astoņgadīgā skola

1918. gadā pēc Mazsalacas vidusskolas nodibināšanas, vidusskola pārņēma no t.s. Rīšberga jeb Ministrijas skolas pamatskolas klases. Tāpat tika pievienoti visi tie skolnieki, kuri mācības sākuši E. Balodes privātskolā. Pamatskolas un vidusskolas sagatavošanas klasēs 1919. gadā mācījās 260 skolnieki, bet vidusskolas klasēs – 19 skolnieki.

1922. gadā stāvoklis mainās, jo rudenī vidusskolas klasēs jau mācījās 114 skolnieki, bet pamatskolas klasēs 172 skolnieki.²²

1922. gadā rudenī no vidusskolas atņēma pirmās 4 klases un izveidoja Mazsalacas miesta 1. pakāpes pamatskolu. Par pārzini iecēla Kārli Dreimani. Vēl strādāja skolotājas Vilma un Marta Kalniņas. Skola atradās Rīgas ielā Nr. 14 (tagad P. Birzgaļa ielā), pretim viesnīcai.

1925. gada rudenī visi minētie skolotāji pārgāja darbā uz Rīgu. Skolai iecēla jaunu vadību – pārzini Pēteri Sedlenieku (strādāja arī vidusskolā) un skolotāju Olgu Ērmani (tagad pensionētu skolotāju O. Strauti) un mazliet vēlāk Emīliju Smiltkalēju (Liepiņu). Skolnieku skaits šajā mācību gadā bija pieaudzis pāri 80.²³

1928. gada februārī, kad Mazsalacai piešķīra pilsētas tiesības, tika izveidota Mazsalacas 6 klasīgā pamatskola. Miesta 1 pakāpes pamatskolai tika pievienotas divas vidusskolas sagatavošanas klases. Tās joprojām palika vidusskolas telpās un mācīja vidusskolas skolotāji. Skolas pārzinis bija Pēteris Sedlenieks.

1932. gada rudenī pēc Mazsalacas pils pārbūves, vidusskolas un pamatskolas klases pārcēlās uz jaunajām telpām, sākumā divos stāvos, ar 1933. gadu visos trīs stāvos. 1933. gada rudenī Mazsalacas pilsētas 6 kl. pamatskolai pievienoja Skaņkalnes pamatskolas 5. un 6. klasi, kas līdz tam atradās Mazsalacas Draudzes skolas telpās (tagadējā invalīdu namā).

1934. gada 15. septembrī Mazsalacas pilsētas 6 kl. pamatskola tiek apvienota ar vidusskolu. Apvienoto skolu pārzinis vidusskolas direktors A. Treimanis. Par direktora palīgu pamatskolas lietās

tika iecelts skolotājs O. Zupāns. 1938. gadā skolas vadību pārņēma J. Bērziņš (bijušais Rīgas skolotāju institūta direktors).

1940. gadā, nodibinoties padomju varai, skolas direktors ir Rūdolfs Dārziņš un vēlāk mācību daļas vadītājs – Jānis Strauts.

Vācu okupācijas laikā pamatskolas klases pārzina vidusskolas direktors J. Bērziņš un O. Zupāns, kurš 1944. gadā nomira.

Pēc vācu okupantu padzīšanas 1944./1945. m. g. un 1945./1946. m. g. vidusskolas un septiņgadīgās skolas klases ir apvienotas. Bet tā kā skolnieku skaits pārsniedz 800, nepieciešams domāt par skolu dalīšanu, jo vidusskolas klasēm jābūtu otrā maiņa. Nav telpu arī kabinetiem.

1946. gada 1. septembrī no Mazsalacas vidusskolas tiek atdalītas visas 7 pamatskolas klases un tiek izveidota Mazsalacas 7 gadīgā skola. Par skolas direktoru iecēla Albertu Baltiņu. Grūtības sākumā bija ar inventāru, mācību līdzekļiem, nebija pat solu, kur sēdēt visiem skolēniem. Šajā mācību gadā darbu uzsāk 1.-4. klašu krievu komplekts, skolotājs J. Kampuss. Skolas mācību daļas vadītāja ir A. Asariņa. Krievu skolnieku skaits turpmāk pieaug līdz 7 klasēm, kas darbojās četros kompleksos.

Tāpat ar laiku pieaug skolēnu skaits latviešu klasēs. Ierādītās telpas kļūst par šaurām. Dažas klases novieto aptiekas ēkā un vecajā ārsta mājā pretim aptiekai. Kad 1948. gadā šī ēka nodega, divas klases palika bez telpām.

1948. gadā skola dabū savā rīcībā bijušo vidusskolas ēku, kur līdz tam bija galdnieku darbnīca. Pēc remontiem, 1948. gada rudenī divas klases var uzsākt mācības.

1948. gada 22. augustā skolas direktoru A. Baltiņu pārceļ par skolotāju uz Dauguļu 7 gadīgo skolu un par Mazsalacas 7 gadīgās skolas direktoru ieceļ Arvīdu Salmiņu. 1949. gada rudenī skolas ēka ir jau pilnīgi izremontēta un te darbu uzsāk vecākās klases. Mācību daļas vadītāja no 1951. gada oktobra līdz 1953. gada augustam ir Marija Dreimane. No 1953. gada līdz 1955. gadam mācību daļas vadītāja ir A. Kaužēna. 1955. gada augustā Arvīds Salmiņš tiek atbrīvots no direktora pienākumiem. Ar jauno mācību gadu, 1955. gada 1. septembrī līdz šim laikam (1962. g.) skolas direktore ir Olga Vītoliņa. Mācību daļas vadītāja līdz 1960. gadam ir Mirdza Millere. Par mācību daļas vadītāju no 1960. g. līdz šim laikam (1962. g.) ir Inta Rasa.

1962. gada 1. septembrī skola darbu uzsāks kā astoņgadīgā skola. Septiņgadīgās skolas pastāvēšanas laikā skolu pabeiguši (?) skolnieki.

Daudzi no viņiem ir aizgājuši mācīties tālāk.

Pie Mazsalacas septiņgadīgās skolas vairākus gadus pastāvēja arī Mazsalacas lauku jaunatnes skola, vispirms A. Salmiņa un Z. Valbes vadībā, bet 1955./56. m. gadā O. Vītoliņas un N. Lustes vadībā. Skolnieku skaita samazināšanās dēļ, Mazsalacas lauku jaunatnes skola tika apvienota 1959./60. m.g. ar Mazsalacas konsultāciju punktu pie Mazsalacas vidusskolas. Pēdējā darba posmā šo skolu pabeiguši (?) jaunieši.

Revolucionārās cīņas turpinājums pēc 1905. - 1907. gada revolūcijas sakāves

Tauta nevarēja aizmirst to, ka kaut uz īsu brīdi tā bija guvusi brīvību. Proletariāts gatavojās jaunām cīņām. Vispirms vajadzēja gādāt par nelegālās partijas saglabāšanu un nostiprināšanu, par partijas darbības turpināšanu grūtajos reakcijas apstākļos.

LSDSP organizācija Mazsalacā darbojās jau no 1903. gada. Revolūcijas laikā biedru skaits stipri pieauga. 1905. gadā partijas darbu Mazsalacā vadīja Krišjānis Bočs.

Pēc revolūcijas sakāves biedri, kuri bija nākuši no sīkburžuāzijas vidus, kļuva pasīvi, atskanēja runas par cīņas veltīgumu, par vilšanos revolūcijā. Pamazām viņi no partijas rindām pazuda, pavisam aiziedami no organizācijas.²⁴ Reakcijas laikā daži pat palika par spiegiem un provokatoriem.

1906. gada rudenī Vecatē nodibinās nelegāls partijas pulciņš. To vadīja Pēteris Birzgalis.

P. Birzgalis dzimis 1874. gada 8. oktobrī Valmieras apriņķī Vecates pagastā Mazvētru mājās. Šīs mājas P. Birzgaļa vecāki rentēja no grāfa Sīversa. Vecāki bijuši bezzemnieki un muižā kalpojuši klaušu darbos. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas, muižas īpašnieks iemērījis 15 pūrvietas (5 desetinas) zemes purva malā P. Birzgaļa vecākiem. Tēvs bijis mūrnieks un viņam arī uz priekšu bijis jāstrādā muižā pie mūrēšanas trīs dienas nedēļā.

P. Birzgalis 9 gadu vecumā sācis mācīties Vecates pagasta skolā, kur gājis divas ziemas un pēc tam vienu ziemu Mazsalacas draudzes skolā. 12 gadu vecumā tēvs miris. Izglītību mēģinājis turpināt Skulberģu pareizticīgo draudzes skolā, kur mācījies vienu ziemu, bet tad trūkuma dēļ skološanās bijusi jāpārtrauc. Saimniecība pārgājusi radnieka Indriķa Eglīša pārziņā, un līdz 1899. gadam P. Birzgalis strādā kā algots strādnieks. Pēc tam sāk saimniekot pats līdz 1904. gadam, bet, kad nomirst māte, atkal nodod saimniecību radniekam un sāk Rīgā pie Buclera mācīties bezmaksas foto kursus. Kursus beidzot, dabūja atļauju nodarboties ar fotografēšanu un taisīt uzņēmumus Vidzemes guberņā. Strādāja kā fotogrāfs Mazvētrās.

Šai laikā viņš iepazinās ar nelegālo literatūru un 1905. gada revolūcijas laikā tika ievēlēts Vecates pagasta Rīcības komitejā.

Reakcijas laikā P. Birzgalis spiests slēpties. Soda ekspedīcija Vecates muižas pagrabos tur arestētos revolucionārus – Kangaru, Rozenbergu, Čoku, Berķi, Zilpaušu un citus. Arestētos 1906. gada janvārī aizved 2 km no muižas līdz „Siliņu” mājām un noper.

Daļēji P. Birzgali un biedrus glāba tas, ka viņu rokās bija kāds pagasta vecāko kompromitējošs dokuments. Tomēr naktis bieži bija jāpavada purvā. Pagasta iedzīvotāji arvien griezās pēc padoma pie rīcības komitejas locekļiem.

1906. gada septembrī P. Birzgalis un vēl četri biedri no Vecates tika uzņemti partijā Valmierā, Vidienas brāļi Augusts un Tenis Lūsiņi un J. Zelmans, no saimnieku dēliem – Alfrēds Teteris un R. Teteris.

Drīz pievienojās Jaunates saimnieks A. Špons un viņa brālis Jānis Špons. Šūniņas centrs atradās Mazvētrās.²⁵

1907. gadā Vecates un Mazsalacas pulciņus sāka apmeklēt LSD CK propagandisti. Propagandistu maršruts bijis Rūjiena – Mazsalaca – Vecate – Urga – Valmiera. Vecates pulciņa biedru pienākums bijis nogādāt propagandistus no Mazsalacas uz Vecati un pēc tam uz Urgas skolu (Urgas skolā bijusi šūniņa no 5 biedriem un ar skolotāju M. Blankveinu priekšgalā). Propagandisti atveda CK direktīvas.

1908. gadā Vecates pulciņš apvienojās ar Mazsalaca pulciņu. Centrs palika Vecates „Mazvētrās” .²⁶

1910. gadā pulciņa centrs pārvietojās uz Mazsalacu. Biedru skaits visus reakcijas gadus auga un 1910. gadā bija jau 25 cilvēki, tāpēc pulciņu „Strādnieks” pārdēvēja par „Vidzemnieku rajonu”. Tika nodibināti cieši sakari ar Rūjienas rajonu, kur tika rīkotas kopīgas masu sapulces. Sakarus ar Rūjienas organizāciju mazsalacieši uzturēja ar sakarniekiem kurpnieku Bēru, Mildu Bērziņu, K. Bredīti, Kristīni Grīnvaldi un Aueru.

Elfrīda Kampenuse (P. Birzgaļa dzīves biedre) atceras šādus organizācijas biedrus laika posmā pēc 1910. gada

1. Augusts Lūsiņš – strādnieks.
2. Pēteris Birzgalis – fotogrāfs.
3. Jānis Špons – galdnieks.
4. Valdis Tēbergs – Braslavas muižas strādnieks.
5. Augusts Liepa – krāsotājs Mazsalacā.
6. Milda Eglīte – no Vecates Mazvētru mājām.
7. Zelma Vītola.
8. Jānis Zālamans – galdnieks.
9. Kārlis Bērtītis – drēbnieks.
10. Tenis Lūsiņš – strādnieks Mazsalacā.
11. Jānis Mežs – bij. skolotājs Mazsalacā, vajāts no soda ekspedīcijas.
12. Anna Kārkliņa – skolotāja.
13. Kārlis Rusmanis – bezzemnieks, laukstrādnieks.
14. Tenis Zalcbērģis – kurpnieks Mazsalacā.

Mazsalacas partijas organizācija reakcijas laikā izmantoja katru legālo iespēju, lai saistītos ar tautas masām un tās vadītu.

1909. gadā tika tika izdots likums, kas atļāva organizēt legālās kultūras un izglītības biedrības. Pēc vietējā partijas pulciņa biedru un apkārtnes inteligentu ierosinājuma 1909. gadā Mazsalacā nodibināja izglītības biedrību „Venus”, kas ar savu darbību aptvēra astoņus pagastus. Jau pašā sākumā biedrībā iestājās vairāk nekā 100 biedru.²⁷

„Venus” tika nodibināta, lai dotu pretsparu reakcionārajai Saviesīgajai biedrībai. Mazsalacas Saviesīgā biedrība tika nodibināta 1899. gadā. Tur pulcējās lieli saimnieki, revolūcijas pretinieki. Interesanti, ka biedrības statūtos daudz runāja par dzeršanu, kāršu spēli u.c. lietām. Tur neuzņēma sievietes, zemākus dienesta pakāpju kareivjus un bija vēl citi ierobežojumi.²⁸

Izglītības biedrībā „Venus” iestājās partijas biedri, progresīvā inteliģence, bezzemnieki un laukstrādnieki. Par biedru ziedotiem līdzekļiem pie biedrības tika nodibināta bibliotēka. Šai bibliotēkai tika nodotas arī Vecates partijas pulciņa legālās grāmatas. Partijas biedru uzdevums bija idejiski ietekmēt „Venus” darbību un izmantot biedrības tribīni marksisma ideju legālai propagandai.²⁹

Biedrība rīkoja progresīva satura zinātniskas lekcijas, teātra izrādes, jautājumu vakarus. Partijas biedri, kas darbojās biedrībā, ieturēja noteiktu revolucionāru līniju. Tādēļ jau savā pirmajā pastāvēšanas gadā „Venus” sašķēlās divās daļās. Vienā pusē bija bagātie saimnieki un no revolūcijas bēgošie inteliģenti. Starp šīm grupām norisinājās sīvas cīņas par „Venus” darbības idejisko saturu. Kad biedrības progresīvā daļa jeb „mazie brāļi” iekaroja tajā vadību, pretējā puse „lielie brāļi” gandrīz visi aizgāja no „Venus” un pārgāja uz Saviesīgo biedrību. „Venus” vadība nonāca galvenokārt partijas biedru rokās.

Vietējie reakcionāri denuncēja biedrības biedrus aprīņķa policijai kā pretvalstiskus elementus, tāpēc bija grūtāk dabūt atļaujas priekšlasījumiem un izrīkojumiem. Maz bija arī inteliģentu spēku. Vasarā skolu brīvlaikā, LSD Vidienas organizācija iesaistīja par lektoriem biedrus no Valmieras skolotāju semināra audzēkņiem. Ar priekšlasījumiem sāka uzstāties partijas biedri Jānis Špons un Elmārs Ratnieks, bet pēc tam gandrīz vienmēr notika policijas nopratināšanas.

No laika biedru atmiņām par „Venus” darbību uzzinām to, ka šī biedrība pulcējusi lielu Mazsalacas sabiedrības daļu ap sevi. Atmiņās J. Luste par „Venus” stāsta – „1907. gadā izmācījos par drēbnieku un kopā ar meistaru apkalpojām apkārtējos iedzīvotājus. Brīvos brīžos gāju lasīt grāmatas uz bibliotēkām. Šajā laikā Mazsalacā darbojās izglītības biedrība „Venus”, kas mācīja atturīgi un sātīgi dzīvot. Šī biedrība atradās kādreizējā Nurmikas mājā (tagad MRS kopmītnes). Izglītības biedrībā „Venus” pulcējās progresīvie ļaudis, kuri noturēja dažādas sapulces un priekšlasījumus. Arī es bieži gāju klausīties. Šeit tika izstrādātas dažādas progresīvu rakstnieku lugas, piemēram, Gorkija „Dibenā”, „Cerības uz svētību”, „Visu dvēseļu diena” u.c. Šeit sastapos ar darba tautas progresīvajiem vadītājiem – P. Birzgali, Liepiņu, Teteri u.c. 1913. gadā sāku darboties Mazsalacas pilsētas šūniņā Vidienas organizācijā, kur par vadītāju bija Pēteris Birzgalis.”³⁰ J. Birkenfelds, kurš 1911. gadā beidza Mazsalacas draudzes skolu, arī atzīmē, ka apmeklējis „Venus” rīkotās sanāksmes, iepazīsies ar P. Birzgali, A. Šponu, Liepu un citiem partijas biedriem, arī pirms iestāšanās skolotāju seminārā iestājies nelegālā pulciņā Mazsalacā.³¹ Sazināšanās notikusi partijas biedriem caur „Venus” biedrību. Tur sarīkojumu laikā izziņotas sapulces.

Sapulces notikušas mežos, konspiratīvos dzīvokļos un citur. Kopējas sapulces ar rūjieniešiem notikušas Pantenes Lukstā.

Izglītības biedrība „Venus” valdes sēdes noturējusi Kirhenšteina mājā. Izrīkojumi, lekcijas, teātra izrādes noturētas kādreizējā Nurmika mājā. Saviesīgā biedrība savās telpās izglītības biedrībai nekādus sarīkojumus noturēt nav laidusi.

Saglabājies foto uzņēmums no 1909. gada, kur nofotogrāfēta Izglītības biedrības „Venus” valde. Valdes locekļi skaitā seši. Starp tiem ir 1905. gada revolūcijas dalībnieks skolotājs Mežs, Alfrēds Teteris no Vecates „Stagariem” (partijas biedrs no 1906. g.) un Eglītis no Vecates pag. „Mazvētrām”.

1913. gadā P. Birzgalis pārgāja dzīvot uz Mazsalacu, Birkenfelda mājā (P. Birzgaļa ielā Nr. 13). Lai biedriem būtu izdevīgi atnākt un sazināties, Birzgalis atvēra mazu grāmatu veikalu. Strādādams kā grāmatu izplatītājs un fotogrāfs, Birzgalis varēja samērā droši darboties nelegālajā partijas darbā. Grāmatu veikals Birkenfelda mājā kļuva par partijas nelegālo centru laikā no 1913. gada līdz 1917. gadam. Laikā no 1906.-1916. gadam „Vidzemnieku rajonā” nebija nevienas iekrišanas, ne aresta, lai gan vairāki biedri atradās policijas uzraudzībā un notika biežas kratīšanas.

P. Birzgalis izpildīja partijas uzdevumus arī ārpus Mazsalacas. Viņš ieradās Strenčos, kur nelegālā pulciņa biedrus, skaitā 15, iepazīstināja ar pagrīdnieku darbu un deva norādījumus, kā rīkoties. Sapulces noturēja mežā, uz kuriem pulciņa biedri devušies pastaigā pa divi vai trīs.³²

Partijas darbu Mazsalacā veica arī daudzi citi skolotāji. E. Balodes progimnāzijā strādāja vairāki komunistiskās partijas biedri kā Elfrīda Balode, Anna Kārkliņa, Alfrēds Knoriņš, Anna Eglīte.

Skolotāja Emma Mizze strādāja ministrijas jeb Rīšberga skolā. Partijā iestājusies 1913. gadā, Mazsalacā strādājusi līdz 1917. gadam.

1914. gada 1. augustā iesākās pirmais imperiālistiskais pasaules karš, kas atnesa tautai briesmīgu postu un ciešanas. Kara sākumā Mazsalacas Saviesīgā biedrībā tika ierīkota lazarete 10 ievainotajiem kareivjiem. Drīz ieradās arī pirmie ievainotie no Varšavas.

Nākamajā kara gadā – 1915. gada jūlijā un augustā vācu karaspēks ieņēma gandrīz visu Kurzemi un Zemgali līdz pat Daugavai. Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji spiesti doties bēgļu gaitās. Daudzi kurzemnieki apmetās uz dzīvi arī Mazsalacā. Daudzi mazsalacieši tika iesaukti cara armijā.

Pilsētu un lauku strādnieki savas partijas Latvijas Sociāldemokrātijas vadībā turpināja neatlaidīgu cīņu pret cara patvaldību un karu. Biedrs Kaimiņš par to atmiņās raksta:

„Atceros kādu zaļumballi Tīlikās (Mazsalacas ciemā) kara sākumā, kur bija izkaisītas LSD Vidienas komitejas proklamācijas „Uz cīņu!” Kā dzirdēju pēc tam, tās bija atvedis Valmieras skolotāju semināra audzēknis Ģenderts. (tagad Aurupītes pamatskolas pārzinis). Mēs vairāki puikas arī salasījām dažas proklamācijas, lai aiznestu tās uz mājām un parādītu citiem. Bet mūs apturēja policisti, kuri bija jau sekojuši mums, atņēma proklamācijas un sastādīja protokolu. No Rīgas izbrauca prokurora palīgs un nopratināja mūs. Mūsu vainu nevarēja pierādīt proklamāciju izplatīšanā, bet no mums arī neko vairāk nedabūja zināt.”³³

Pielikums.

Avīžu ziņa 1912. gadā.

No Mazsalacas.

Šā gada janvāra mēnesī nomira šejienes Valtenberga muižas kvotu mājas Jaun-Silmaču rentnieks un atstāja pakal darba spējīgus, pilngadīgus mantiniekus, kuri spējīgi arī mantas ziņā uzturēt minēto rentes vietu.

Bet muižas īpašnieks īsi pirms Jurgiem uzteica minētajiem mantiniekiem rentes vietu. Mantinieki uzskatīja uzteikšanu no muižas puses par nokavētu, tādēļ arī labprātīgi neaizgāja no mājas un saimniekoja tajā tālāk. Ar šādu mantinieku rīcību muižas īpašnieks nebija apmierināts un iesniedza mirtiesnesim sūdzību pret tiem, par izlikšanu no mājas. Tad šā mēneša 11. dienā pēc mirtiesneša lēmuma, pristavs izlika minētos mantiniekus iz Jaun-Silmaču mājām, parakstīdams muižai par labu visu mantinieku mantību un to sējumus. Izlikto mantinieku dzimte sabijuse par rentniekiem Jaun-Silmačos apaļus 150 gadus un pa visu to ilgo laiku bijuse spējīga kārtīgi nest visus viņai pienācīgos muižas klausus, kā arī nolīdzināt mājas renti.

Mazsalaca no 1917. gada Februāra revolūcijas līdz Oktobra revolūcijai

Pirmā pasaules kara sākumā partijas biedru skaits Mazsalacā samazinājās, vairāki biedri tika iesaukti armijā, arī spējīgākais no biedriem Jānis Špons. Dažas dienas pēc mobilizācijas, Mazsalacas partijas organizācija nodrukāja uzsaukumu „Karš iesācies, kam vajadzīgs karš”. Uzsaukumu nodrukāja P. Birzgalis un Košķeles skolas skolotājs Čoka 500 eksemplāros. Uzsaukums tika izplatīts Mazsalacā un Rūjienā.

Vasaras brīvlaikos partijas biedru rindas papildināja jauni spēki. Vidienas organizācija uzdeva piedalīties partijas sapulcēs vietējiem semināristiem, kuri mācījās Valmieras skolotāju seminārā. Tie bija biedri – J. Birkenfelds no Vecates, Bērztīsis no Mazsalacas pagasta un brāļi Ģenderti. Šie biedri uzstājās ar referātiem pagrīdes sapulcēs un Izglītības biedrības sarīkojumos.

Krievijā 1917. gada 27. februārī uzvarēja buržuāziski demokrātiskā revolūcija. Cars Nikolajs II tika gāzts no troņa.

Kad 1917. gada martā atnāca vēsts par cara gāšanu, Mazsalacā atkal sāka kūsāt masu revolucionārais darbs. Valdības, t.s. Rīšberga skolas skolnieki gāja demonstrācijā pa ielām, nesot sarkanu karogu ar uzrakstu „Brīvu Latviju brīvajā Krievijā”.³⁴

1917. gada 8. martā pēc Pētera Birzgaļa ierašanās Mazsalacā, E. Balodes privātskolas skolotāji sarīkoja demonstrāciju P. Birzgaļa apsveikšanai. Ar apsveikumu runu uzstājās skolotāja Anna Kārkliņa.³⁵

Revolucionārā darba centrs bija izglītības biedrība „Venus”. Ik svētdienu tur notika sapulces un priekšlasījumi. Mazsalacā atgriezās arī biedri, kuri bija notiesāti par piedalīšanos 1905. gada

revolūcijā. Pēc 12 smagiem katorgas gadiem Mazsalacā atgriezās Ādams Nolbergs, tāpat no Valkas ieradās Tenis Zalcbbergs.³⁶

P. Birzgalis turpināja darbu Mazsalacas partijas organizācijā, kura sāka darboties legāli. Pieauga biedru skaits partijas organizācijā. 1917. gada aprīļa mēnesī tur bija jau 84 biedri.

1917. gadā no 16.-18. aprīlim Valmierā notika 1. Latvijas strādnieku un bezzemnieku kongress. Mazsalacas kongresā par delegātiem ievēlēja biedrus P. Birzgali un E. Ratnieku.

Kongresā piedalījās 436 delegāti, ko neokupētās Latvijas daļas trūcīgie lauku darbaļaudis ievēlēja pagastu sapulcēs, kā arī Rīgas padomes un strēlnieku pārstāvji.

Kongress nolēma organizēt katrā pagastā bezzemnieku padomes darba zemnieku interešu aizstāvēšanai. Norādīja, ka pagaidu valdības pārstāvji jākontrolē padomēm. Pēc bezzemnieku kongresa visos neokupētajos Latvijas pagastos dibinājās bezzemnieku padomes. Kongresā P. Birzgali ievēlēja Vidzemes zemes padomes sastāvā. Padomes locekļa pienākumus viņš pildīja līdz 1918. gada februārim.

1917. gada 20. aprīlī Mazsalacā notika Mazsalacas Strādnieku un Bezzemnieku Padomes vēlēšanas. Tika ievēlēti arī pa 2 deputātiem no astoņiem Mazsalacas apkārtnes pagastiem. Vairākums tika ievēlēti parijas biedri. Padomē ievēlēja 1905. gada revolūcijas dalībniekus Ādamu Nolbergu un Teni Zalcbbergu.

Jaunievēlētajai padomei bija jāstrādā divvaldības apstākļos, jo mantīgā šķira padomes pasākumiem pretojās. Kad Mazsalacas vilnas un linu fabrikas strādnieki nevarēja dabūt pārtikas produktus, izpildu komitejas priekšsēdētājam P. Birzgalim un sekretāram Ratniekam, vajadzēja izvest rekvizīcijas Mazsalacas apkārtņē. Rekvizīcijas izdarīja biedri Augusts Lūsiņš un Leonards Alksnis kopā ar diviem, no Rūjienas milicijas nodaļas piekomandētiem, miličiem. Kad bagātie saimnieki par to žēlojās Pagaidu valdībai Petrogradā, tā uzdeva Valmieras apriņķa Padomei braukt uz Mazsalacas kārtības padomi. Bet Valmieras apriņķa komisārs bija partijas biedrs Karpovičs, kurš nekādu sodu Mazsalacas izpildu komitejai neuzlika.

1917. gada augusta mēnesī Mazsalacas Strādnieku Deputātu padome pārņēma savā pārziņā arī Valtenbergu muižas saimniecību. Muižas īpašnieks barons Fītinghofs bija aizbēdzis. Par saimniecības pārziņi iecēla biedru Bluķi (bijušais katordznieks). Par tautas milicijas priekšnieku iecēla Kārli Bērtzi. Bieži vien Mazsalacā ieradās Vidienas organizācijas komitejas propagandisti boļševiki – K. Seržants un A. Anskins, kas uzstājās ar referātiem par tekošo momentu un agrāro jautājumu.

Cik liela bija boļševiku ietekme darbaļaužu masās Mazsalacā un apkārtņē, rāda arī vēlēšanu rezultāti Satversmes Sapulcē. Vēlēšanas notika 1917. gada rudenī. Lai gan Mazsalacā un apkārtņē par kontrrevolucionāro zemnieku savienību aģitēja tāds buržuāzijas barvedis kā Radziņš (vēlākais buržuāziskās Latvijas ģenerālis), Satversmes sapulces vēlēšanās Mazsalacā par Latvijas Sociāldemokrātijas – boļševiku kandidātiem bija nodotas 3/4 visu balsu, bet par Zemnieku savienības – meņševiku un eseru kandidātiem kopā bija 1/4 balsu.³⁷

Padomes darbību Mazsalacā traucēja bieži caurejošās karaspēka daļas (ejot uz jūrmalu un atkal atpakaļ caur Mazsalacu). Komandieri bija padomju pretinieki un viņi ņēma produktus no muižas saimniecības bez atlīdzības. Tas apgrūtināja algu izmaksu strādniekiem.

No augusta līdz novembrim Mazsalacas apkārtnē un Mazsalacā tika novietoti Turkestānas bataljona virsnieki un kareivji. Daļa no tiem, apkārtējiem iedzīvotājiem pieprasa uztura līdzekļus, bet nemaksā, notiek arī citādi laupīšanas gadījumi. Pēc oktobra revolūcijas tie aizbēg.

Mazsalacas Darba jaunatnes pulciņš

1917. gada trauksmainās dienas pārdzīvoja arī Mazsalacas jaunatne. Revolūcijas vilnis aizrāva sev līdz dažādu šķiru jauniešus. Tajās dienās pat daži saimnieku dēli nēsāja pie krūtīm sarkanas lentas, bet meitas ugunīgi sarkanas kleitas, ar šādu rīcību gribēdami pierādīt, ka arī viņi simpatizē revolūcijai.

Vietējā partijas organizācija ievēroja darba jaunatnes revolucionāro noskaņojumu un 1917. gada aprīļa mēnesī noorganizēja Darba Jaunatnes pulciņu. Pulciņa organizētāji bija soc.-dem. boļševiku partijas biedres Anna Eļķe un skolotāja Emma Mizze. Sākumā pulciņš bija tīri izglītojoša rakstura, politisks. Tajā iestājās gan saimnieku, gan strādnieku dēli un meitas. Pulciņa sanāksmes notika galvenokārt svētdienās. Dažiem biedriem bija darbs arī svētdienās. Piemēram, Jānis Griekis gāja Skulbergu muižā ganos un daudzreiz nevarēja ierasties. Pulciņā aktīvi darbojās Jānis Kaimiņš, Hermīne Pārupe, Augusts Ģenderts, Milda Zālamane, Elfrīda Lancere, Arnolds Ikalis, Berta Ikale, Arnolds Kalniņš un viņa māsa Emma Kalniņa, Emma Virse, Kristīne Birkenfelde, Milda Birkenfelde, Jānis Griekis, Milda Rusmane un vēl daudzi citi.

Ilgi tomēr apolitisks virziens nepastāvēja. Kādā sanāsmē 1917. gada maijā no Valmieras bija ieradusies soc.-dem. partijas Valmieras aprīņa pārstāve. Viņa izskaidroja jauniešiem Sociāldemokrātijas mērķus un politiku un aicināja jaunatnes pulciņu pievienoties Latvijas Sociāldemokrātijas Jaunatnes Savienībai.

Notika karsta diskusija. Saimniekdēli uzstājās pret tādu priekšlikumu, bet netrūka arī tā aizstāvētāju. Balsošanā ar lielu balsu vairākumu jaunatne nolēma pievienoties Latvijas Sociāldemokrātijas Jaunatnes Savienībai.

Tādi balsošanas rezultāti izsauca satraukumu pulciņa vadībā, kurā vairākums bija saimnieku dēli (piem. Streiķa dēls, u.c.). Tūlīt pēc balsošanas saimniekdēli un meitas aizgāja no sapulces, paziņodami, ka viņi izstājas no jaunatnes pulciņa. Aizgājēji bija visi pulciņa komitejas locekļi.

To redzēdami, palikušie jaunieši un jaunietes apjuka, ko lai iesāk bez komitejas? Tad partijas pārstāve teica – „Nekas, lai iet. Mēs izvēlēsimies no sava vidus pulciņa vadību, kura būs mums piemērota.” Tā arī izdarīja. Jaunievēlēto biedru vārdi ir izgaisuši no atmiņas, bet viņi bija no darba jauniešu vidus. Par pulciņa kasieri ievēlēja biedru Jāni Kaimiņu. Kasieris gan bija, bet ar pašu kasi bija bēdīgi. Kasē nebija ne kapeikas.

Tad pulciņa dalībnieki iedomājās, ka nepieciešamos līdzekļus var iegūt, vācot ziedojumus. Tika sagatavotas vairākas ziedojumu lapas, kuras izdalīja biedriem naudas līdzekļu vākšanai. Par savāktu naudu pulciņš iegādājās nepieciešamos kancelejas piederumus, grāmatas un laikrakstus.

Vēlāk tajā pat sapulcē tika ievēlēti pārstāvji uz Darba Jaunatnes Savienības Valmieras apriņķa konferenci.

Pulciņa biedri organizēja priekšlasījumus par vispārīzglītojošiem, politiskiem un antirelīģiskiem jautājumiem, lai jauniešus varētu virzīt pa revolucionārās cīņas ceļu. Referentus uzaicināja no vietējās partijas organizācijas un skolas. Arī no pulciņa biedru vidus uzstājās savi referenti, piemēram, pulciņa biedre Kristīne Birkenfelde sagatavoja referātu par tematu „Relīģija un tās reakcionārā būtība”. Pulciņa dalībnieki sarīkoja jautājumu un atbilžu vakarus, kuri bija sevišķi interesanti un ierosinoši. Sarīkoja arī teātra izrādes. Pēdējā luga bija „Priekšvakarā”. Šai lugā galvenā loma bija iedalīta Annai Eļķei. Izrāde nenotika, jo Mazsalacā ienāca vācu okupantu karaspēks. Visā pastāvēšanas laikā Mazsalacas Darba Jaunatnes pulciņš izjuta partijas vadību un gādību.

1918. gadā vācu okupantu karaspēkam iebrūkot Latvijā, pulciņa darbība tika pārtraukta. Pulciņa nozīme bija liela – tā bija komjaunatnes organizācijas priekštece Mazsalacā. Lielākā daļa pulciņa dalībnieku cīnījās tās vadībā par padomju varas uzvaru. Daudzi no biedriem atdeva savas jaunās dzīvības, lai laimīgi varētu dzīvot nākamās paaudzēs.

No pulciņa dalībniekiem vēl ir dzīvi -

1. Milda Dzērvīte (Birkenfelde) – LKP Jelgavas pilsētas komitejas 2. sekretāre.
2. Kristīne Birkenfelde – personālā pensionāre.
3. Jānis Kaimiņš – LKP CK Partijas vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks, vēstures zinātņu kandidāts.
4. Milda Zālamane – LVI Mūzikas redakcijas redaktore.
5. Jānis Griekšis – Strenču sakaru nodaļas priekšnieks.
6. Emma Sīpola-Kalniņa – personālā pensionāre. Mazsalacā.
7. Milda Rusmane – Medicīnas institūta asistente, līdz 1959. g. medicīnas zinātņu kandidāte. Personālā pens.
8. Hermīne Ģenderte.

Pulciņa dalībnieki, kuri krituši, miruši, vai citādi gājuši bojā.

1. Anna Eļķe.
2. Emma Mizze.
3. Antons Mellis.
4. Elza Asare.

5. Lidija Kirhenšteine.
6. Augusts Ģenderts.
7. Arnolds Kalniņš.

8. Ādams Gruzdiņš.

Konkrētas ziņas nav par Bertu Ikali, Hermīni Pārupi un Elfrīdu Lanceri. Pulciņu dalībnieku skaits bijis vēl lielāks, bet viņu vārdi izzuduši no atmiņas.

Lielās Oktobra revolūcijas uzvaras laikmets Mazsalacā

Strādnieku un kareivju bruņotā sacelšanās Petrogradā sākās 24. oktobrī, un jau 25. oktobra rītā buržuāziskā Pagaidu valdība bija gāzta. Tās pašas dienas vakarā atklāja Viskrievijas 11. Padomju kongresu. Kongress paziņoja, ka valsts vara centrā un uz vietām pieder strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomēm. Kongress pieņēma dekrētus par mieru un zemi un apstiprināja pirmo Padomju valdību ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. No Latvijas kongresā piedalījās 22 delegāti.

Latvijā par bruņoto sacelšanos galvaspilsētā bija zināms 25. oktobra rītā.

Valmieras apriņķa strādnieku, bezzemnieku un kareivju deputātu padome Latvijas darbaļaudīm 1917. gada 27. oktobrī paziņoja lēmumu par Padomju valdības nodibināšanos, aicināja būt disciplinētiem, pildīt tikai kara revolucionārās komitejas rīkojumus un būt gataviem aizstāvēt padomju varu ar ieročiem rokās.³⁸ Kara revolucionārā komiteja Valmierā pakļāva savai kontrolei dzelzceļa mežglu un visas sabiedriskās iestādes.

Pēc 12. armijas kara revolucionārās komitejas pavēles 26. un 27. oktobrī 1. un 2. latviešu strēlnieku pulks ieņēma Cēsis un 7. pulks Valmieru. 6. pulks 5. novembrī ieņēma Valku. Padomju vara nodibinājās Valmieras, Valkas un Cēsu apriņķos un Latgalē.

1917. gadā no 16.-18. decembrim Valmierā notika Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku 11. kongress, kas pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā.

Kongress nodibināja Latvijas padomju valdību ar F. Roziņu priekšgalā.

Svarīgākais pasākums uz vietām bija Sarkanās gvardes organizēšana. Tā notika LSD vietējo organizāciju tiešā vadībā. Sarkanās gvardes rindās uzņēma partijas biedrus un aktīvākos bezpartejiskos strādniekus un zemniekus – vīriešus un sievietes, ne jaunākus par 17 gadiem. Decembra beigās visos neokupētās Latvijas pagastos, pilsētās un miestīņos bija izveidotas Sarkanās gvardes vienības. Vecatē, piemēram, Sarkanā gvardē bija 25 dalībnieki.

Pēc Oktobra revolūcijas, Mazsalacas partijas organizācijas biedru skaits stipri pieaudzis. 1918. gada janvārī biedru skaits bija 104, liela daļa iestājusies pēc Februāra revolūcijas. Sociālais sastāvs – 30 % strādnieku, 55 % bezzemnieku, 10 % inteliģenti, un 5 % amatnieki. Lielākais biedru vairums atradās Mazsalacā. Mazsalacas strādnieku bezzemnieku padome tika organizēta pēc Rīgas strādnieku deputātu padomes parauga. Pēc Mazsalacas rajona komitejas lēmuma par izpildu

komitejas priekšsēdētāju Mazsalacā ievēlēja P. Birzgali un par sekretāru Braslavas pagasta rakstvedi E. Ratnieku.³⁹

No Mazsalacas uz Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku 11. kongresu Valmierā tika sūtīti 4 delegāti – P. Birzgalis, E. Ratnieks, A. Kārkliņa un E. Balode (Kampenuse).

Viens no pirmajiem padomju pasākumiem bija progresīvā ienākuma nodokļa ieviešana. Tā realizēšanā sastapa mantīgo iedzīvotāju pretošanos. Tie centās izvairīties no maksāšanas, slēpjot savus ienākumus un draudot ar balto teroru.

Brestas miera sarunu laikā 1918. gada 27. janvārī Vācijas pārstāvji pieprasīja, lai Padomju Krievijas delegācija paraksta miera līgumu noteikumus, par visu okupēto teritoriju atdošanu. Kad delegācijas vadītājs to atteicās darīt, Vācija lauza pamieru un 18. februārī vācu armija sāka uzbrukumu Krievijai visā frontē.

20. februārī krita Cēsis un Valmiera, 22. februārī vācieši ienāca Mazsalacā.

Pirms vācu okupantu ienākšanas, partijas organizācija un izpildu komiteja gatavojās evakuēties. Pēdējās dienās tika arestēti arī lielākie melnsimtnieki – mācītājs Hasmanis, Rozītis, Vendts u.c., kurus nosūtīja uz Valku.

Visi spējīgākie karotāji – vīrieši gatavojās evakuēties uz Krieviju, lai iestātos Sarkanajā Armijā. Daļa palika nelegālā stāvoklī, attālākās vietās no Mazsalacas.⁴⁰

Mazsalaca vācu okupācijas laikā no 1918. gada 22. februāra līdz

1918. gada decembrim.

Mazsalacā vācieši ienāca 1918. gada 22. februārī. Valtenbergu muižā, Saviesīgā biedrībā un pilsētas namos apmetās vācu virsnieki un kareivji, apmēram 100 cilvēki. Par iecirkņa priekšnieku vietējiem iedzīvotājiem iecēla muižas rentnieku Stollu.

Vācieši okupētajā teritorijā izsludināja kara stāvokli un sāka izrēķināties ar darbaļaudīm. No Mazsalacas nespēja evakuēties visi partijas un padomju darbinieki. Pirmās dienās okupanti izturējās nogaidoši, bet tad, vietējo kontrrevolucionāru sakūdīti, vācu okupantu varas orgāni uzsāka arestus. Nodēvēji bija cara laika policisti Mačs un Aspers, mācītājs Hasmanis un citi.

Vispirms arestēja sarkano gvardu sievas – I. Lūsiņu, E. Bērtīsi, E. Zālamani u.c. Sarkanie gvardi pēdējā mirklī atstājuši Mazsalacu (vienība, kur atradās J. Zālamans, Bluķis un K. Bērtītis), ar kājām gājuši līdz Igaunijai un no turienes ar pēdējo ešelonu nokļuvuši Krievijā. Arestētās sarkano gvardu sievas novietoja krogā, kādā otrā stāva istabā. Arestētās sievietes pāris nedēļas noturēja apcietinājumā, izmisušas par mājās atstātajiem bērniem. Tad sievas aizveda uz Rūjienu, arī tur kādu nedēļu noturēja un beidzot atlaida brīvībā.⁴¹

Pēc tam sekoja uz vietas palikušo skolotāju aresti. Kā pirmo arestēja E. Balodes proģimnāzijas vadītāju Elfrīdu Balodi. Viņa savās atmiņās par šo laiku stāsta:

„Pēc partijas norādījuma man vajadzēja palikt Mazsalacā, lai veiktu nelegālu darbu. Pirms okupantu ienākšanas, nokārtoju savu dzīvokli, lai pie kratīšanas netiktu atrasts nekas kompromitējošs. Starp citu, savā istabā uzkāru kādreiz skolas malkas šķūnī iesviestu vecu Krievijas ķeizara ģīmetni un aiz tās dubultās apakšdrānas aizbāzu savu partijas biedra karti, cerēdama, ka pārmeklējot dzīvokli, okupanti ķeizaru nekratīs. Tā arī iznāca. Pēc dažām dienām, kad vācieši ieradās mani arestēt un kratīt dzīvokli, viņi „ķeizaru” nekratīja un neko aizdomīgu neatrada. Manu skolotājas diplomu un citus dokumentus viņi saplēsa un samina ar kājām, teikdami, ka, ja vēl vajadzēšot man dokumentus, tad izdošot jaunus. Kad 1919. gadā okupantus padzina, es pēc atgriešanās atradu partijas biedra karti noliktajā vietā. Vācu kareivji novietoja mani mazā istabiņā vietējā kroga otrajā stāvā. Kad mani veda caur kroga lielo istabu, tur redzēju vācu virsniekus, kareivjus un nodevējus – Mazsalacas mācītāju Hasmani, veikala īpašnieki Rozenkrancu u.c., kuri ļoti pazemīgi un glaimīgi kaut ko stāstīja vācu virsniekiem. Aresēto skaits arvien vairojās.”⁴²

No mazsalaciešiem vēl apcietināja draudzes skolas skolotāju Elmāru Ģendertu, Jaunatnes skolas skolotāju Kārli Strazdiņu, Augustu Ģendertu, Tēbergu, Gaili, T Bērziņu un citus. Vācu okupanti Mazsalacā un apkārtnē arestēja vairāk par simtu padomju darbiniekus un piekritējus. Apcietinātos noturēja Mazsalacā desmit dienas, draudot ar nošaušanu. Vēlāk arestētos nosūtīja uz Rūjienas, tad Valkas, vēlāk Valmieras cietumu un beidzot pārveda uz Rīgu. Rīgā saformēja ap divi tūkstoši lielu izsūtāmo grupu, ko aizdzina uz Austrumprūsiju un ievietoja koncentrācijas nometnē Hameršteinā.

Nometnei apkārt bija dzeloņstieplu žogs. Te bija sadzīti no malu malām ap 40 tūkstoši okupācijas varai neuzticamu cilvēku. Trīs mēnešus nevienu darbā nesūtīja. Potēja bakas, kārtoja visādas formalitātes. Cilvēki mira no bada. Nometnes zonā bija noēsta visa zāle. Katru dienu iznesa jaunus līķus, ko apraka kopējā garā grāvī.⁴³

1918. gada vasarā A. Ģenderts kopā ar Kārli Strazdiņu, Kalniņu u.c. noorganizēja bēgšanu no koncentrācijas nometnes. A. Ģendertu Kēnigsbergas (tag. Kaļiņingradas) apkārtnē notver un atved atpakaļ nometnē. Viņš tur sagaidīja novembra revolūciju Vācijā, bet tad saslima ar tīfu un nomira. A. Ģenderts bija Valmieras skolotāju semināra audzēknis. 1915. gadā iesaukts armijā, dienējis 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulkā, piedalījies smagās cīņās Nāves salā. Pēc Oktobra revolūcijas ieradās Mazsalacā un strādāja Mazsalacas izpildu komitejā kā sekretārs. Bija Darba jaunatnes pulciņa biedrs.⁴⁴

Kārlis Strazdiņš nokļuvis līdz Šauļiem, bet vācieši viņu notvēruši un ielikuši cietumā. Kad pēc 6 nedēļām Vācijā sākusies revolūcija, varējis atgriezties Mazsalacā, Jaunatnes skolā.⁴⁵

Līdzīgi apstākļi bija cilvēkiem, kurus ieslodzīja Latvijā izveidotās koncentrācijas nometnēs. Elfrīda Balode(Kampenuse) par savu ieslodzījumu laiku stāsta: „Mani pēc apcietināšanas pārveda uz Krimūnas politieslodzīto nometni aiz Jelgavas. Ap nometni bija divkārs dzeloņdrāšu iežogojums, stūros stāvēja kareivji ar durkļiem šauteņu galos. Ieslodzītie bija pilnīgi izolēti no ārpasaulas. Rītos deva melnu sulu, ko apkalpe dēvēja par „kafiju”, bet patiesībā tai nebija ne mazākās kafijas garšas. Pie šīs sulas klāt piedeva šķēlīti melnas, cietas, sēnalainas maizes. Tas bija viss dienas uzturs. Pusdienās deva kādu negaršīgu zupu, kurā bija ar visu mizu sagriezti kartupeļi un piemaisīti tās pašas melnās maizes milti. Dažreiz šai zupā peldēja smirdošas gaļas drumstalas. Runāja, ka tā esot

sprāgušu zirgu gaļa. Vakaros deva mazliet sēnalmiltu putras. Aiz bada bijām spiesti ēst šos riebīgos virumus. Daļa ieslodzīto nevarēja ilgi vilkt dzīvību ar šo „diētu” un saslima. Saslimušos no metnes administrācija aizvāca un, kā gāja runas, likvidēja.”⁴⁶

Vācu okupācijas karaspēks Mazsalacā izdarīja arī rekvizīcijas, atņemot pārtikas produktus lauku iedzīvotājiem. Kopā ar vācu karaspēku Mazsalacā bija atgriezušies agrāk aizbēgušie - Valtenbergu muižas barons un citu apkārtnējo muižu īpašnieki, kuri gatavojās šeit palikt uz visiem laikiem.

Pēc biedru arestiem un izsūtīšanas partijas organizācijas darbs uz īsu laiku apstājās. P. Birzgalis šai laikā atradās partijas uzdevumā Pleskavā. LSD CK viņu komandēja uz Pleskavu organizēt nelegālu sakaru punktu sakariem starp Maskavu un Valku. P. Birzgalis no vācu okupācijas varas orgāniem dabūja atļauju apmesties uz dzīvi Pleskavā, kur atvēra foto darbnīcu. ⁴⁷ Satiksme starp Latviju un Padomju Krieviju bija labi nokārtota. Pa visu vācu okupācijas laiku nebija neviena iekrišanas gadījuma.⁴⁸

Partijas darbs atjaunojās 1918. gada aprīļa mēnesī. Biedrene E. Blūme (Vētra) no Vidienas organizācijas iesāka sakaru atjaunošanu ar biedriem, kuri bija palikuši, vispirms Vecatē un Jaunatē. Aprīļa mēnesī ieradās pasaules kara sākumā mobilizētais biedrs Jānis Špons. Viņš tika demobilizēts no cara armijas, revolūcijas laikā nebija Latvijā, tāpēc okupācijas vara viņu neaiztika. J. Špons daudz darīja sakaru atjaunošanai. Drīz vien tika organizētas nelegālas sapulces, atjaunoja sakarus ar Valmieru, Rūjienu un Valku. Notika kopējas Rūjienas un Mazsalacas biedru sapulces t.s. Rullā mežā.

Maija beigās un jūnija sākumā Mazsalacā un Vecatē jau bija ap 12 partijas biedru, vairākumā sievietes. Partijas darba galvenie pasākumi bija pašizglītošanās, literatūras un uzsaukumu izplatīšana, ieroču vākšana un uzglabāšana.

Sēļu pagastā darbojās revolucionāre Maija Rezgale (partijas biedre no 1917. gada). Sēļu pagastā atsevišķa nelegālā pulciņa nebija, tāpēc viņa saistījās ar Mazsalacas pulciņu, no kurienes saņēma partijas uzdevumus, literatūru un uzsaukumus.⁴⁹

1918. gada beigās bija skaidrs, ka Vācija karu zaudēs. Vācu kareivjiem bija apnicis karot. Karavīru vidū izplatījās laikraksts „Rote Fahne”. Vācu karavīri to deva lasīt arī vietējiem iedzīvotājiem.⁵⁰

Vietējie partijas biedri izplatīja uzsaukumus vācu kareivju vidū. Kad Saviesīgajā biedrībā notika koncerts vācu kareivjiem, Natālija Zīberga, pirms koncerta iekļūstot zālē, uz krēsliem uzlika uzsaukumu vācu kareivjiem.

Nora Melnalksne atmiņās par vācu okupācijas laiku 1918. gadā pastāsta šādu gadījumu: „1918. gada rudenī Saviesīgās biedrības namā notika sapulce, ko sarīkoja vietējie iedzīvotāji. Pēkšņi bija dzirdams, ka pa ielu kopsolī nāk vācu kareivji. Sapulces dalībnieku vidū gandrīz izcēlās panika, jo daudzi domāja, ka vācu karaspēka nodaļa ieradusies arestēt sapulces dalībniekus, bet vāciešiem nebija līdzīgi ieroči. Tad zālē ieradās divi kareivji. Viņi lūdza atļauju piedalīties sapulcē. Kareivji sapulcē ar runām neuzstājās, bet izsauca atsevišķus lozungus.”⁵¹

Vecates partijas biedri 1918. gada februārī purvā bija noslēpuši vienu kastīti ar japāņu šautenēm. Viņi novembrī tās lietojamā stāvoklī nogādājuši Rūjienā un nodevuši Pēteram Ūdrim (vēlāk Mazsalacas

izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks). Ar šiem ieročiem Rūjienas biedri 1918. gada decembrī cīnījās pret vācu okupantiem un latviešu baltgvardiem, kuri atkāpās.

Vācu okupācijas laikā viens no vislielākiem nodevējiem bijis mācītājs Hasmanis. Pēc atgriešanās Mazsalacā, Hasmanis licis arestēt savu rentnieku Kārli Ķilpi, tādēļ, ka Ķilpis bijis par šķūtnieku, kad Hasmanis 1918. gada janvārī pēc aresta tika vests uz Rūjienu. Ķilpi nosūtīja uz Vāciju, kur viņš koncentrācijas nometnē nomira.⁵² Hasmanis vācu okupācijas varai nodeva Teni Niguli un viņa brāli (1917. gada revolūcijas dalībniekus) un vēl daudzus citus.⁵³

Pielikums.

Mazsalacas Draudzes skolas skolotāji.

Augusts Veidenbaums

Dzimis 1886. g. 2. novembrī Lēdurgā. Vecāki laukstrādnieki. Mācījies Lēdurgas draudzes skolā. Seminārā Valmierā iestājies 1903. gadā, bet 1906. gadā izslēgts.

Skolnieka tiesības ieguvis Pliskavas skolotāju seminārā 1906. gada pavasarī. Apmeklējis LVU pedagogijas nodaļu. Bijis par skolotāju Mazsalaca draudzes skolā no (1906.-1909.) un Idus pagasta skolā no 1909.-1918. g.

Ņēmis dalību pasaules karā (4 gadus pavadījis Austrijas gūstā) un cīņās pret Bermontu. No 1919. gada līdz 1921. gadam strādā par skolotāju Rīgas pilsētas 28. pamatskolā. No 1921.-1934. gadam bijis šīs pamatskolas priekšnieks. Strādājis arī Rīgas pilsētas amatnieku skolā. Darbojies dažādās skolotāju organizācijās. Pensionēts.

Augusts Ģenderts

Dzimis 1896. gadā Skaņkalnes (Skulbergu) pagastā, mazsaimnieka dēls. Apmeklējis Skulbergu pagasta skolu un Mazsalacas ministrijas skolu. Seminārā iestājies Valmierā 1911. gadā, kuru beidzis 1915. gadā. Pēc semināra beigšanas iesaukts kara dienestā. Kā skolotājs nav strādājis. Miris vācu gūstā 1919. gadā.

Elmārs Ģenderts

Dzimis 1894. gadā Skaņkalnes (Skulbergu) pagastā, mazsaimnieka dēls. Apmeklējis Skulbergu pagasta skolu un Mazsalacas ministrijas skolu. Seminārā iestājies 1911. gadā, kuru beidzis 1915. gadā. Pasaules karā bijis strēlnieku pulkos, nepilnu gadu pabijis vācu gūstā. Strādājis kā skolotājs Mazsalacas draudzes skolā un Rževā (Krievijā). Tagad strādā Pāles Segruma 1. pak. pamatskolā, darbojas apkārtnes sabiedriskās, saimnieciskās un kultūras organizācijās.

Padomju vara Mazsalacā 1919. gadā no janvāra līdz maijam

1918. gada novembrī notika revolūcija Vācijā. Tam sekoja Vācijas kapitulācija Kompjēnas mežā. Šie notikumi iespaidoja vācu okupācijas karaspēka karavīrus Latvijā. Vācu okupācijas karaspēka daļās sāka vēlēt kareivju padomes. Vācu kareivji domāja par atgriešanos mājās.

Ziemeļvidzemē boļševiki sāka rosīgi dibināt strādnieku un bezzemnieku deputātu padomes. Vispirms tās radās lielākajos centros, kā Valkā, Valmierā un Rūjienā. Kontrevolūcija centās sagrābt padomes savās rokās, iedabūjot tur savus cilvēkus.

Šajā laikā sāka darboties Latvijas buržuāziskā valdība, kas pa visu Latviju izsūtīja savus emisārus dibināt bruņotos spēkus cīņai pret revolūciju.

1918. gada decembra mēnesī Mazsalacas partijas biedri rosīgi gatavojās atjaunot padomju varu. Sagatavošanās darbus vadīja biedrs Jēkabs Eglītis (E. Bērziņš), kas nelegāli dzīvoja Vecates pagastā. Mazsalacas partijas organizācijā iestājās brāļi Ūdri no Mazsalacas pagasta un vetfeldšers Jānis Kaužēns (1919. gadā kritis cīņās pie Saaru muižas Igaunijā). Ap 20. decembri Mazsalacas partijas organizācijā jau bija 20 biedru.

Decembrī tika izveidota organizācijas komiteja, lai sagatavotu Padomes vēlēšanas. 1918. gada 20. decembrī Saviesīgās biedrības zālē notika Mazsalacas miesta un pagasta Strādnieku un bezzemnieku deputātu padomes vēlēšanas. Par starptautisko stāvokli un padomju organizēšanu referēja Jānis Bluķis, vecs revolucionārs, bijušais katorznieks. Padomē ievēlēja 23 deputātus⁵⁴, no kuriem 50 vēlētājiem vienu. Par pirmo deputātu ievēlēja P. Birzgali, kas vēl nebija atgriezies no Pleskavas. Četrus deputātus ievēlēja no latviešu strēlnieku pulkiem.

Par Padomes izpildu komitejas priekšsēdētāju pagaidām ievēlēja Pēteri Ūdri. Par finansēm uzdeva rūpēties T. Bērziņam, kurš tikko bija atgriezies no koncentrācijas nometnes Vācijā. Partijas biedri jaunorganizētajā bezzemnieku padomē bija vairāku. Tie bija P. Ūdris, I. Lūsiņa, J. Kaužēns, T. Zalcbērģis, Nolberģis, Bankovskis, N. Zīlberģa, E. Sīpols, A. Eļķe u.c.⁵⁵

Janvāra sākumā Mazsalacā atgriezās P. Birzgalis, kas tad arī uzņēmās izpildu komitejas priekšsēdētāja pienākumus. Kā izpildu komitejas priekšsēdētājs P. Birzgalis strādāja 3 mēnešus. Aprīlī Valmieras apriņķa partijas komiteja viņu nozīmēja darbā Valmieras apriņķa izpildu komitejā par agrārās nodaļas vadītāja vietnieku un apriņķa partijas komitejas locekli.⁵⁶

P. irzgaļa prombūtnes laikā Mazsalacas izpildu komiteju vadīja Tenis Zalcbērģis, tāpat kā 1917. gadā Ādams Nolberģis.

No Mazsalacas bija aizbēguši ārsts, aptiekārs, mācītājs un kādi 8 lielsaimnieki. Pēdējie pārbēga pie igauņiem, kur piedalījās uzbrukumos Rūjienai un Mazsalacai. Kad Rīgā 1919. gadā no 13. līdz 15. janvārim ieradās Mazsalacas delegāti uz Apvienotās Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku I Padomju kongresu, viņi nejauši bija uz ielas sastapuši mācītāju Hasmani. To nodeva tribunālam.

Okupanti un vietējā buržuāzija sākumā neļāva strādnieku un bezzemnieku padomēm attīstīt savu darbību. Tomēr vairākās vietās padomes, izmantojamas kontrrevolucionāro spēku vājumu, revolucionārā kārtā saņēma visu varu savās rokās. Tā tas bija lecvā, Baldonē un Mazsalacā.⁵⁷ Citur padomes varu saņēma pēc Sarkanās Armijas uzbrukuma. Līdz 1918. gada decembra beigām, latviešu strēlnieki ar Latvijas proletariāta un trūcīgās zemniecības aktīvu atbalstu bija atbrīvojuši visu Vidzemi un Kurzemi no okupantu un buržuāzijas jūga. 1919. gada 3. janvārī Rīga bija Padomju rokās. 1919. gada 4. janvārī Rīgā ieradās Latvijas Padomju valdības galva P. Stučka.

1919. gadā no 13. līdz 15. janvārim, Apvienotās Latvijas I Padomju kongress nodibināja Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku. Martā notika LSD VI kongress, kurā mainīja partijas nosaukumu, nosaucot par Latvijas Komunistisko partiju.

Mazsalacas izpildu komitejai bija jāveic sociālistiski pārkārtojumi. Vispirms izveda Buša vilnas vērptuves un aušanas fabrikas nacionalizāciju. Nacionalizēja bankas vietējo nodaļu, brāļu Lielbāržu veikalus, pamesto aptieku u.c.⁵⁸

Pēc nacionalizācijas fabrikā iecēla strādnieku komisiju. Komisijā bija M. Freiberga, E. Mellepe, A. Eļķe, N. Zīberga. Ieņemto naudu komisija nodeva izpildu komitejai.⁵⁹

Izpildu komitejai trūka līdzekļu. Bija brīži, kad kasē nebija vairāk par 20 rubļiem. Lai dabūtu naudu, izpildu komiteja mantīgajiem pilsētas iedzīvotājiem uzlika vienreizēju nodokli jeb kontribūciju, noteica progresīvo ienākumu nodokli.

Vislielākās grūtības bija ar maizi un citiem pārtikas produktiem. Lai sagādātu maizi miesta iedzīvotājiem un pagasta bezzemniekiem, visi pārtikas produkti tika reģistrēti. Reģistrēja arī lopus un lopbarības krājumus. Bija nepieciešams bagātiem saimniekiem rekvizēt labību par noteiktām cenām. Mazsalacā tika atvērts graudu izdalīšanas punkts, kur iedzīvotājiem pēc noteiktas normas izsniedza graudus. Nācās cīnīties pret kandžas tecinātājiem. Budži brūvēja kandžu un spekulēja. Janvārī vien izpildu komiteja piedzina 18.000 rubļus soda naudas par kandžas brūvēšanu.⁶⁰

Tika konfiscētas arī veikalnieku noslēptās preces, kuras izpārdeva iedzīvotājiem. Trūka benzīns un petroleja, ziepes, cukurs, diegi, sāls. No Rīgas un Valmieras aprinķa arī neko nevarēja saņemt. Janvārī tika saņemti tikai 15 pudi sāls.

Neraugoties uz grūtajiem apstākļiem, darbojās arī skolas. Mazsalacas vidusskolai par direktoru, pēc Viklanda aiziešanas, iecēla A. Freibergu. Skolu nodaļa noorganizēja vietējo klubu.

Bez saimnieciskajām grūtībām, vislielākās briesmas draudēja no kontrrevolucionāru uzbrukumiem. 1919. gada sākumā Antantes imperiālisti plānoja pirmo karagājienu pret Padomju Krieviju. Šajos plānos bija paredzēta Latvijas teritorijas sagrābšana. Vispirms, pēc Vācijas kapitulācijas Antante uzdeva Vācijas valdībai turēt karaspēku Baltijā tik ilgi, cik Antante to uzskatīs par vajadzīgu. Tātad pēc vācu okupācijas izbeigšanās draudēja jaunas briesmas.

1919. gada sākumā Latvijā padomju varu apdraudēja vācu baltgvardu karaspēks Kurzemē pie Ventas, kuru vadīja fon der Golcs. Ziemeļlatviju apdraudēja igauņu baltgvardi un somu brīvprātīgie. Igauņu armija bija apgādāta ar angļu ieročiem. Tur bija 20.000 vīru, no tiem 3000 somu un zviedru brīvprātīgie.

Pirmais iebrukums Latvijā sākās no Igaunijas teritorijas 1919. gada janvāra beigās. 1. februārī baltgvardi ieņēma Valku un apdraudēja Rūjienu. Februārī, martā nodibinājās Ziemeļlatvijas baltgvardu brigāde 2000 vīru sastāvā (Zemitāna vadībā). Gada sākumā frontes līnija bija – Alūksne – Valka – Rūjiens – Ainaži. Ziemeļu fronte saistīja lielus padomju karavīru spēkus.

1919. gada 1. februārī baltgvardiem izdevās ieņemt Rūjienu. Frontes līnija pamazām tuvojās Mazsalacai. Neraugoties uz grūtībām, darbaļaudis strādāja un cīnījās, lai aizstāvētu padomju varu. Februāra sākumā Mazsalacas baznīcā notika plašs mītiņš. Bija ieradušies no frontes strēlnieki, vecie mazsalacieši. Mītiņā runāja V. Melnalksnis, Jaunatnes skolas skolotājs K. Strazdiņš un citi. Baznīca bija ļaužu pilna. Runātāji raksturoja stāvokli frontē kā grūtu un aicināja visus, kas grib iet palīgā, iestāties brīvprātīgajos. Pieteikšanās punkts bija izpildu komitejā, kas tolaik atradās krogā (tagad Mazsalacas 8-gadīgās skolas telpās). Pierakstījās daudzi cīnītāji. Daudzi mazsalacieši iestājās Valmieras brīvprātīgo bataljonā.

Kad februārī fronte pievirzījās Mazsalacai līdz 10 kilometru attālumā, sākot no Virķēniem līdz Sēļu muižai, brīvprātīgo Sarkano gvardu pieteicās arvien vairāk. Grūtības radās ar viņu apgādi. Februāra sākumā (ap 10. februāri) Ainažu, Rūjiens frontē aizsardzības pozīcijas ieņēma latviešu strēlnieku 7. pulks. Vienīgi pie Sēļu un Pantenes muižām frontē palika Sarkano gvardu daļas.

Ap 12. februāri baltgauņu spēki sāka no Saaru muižas un Virķēņu puses uzbrukumus Mazsalacas virzienā. Nuķu pusmuižas tuvumā krīt sarkanais gards Jānis Kaužēns.

12. februāra vakarā Mazsalacas padomes prezidija sēdē 7. strēlnieku pulka komandieris Strazdiņš apgalvoja, ka frontē nekas bīstams neesot, bet 13. februāra rītā jau tika saņemtas ziņas, ka igauņi fronti pārrāvuši.

Vajadzēja lielā steigā izdarīt Mazsalacas evakuāciju. No padomes paspēja izvākt arhīvu, produktus kopējam katlam un no fabrikas 6 vezumus gatavās produkcijas. Pēdējo nogādāja Valmieras apriņķa apgādības nodaļai.

Visi kaujas spējīgie padomes locekļi izgāja ar šautenēm pretim baltgvardiem. Viņus vadīja izpildu komitejas priekšsēdētāja biedrs (vietnieks) Pēteris Ūdris. Viņi sedza atkāpšanos un evakuāciju.

No dažām mājām, piemēram, no Apsīšu mājas u.c. padomju varai naidīgie elementi sāka apšaudīt padomes locekļus. Mazsalacas padome atkāpās līdz Vecates muižai. Frontes līnija bija gar Salacas upi līdz Jaunates skolai. Pie Jaunates skolas bija uzstādīta baterija, kura sekmīgi apšaudīja Mazsalacas muižu un iebrucējus.⁶¹

Mazsalacā ielauzās igauņu baltgvardi. Iebrucēji vispirms nodedzināja tiltu pār Salacu. Pēc tam uzsāka iedzīvotāju ierobežošanu. Aktivizējās vietējie kontrrevolucionāri, kuri uzrādīja iebrucējiem partijas un padomju darbiniekus. Astoņas dienas baltgvardi noturējās Mazsalacā.

Balto štābs atradās muižā. Vispirms pie izpildu komitejas tika nošauti divi strēlnieki – Gluhovskis un Liepiņš un atstāti uz ielas. Bez tam apcietināja vietējos padomju un partijas darbiniekus un aizveda uz muižu. Pirms nošausanas arestētos zvēriski spīdzināja. Visvairāk tika mocītas sievietes - Anna Eļķe un Zelma Āboltiņa. Viņas tika nošautas naktī uz 22. februāri pie muižas alus pagrabiem. Turpat

nošāva arī pārējos apcietinātos. Pēc nošaušanas līķi atstāti uz vietas, nelaižot klāt piederīgos. Pēc tam muižas strādniekiem pavēlēts līķus iemest Salacā.

Par šiem notikumiem stāsta Ādams Luste: „1919. gada februārī, kad ienāca igauņi, viņu štābs vispirms bija Kravainī. Arī muiža bija pilna ar zaldātiem. Igaunju virsnieki mūs izdzina, lai mēs nošautos vedam un gāžam Salacā. Es ar tēvu Juri, kurš bija vecs vīrs, jūdzām zirgus ragavās. Salikām līķus un aizvedām. Uz Salacu nevedām, bet nolikām pamestās kartupeļu bedrēs un uzlikām virsū skujas.”⁶²

Tā šos nošautos, briesmīgi sakropļotus, atrada pēc baltgvardu padzišanas 1919. gada 22. februārī. Piederīgie dažus varēja pazīt tikai pēc dažiem apģērba gabaliem.

Kas bija šie nogalinātie?

Pieci no viņiem – Anna Eļķe, Eduards Putniņš, Jānis Mauceklis, Aleksandrs Melgalvis un Augusts Meistars bija vietējās Strādnieku un bezzemnieku padomes deputāti un izpildu komitejas locekļi.

Anna Eļķe 22 gadus veca, no 1917. gada partijas biedre. Dzimusi Mazsalacā 1897. gada 10. novembrī. 1902. gadā vecāki pārcēlušies uz Rīgu. Tur Anna beigusi trīsgadīgo Katrīnas skolu ar labām sekmēm. Līdzekļu trūkuma dēļ mācības vairāk turpināt nevarēja un Anna kļuva par mašīnu smērētāju grāmatu spiestuvē. Vēlāk pārgāja uz šūšanas darbnīcu, kur sāka mācīties par šuvēju un brīvajos vakaros apmeklēja Rīgas Jauno teātri, sākumā kā novērotāja, vēlāk kā statiste. 1914. gadā Eļķu ģimene pārcēlās atpakaļ uz Mazsalacu. Tēvs bija miris jau 1908. gadā. Anna ar māsu iestājās darbā Mazsalacas tekstilfabrikā par audējām.

Anna iedraudzējās ar skolotāju Kārkliņu, kura bija veca partijas biedre. Arī Anna kļuva par komunisti, lai atdotu savas zināšanas, spēkus un pat dzīvību tautas nākotnei. Anna, kopā ar skolotāju Mizzi, bija viena no Darba jaunatnes pulciņa organizētājām Mazsalacā. Šis pulciņš darbojās boļševistiskās partijas vadībā.

Kad 1918. gadā vācu karaspēks okupēja Latviju, partijas un padomju darbinieki evakuējās no Mazsalacas, Anna tika atstāta Mazsalacā pagrīdes darbā. Viņa šajā laikā glabāja organizācijas sarkano karogu un literatūru. Vācu okupācijas apstākļos tas bija saistīts ar dzīvības briesmām. pagrīdes darbu A. Eļķe Mazsalacā veica kopā ar fabrikas strādnieci Zeltu Āboltiņu.

Kad 1918. gada decembrī vācieši Mazsalacu atstāja, tekstilfabrikas strādnieki ievēlēja viņu par deputāti Mazsalacas Strādnieku un bezzemnieku padomē un par tekstilfabrikas strādnieku komitejas priekšsēdētāju. Kad 14. februārī Mazsalacā ielauzās baltgvardi, nodevēji uzrādīja palikušos padomju darbiniekus. Kopā ar Z. Āboltiņu apcietināja A. Eļķi, zvēriski spīdzināja un nogalināja.⁶³

Putniņš Eduards bija Mazsalacas strādnieku un bezzemnieku padomes deputāts. Dzimis 1872. gada 28. augustā Vecates pagasta Vecvērās. Gadsimta sākumā rentējis no Bauņu barona Sapatas mājas. 1905. gada revolūcijas laikā kopā ar svaini P. Birzgzali piedalījās revolucionārajā kustībā Vecates pagastā. Reakcijas laikā viņš slēpa vairākus vajātos revolucionārus, piem. Gustavu Miezi no Staiķes.

1907. gadā viņš paša spēkiem uzceļ ģimenes māju Mazsalacā. Kopā ar māsu vīru P. Birzgzali, viņš aktīvi piedalās nelegālajā partijas darbā. Kad 1919. gadā Mazsalacā nodibinājās padomju vara,

Eduardu Putniņu ievēl Mazsalacas strādnieku un bezzemnieku padomē. Viņš aktīvi piedalās visos strādnieku varas pasākumos.

1919. gada 14. februārī pēc igauņu baltgvardu iebrukuma, viņš ar bērniem un citiem kaimiņiem slēpās blakus mājas pagrabā. Igauņu baltgvardi to uzzināja ar nodevēju palīdzību. Kopā ar E. Putniņu tur slēpās izpildu komitejas loceklis Aleksandrs Melngalvis, gadījumu darbu strādnieks un Kārlis Kangars – sarkanais gards, kurš bija izbēdzis no vācu gūsta.

Bruņota baltgvardu banda ienākusi pagalmā un pavēlējusi visiem trim vīriešiem nekavējoties iznākt no pagaba. Visi trīs bez kādas vilcināšanās aizvesti līdz ragavām, kuras atradušās uz ielas. Apcietinātie ieģrūsti ragavās un bez kādas atvadīšanās no tuviniekiem un bērniem aizvesti uz balto štābu. Pie pratināšanas spīdzināti un tajā pašā vakarā nošauti. E. Putniņam palika sieva un 4 mazi bērni.⁶⁴

Melgalvis Aleksandrs bijis aktīvs izpildu komitejas loceklis. Palikuši divi mazi bērni un sieva. Bijis gadījuma darbu strādnieks.

Mauceklis Jānis bijis vecāks cilvēks. Ļoti nosvērts un prātīgs vīrs. Kā pilsētu domes loceklis strādājis skolu sekcijā.

Meistars Augusts bijis Idus pagasta izpildu komitejas loceklis. Kad 1919. gadā uzbruka baltgvardi, viņš paslēpies vietējo nespējnieku namā, kurš atradies ceturtdaļkilometru no viņa dzīves vietas frontes aizmugurē. Iebrucēji, uzzinājuši to, sagūstīja viņu un netālu no mājiņas, kur Meistars dzīvoja ar sievu un vairākiem bērniem, pie Kalnrezģaļu aploka nošāva un pameta uz lauka sievas un mazo bērnu acu priekšā. Pēc Mazsalacas atbrīvošanas apglabāts Komunāru kapos. Meistars dzīvojis Idus muižā un strādājis par galdnieku. Vēlāk pārnācis dzīvot Kalnrezģaļu kalpu mājiņā. Darbojies vietnieku pulkā kā bezzemnieku pārstāvis, bijis Idus bibliotēkas biedrības valdes loceklis, liels grāmatu draugs un lasītājs. Pēc padomju varas nodibināšanās aktīvi darbojies izpildu komitejā.⁶⁵

Starp nogalinātajiem atradās arī četri jaunieši -

Zelma Āboltiņa – 22 gadus veca. Fabrikas strādniece, Annas Eļķes draudzene. Apzinīgi un aktīvi piedalījies visos politiskajos un sabiedriskajos pasākumos.

Kārlis Kangars – sarkanais gards, demobilizējies no armijas, izbēdzis no vācu gūsta un piedalījies padomju varas nostiprināšanā un aizsargāšanā.

Eduards Berķis – sarkanais gards, bezzemnieks no Sēļu pagasta.

Kārlis Ukermanis – sarkanais gards, gados ļoti jauns. Šie jaunieši bija palikuši ienaidnieka aizmugurē, lai turpinātu cīņu pret ienaidnieku. Slepķavu rokas pārrāva viņu dzīvi.

Nogalināto vidū bija arī divi strēlnieki, kurus iebrucēji bez kādām ceremonijām nošāva uz ielas izpildu komitejas priekšā – Gluhovskis un Liepiņš.

Gluhovska kabatās atrasti dokumenti, kas liecina, ka viņš bijis pēc tautības vācietis, sastāvējis vācu okupācijas armijā. Gluhovskis bijis komunisti, kurš vācu okupācijas armijā veicis aģitācijas un izskaidrošanas darbu. Viņa kabatā atrasta Vācijas komunistiskās partijas biedra karte. Vācu armijai

atstājot Latviju, Gluhovskis palicis Latvijā, ieskaitīts Latviešu strēlnieku pulkā un plecu pie pleca kopā ar latviešu strēlniekiem cīnījies par padomju iekārtas nostiprināšanu.⁶⁶

Par nogalināto strēlnieku Liepiņu nav nekādu tuvāku ziņu.

Mazsalacas atbrīvošana

1919. gada 22. februārī 7. Padomju Latvijas strēlnieku pulks pārgāja pretuzbrukumā un baltgvardi tika padzīti no Mazsalacas. Par cīņu norisi liecina Republikas Revolucionārās Padomes pavēle Nr. 229, 1919. gada 7. decembrī:

„1919. g. 22. februārī kaujās pie Salacas 7. Padomju Latvijas strēlnieku pulka 1. bataljonam, 1. un 2. rotas sastāvā (120 durkļu ar 2 ložmetējiem un 1 patšauteni), tika uzdots aplenkt no aizmugures pretinieka spēkus, kuri bija ieņēmuši izdevīgas un dabīgi nocietinātas pozīcijas. Pārgājis pa dēļiem, Salacas upi un riskēdams nokļūt ielenkumā, bataljons nemanīts nokļuva ienaidnieka pašā aizmugurē un sāka uzbrukumu no Salacas upes puses. Pēc iepriekš izstrādāta uzbrukuma plāna 2. rota uzbruka ienaidnieka labajam flangam, kurš atradās Mazsalacas muižā, tādējādi vēršot uzmanību uz sevi. Pretinieks, sastādījis visu savu rezervi ķēdē, sāka uzbrukumu 2. rotai. Sākās stipra apšaušana. Šajā laikā 1. rota strauji un spēji uzbruka pretinieka ķēdei no flanga. Izturīgā pretinieka brīvprātīgo trieciena grupa, kura divas dienas bija atsitusi visus mūsu uzbrukumus, neizturēja mūsu spiedienu un panikā metās metās bēgt, pamezdama kaujas laukā 20 kritušos un ievainotos, divas lauku virtuves, 50.000 patronu, divus ratus ar zirgiem un produktiem. Mēs ieņēmām Mazsalacas muižu un miestu un piespriedām pretiniekus visā frontes daļā atkāpties uz jaunām pozīcijām...”⁶⁷

Par cīņām pie Mazsalacas un Valkas 7. Padomju Latvijas strēlnieku pulks tika apbalvots ar Sarkanā Revolūcijas goda karogu par varonīgām cīņām pret sociālistiskās tēvijas ienaidniekiem.

Uzbrukumā piedalījās arī Mazsalacas padomes spēki, kuriem palīgā nāca 15 vīri no Alojās un daži no Sēļu pagasta. Cīņās piedalījās arī Valmieras brīvprātīgo bataljons.⁶⁸

Šai pašā laikā ar uzbrukumu ienaidnieka aizmugurē Virķēnu muižai, kur atradās balto štābs, uzbruka otrā bataljona piektā rota, kuru komandēja K. Žubītis. Uzbrucēji bija 60 strēlnieki un 40 sarkanie gvardi. Žubītis ar biedriem balto štābā, kur notika apspriede, iemeta rokas granātas. Štābu uz laiku padarīja par kaujas nespējīgu. K. Žubītis tika apbalvots ar Sarkanā karoga ordeni.⁶⁹

Sarkanās Armijas 7. Padomju Latvijas strēlnieku pulka uzbrukuma rezultātā igauņu baltgvardi atkāpās. Uzbrucēji bez slepkavībām vēl bija izlauptājuši vilnas un linu fabriku un Mazsalacas pagasta labības magazīnu, izvedot ap 40 vagonu dažādas labības.

Pēc baltgvardu padzīšanas sākās noslepkavoto biedru uzmeklēšana. Līķus atrada un atveda uz Mazsalacu. Vispirms novietoja ārsta Rozīša mājā. Pats Rozītis bija aizbēdzis līdz okupantu karaspēkam. Revolucionāre Milda Rusmane, kas piedalījies iezārkošanā stāstīja: „Noslepkavoto biedru paskats bija drausmīgs. Uz grīdas gulēja deviņi sakropļoti līķi. Desmito atrada pēc trim dienām turpat muižas parkā. Vairākiem līķiem bija sadragātas galvas un sejas neuzzināmas. Zelmai Āboltiņai galvas nemaz nebija. Daudziem noslepkavotajiem apģērba vairs nebija mugurā, bet bija

palikušas tikai skrandas. Piederīgie savējos varēja uzzināt tikai pēc atlikušām apģērba skrandām. Līķus pēc iezārkošanas pārvietoja uz baznīcu, kur telpas bija plašākas un piederīgie, kā arī Mazsalacas iedzīvotāji varēja no tiem atvadīties.”⁷⁰

1919. gada 1. martā kritušos biedrus apglabāja Mazsalacā, Komunāru kapos. Kapa vietu izraudzīja Mazsalacas deputātu padome. Apbedīšana notika plkst. 12. dienā. Bija auksta, skaidra diena, saulains laiks. Pie kopējā brāļu kapa, kur guldīja noslepkavotos biedrus, runāja Valmieras apriņķa revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs Jānis Ratnieks, Mazsalacas Sarkano gvardu, Izpildu komitejas un tekstilfabrikas strādnieku pārstāvji. Kapos bija arī skolnieki un 7. strēlnieku pulka bataljons. Mazsalacas darbaļaudis kritušiem varoņiem parādīja militāru godu. Viņus guldīja kapā atskatot karavīru – strādnieku šauteņu zalvēm.

Baltgvardiem, liekas bijis paziņots, ka apbedīšana notiks plkst. 15. Tieši šajā laikā igauņi ar artilēriju sāka apšaudīt baznīcu. Cilvēki šai laikā jau bija izklīduši. Nodevēji tika atrasti un viņus tiesāja revolucionārais tribunāls Valmierā.⁷¹ Atbildot uz biedru noslepkavošanu, Mazsalacas komunisti organizēja sarkangvardu vienību. Notika militāras apmācības. Vienlaikus ar tām tika apsargāti ceļi.

Padomju varai atgriežoties Mazsalacā, stāvoklis bija daudz grūtāks, jo frontes līnija tagad bija tuvāk un Mazsalacu bieži apšaudīja igauņu artilērija.

Marta vidū notika padomju pārvēlēšanas. Bija nolemts apvienot vairākus sīkos pagastus. Apvienojās Mazsalacas, Skulbergu un daļa Vecates pagasta. Apvienoto pagastu centrs bija Mazsalacā. Par apvienoto pagastu Izpildu komitejas priekšsēdētāju ievēlēja P. Birzgali, bet Valmieras apriņķa padome Birzgali drīz aizsauca darbā uz Valmieru, kur viņu ievēlēja apriņķa Izpildu komitejā par agrākās nodaļas vadītāja vietnieku.

Mazsalacas apvienoto pagastu Izpildu komitejas noformēja šādā sastāvā – priekšsēdētājs, skolotājs Antons Bankovskis, viņa vietnieks Jānis Mellis, agrākās nodaļas vadītājs Jēkabs Eglītis, pārtikas nodaļas vadītājs Antons Oga un izglītības nodaļas vadītājs Kārlis Strazdiņš. Par darbvedi apstiprināja Verneru Melnalksni, kas pēc padomes pieprasījuma bija atgriezies no 7. latviešu strēlnieku pulka. Sakarā ar frontes tuvumu izpildu komitejas loceklim Tenim Bērziņam uzdeva vadīt aizsardzības grupu. Kopā ar V. Melnalksni, viņi apmācīja biedrus rīkoties ar ieročiem. Apsardzības grupā bija 11 sievietes, to vidū Milda Eglīte, Kristīne Cire, Milda Rusmane, Natālija Zilberga u.c.

Vairāk kā trīs mēnešus Mazsalacas tuvumā atradās frontes līnija. Tas padomju darbu padarīja ļoti grūtu.

Mazsalacas teritorija nebija liela. Ap Dronu bija neitrāla josla, tālāk nāca igauņu baltgvardi.

Grūtajos apstākļos partijas organizācijā iestājās jauni biedri. Pavasarī Mazsalacas rajonā jau bija ap 60 biedru.⁷²

Partijas biedri palīdzēja cīnītājiem frontē. Pašreizējā izlūki bija biedri T. Zalcbergs, Ilze Lūsiņa, A. Birzgale un M. Liepa. Daļa partijas biedru aiziet uz fronti, kā biedri brāļi Ūdri, b. Virsis u.c.⁷³

Mazsalacas un apkārtnes buržuāzija atbalstīja igauņu baltgvardus. Šķiru attiecības šai laikā bija stipri saasinājušās. Rūjienā februāra sākumā buržuāzija nodibina „Valmieras apriņķa

komandantūras rotu” 30 cilvēku sastāvā, kur kopā ar igauņu baltgvardiem uzbruka Sarkanajai Armijai. 27. un 28. februārī balto aizmugurē, Ķirbēnos tiek izdarīta pirmā baltgvardu mobilizācija.

Bieži notiek ienaidnieka uzbrukumi. Mazsalacas Komunāru kapos pēc pirmā marta tika apbedīti arī kritušie latviešu strēlnieki, pēc cīņām Mazsalacas apkārtnē un pie Virķēniem. Padomju Latvijas 7. latviešu strēlnieku pulka cīnītājs Verners Melnalksnis par viņiem stāstīja: „Komunāru kapos ir apglabāti arī citi cīnītāji, kuri krita varoņu nāvē par mūsu Dzimtenes brīvību un neatkarību. Tie ir 7. latviešu strēlnieku pulka karavīri, kuri krita cīņās Mazsalacas apkārtnē un Mazsalacā. Arī šie kritušie karavīri tika apglabāti Komunāro kapos. Apglabāšana notika divas reizes – marta beigās vai aprīļa sākumā un maija sākumā. Pie šo strēlnieku apglabāšanas biju klāt. Man bija uzdots 7. latviešu strēlnieku pulka vārdā atvadīties no kritušajiem Mazsalacas aizstāvjiem.”⁷⁴

Mazsalacas aizstāvēšana

Grūtajos piefrontes apstākļos dzīve turpinājās. Darbaļaudis cīnījās un strādāja pie Padomju varas nostiprināšanas. 1919. gada 1. maijā notika darbaļaužu demonstrācija un mītiņš Mazsalacas baznīcā. Mītiņā runāja Komunistiskās partijas CK loceklis Krūmiņš - Pilāts un Jaunates skolotājs K. Strazdiņš. 1. maijā mītiņš vēl nebija beidzies, kad Mazsalacai uzbruka baltgvardi. Šo uzbrukumu atsita, bet nākamās dienas cīņas turpinājās. Sarkanās Armijas daļas atradās citos kaujas iecirkņos, tāpēc kauja bija jāuzņemas aizsardzības grupai.⁷⁵

Kauju dalībnieks V. Melnalksnis stāstīja: „1919. gada 3. maijā notika pēdējās cīņas. Bijām spiesti ar kaujām atkāpties. Atkāpšanās laikā partijas un padomju darbinieki, miliči, komjaunieši apvienojās divos vados un pievienojās 7. strēlnieku pulkam, kurš aizstāvēja frontes iecirkni no Ainažiem līdz Burtnieku ezeram. Tiku nozīmēts par jauno cīnītāju vada komandieri. Abas jauno vienības iesaistījās cīņā Salacas kreisajā krastā pretim Promultam. Mēs gribējām apiet baltos, bet tas neizdevās, jo balti no Promultu kalna atklāja stipru uguni. Ar savu vadu gribēju pievirzīties tuvāk. Bija jālien pa ciņainām pļavām. Manā vienībā bija Milda Rusmane u.c. Brīdī, kad pacēlu galvu, jutu, ka esmu ievainots. Lode bija izgājusi caur cini un atsitusies krūtīs. Ievainojums nebija smags, bet mani no ierindas izsita. Arī otru jauniešu vada komandieri Teni Bērziņu 2. maija kaujā pie Vecates muižas smagi ievainoja.”⁷⁶

Kauju dalībniece, revolucionāre Milda Rusmane par šīm cīņām raksta: „1919. gada 1. maija demonstrāciju un mītiņu apšaudīja ienaidnieka artilērija. Sākās baltgvardu uzbrukums. Mūsu kaujas vienību nosūtīja uz pirmajām pozīcijām, kur piedalījāmies kopējās kaujās ar latviešu strēlnieku 7. pulku. Vairākus mēnešus pēc atkāpšanas no Mazsalacas pavadījām asās cīņās. Mums, kā nepiedzīvojušiem kareivjiem, nācās pārdzīvot neparastas grūtības. Straujā tempā atkāpjoties, pavasara palu laikā, brienot līdz ceļiem aukstā ūdenī, bieži atskanēja komanda „Gulties!” Kritām zemē, ūdenim šļakstot, turot tikai šauteni virs ūdens. Bija arī gadījumi, kad vajadzēja gulties uz aparta, dubļaina tīruma. Smagie dubļi lipa pie kājām un apgērba. Kājas bija nepanesami smagas... . Vairākums vietējo iedzīvotāju mūs atbalstīja, daudzi pacienāja ar to, kas tiem bija, daži atdeva savas segas, lai naktī mums būtu ar ko segties, bet citi apmainīja mūsu gaišos galvas lakatiņus pret mums piemērotākiem. Tāpēc garastāvoklis aizvien mums bija možs. Rokas, kurās turējām šauteni, bija stipras un sirdis dedzīgas. Atstājot Latviju atkāpdamies, mēs zinājām un ticējām, ka Latvija būs mūsu un mēs vēl atgriezīsimies.”⁷⁷

Sarkanās Armijas spēki šajā frontes rajonā bija visai niecīgi, jo galvenais padomju karaspēks atradās Rīgas frontē pret fon der Golca kontrrevolucionāro armiju. 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulks aizņēma fronti no Rīgas jūras līča līdz Burtnieku ezeram, apmēram 80 kilometru garumā.

Pirmajā mazzalacietu kaujas vienībā bija partijas biedri un bezpartejiskais padomes aktīvs. Otrajā grupā Mazsalacas miliči. Pirmo grupu komandēja V. Melnalksnis, otro Treiberģs. Frontē kaujas vienībā palika 6 sievietes 18 - 20 gadu vecumā – Milda Rusmane, Anna Rusmane, Milda Eglīte, Marija Gailīte, Liene Rezgale un Kristīne Cire. No vīriešiem bija Jēkabs Eglītis, Augusts Lūsiņš, Dāvis Alksnis, Tenis Bērziņš ar brāli, brāļi Ūdri un Bluķis. No sievietēm frontē krita Milda Eglīte (Mazsalacas tekstilfabrikas strādniece). ⁷⁸ Vēl atkāpšanās laikā kritis Mazsalacas padomes loceklis biedrs Sīpols.

Vēl 1919. gada cīņās kritušie ir Ernests Kaužēns un Jānis Kaužēns (tēvs un dēls), Brants, Indriķis Sedlenieks, Kanapolis un Krūskops.

Ārējās un iekšējās kontrrevolūcijas pārspēks piespieda uz laiku cīnītājus atkāpties. Tā norisinājās notikumi Mazsalacā un apkārtnē 1919. gadā.

Mazsalaca buržuāziskās Latvijas laikā no 1920. - 1934. gadam

1919. gadā padomju vara, ar Latvijas padomju valdību priekšgalā, realizēja dzīvē proletariāta diktatūru Latvijā. Piecus mēnešus Latvijas padomju valdība apvienoja zem savas varas visu Latvijas teritoriju, ieskaitot Rīgu, Vidzemi, Latgali un Kurzemi, izņemot rajonu ap Liepāju.

Padomju varu Latvijā atbalstīja strādnieki un bezzemnieki. Padomju vara Latvijā uz laiku saistīja lielus interventu spēkus un vājināja viņu spiedienu uz Padomju Krieviju, ko tajā laikā bija ielencis ienaidnieks.

Latviešu buržuāzija meklēja palīdzību pie ārzemju imperālistiem un pieņēma šo palīdzību tiklab no Vācijas, kā arī no Antantes lielvalstīm. Starptautiskās kontrrevolūcijas bruņotie spēki ar baronu „landesvēru” un ar latviešu buržuāzijas virsnieku rotu palīdzību pieveica Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku un pārvērtā tās teritoriju par placdarmu uzbrukumam pret Padomju Krieviju.

1918. gadā valdošā loma Latvijā bija vācu imperiālismam. Bet Antantes valstu uzvara karā radīja priekšnoteikumus angļu imperiālisma uzvarai Latvijā. Tā rezultātā vēl vācu okupācijas laikā nodibinājās buržuāziskā Ulmaņa valdība, kas orientējās uz Angliju. Vadītāja loma buržuāziskās valdības izveidošanā bija divām partijām „Zemnieku savienībai” un „meņševikiem”. „Zemnieku savienība” tika nodibināta 1917. gada vasarā, kas pauda lauku un pilsētas buržuāzijas intereses. To vadīja K. Ulmanis, J. Čakste un Z. Meirovics. Meņševiku (sociāldemokrātu) partija tika izveidota 1918. gada vasarā ar vadītājiem Paulu, Klāru un Bruno Kalniņiem un Fr. Menderu. Partijas pilnais nosaukums - Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija.

Bez tam bija vēl daudzas partijas – demokrāti, radikāldemokrāti, nacionāldemokrāti, neatkarīgie, republikāņi, latgaļi u.c., bet tās sekoja vairāk „Zemnieku savienībai.”

Ulmaņa valdība nokļuva atkarībā no ārzemju imperiālistiem. Tāpēc vajadzēja astoņus mēnešus laika, lai noslēgtu miera līgumu starp KPFSR un Latviju (1920. gada 11. augustā). Tikai pēc tam, kad Padomju valsts bija atzinusi Latviju, to 1921. gada janvārī juridiski atzina Anglija un Francija.

1919.-1920. gadā buržuāziskā Latvija izveidoja savu valsts aparātu. Strādnieku organizācijas vajāja. Komunistiskajai partijai Latvijā bija aizliegts legāli darboties. 1920. gada aprīlī nežēlīga terora apstākļos notika Satversmes sapulces vēlēšanas. Vēlēšanās piedalās 25 buržuāziskās partijas. 1922. gadā tika pieņemta buržuāziskās Latvijas konstitūcija. Likumdošanas varu piešķīra vienpalātas saeimai, kurā bija 100 deputāti, ievēlēti uz 3 gadiem. Pirmās saeimas vēlēšanas notika 1922. gada 7. oktobrī. Buržuāziskās partijas saeimas vēlēšanās cīnījās par deputātu mandātiem, ministru portfeliem un siltām vietām. Strādnieku pārstāvju ievēlšanu visādi centās traucēt.

Buržuāziskās valdības savu varu nostiprināja ar tiesas un armijas palīdzību. Bez regulārās armijas, pastāvēja arī bruņotas aizsargu nodaļas, kas miera laikā pildīja policijas funkcijas un cīnījās pret revolucionāro kustību. Šo organizāciju nodibināja 1919. gada martā pēc buržuāziskās pagaidu valdības lēmuma „Zemnieku savienība”. Arī Mazsalacas pagastā 1919. gada augustā nodibināta šāda nodaļa (177 dalībnieki). 1920. gadā, pirms Satversmes sapulces vēlēšanām, Mazsalacā bija ieradies arī Ulmanis, solot visādus labumus sasauktajā tautas sapulcē, lai tikai ievēlētu viņu.

1919. gadā Latvijas Padomju valdība ar 1. marta dekrētu pasludināja visas zemes nacionalizāciju un visu muižu konfiskāciju. Noteica, ka vācu baroniem uz visiem laikiem jāatstāj Latvija.

Nākot pie varas, buržuāzija bija spiesta rēķināties ar masu revolucionāro kustību un zemnieku prasībām piešķirt tiem zemi. Arī budži gribēja sagrābt muižnieku zemi. Tāpēc buržuāzija paziņoja, ka tā realizēs agrāko reformu. Jau 29. maijā tika atcelta muižnieku kārtā līdz ar visām baronu privilēģijām. Bet 1920. gada 16. septembra likums par agrāko reformu bija liels solis atpakaļ. Tika atcelta nacionalizācija un vācu baroniem atstāja muižu centrus no 50 līdz 100 ha platībā. 1921. gadā Mazsalacas pagasta padome nolēma piešķirt baronam Oskaram Fitinghofam Mazsalacas muižas centra daļu 70 pūrvietu platībā, starp muižu un Mazsalacu, līdz ar dažām ēkām.⁷⁹ No muižas zemēm atdalīja 145 ha.

Pēc agrārās reformas Latvijas laukos joprojām palika liels skaits sīkzemnieku, laukstrādnieku un kalpu.

1925. gadā Valtenbergu pagasts tiek pārdēvēts par Mazsalacas pagastu. 1928. gada 11. februārī Mazsalacas miestam tiek piešķirtas pilsētas tiesības. Pilsētas ģērbonis bija vairogs, uz kura attēlots tilts par Salacu. 1928. gada vasara bijusi ļoti lietaina. Sekas - neraža un grūtības lauksaimniecībā ar lopbarību. Ziema bijusi ļoti auksta – dārzos izsaluši augļu koki.

1930. gadā pār Salacu uzcelts jauns tilts, kurš attēlots ģērbonī. Ar 1930. gadu Saeima pieņem likumu, ka tiks būvēts Rīgas – Rūjienas dzelzceļš.

1931. gadā visas pasaules saimnieciskā krīze smagi ietekmē arī mazsalaciešus. Lauku ražojumu cenas zemas, bet rūpniecības preču cena visai augsta. Samazinās darba algas. Daudzi laukstrādnieki dodas uz pilsētām.

Nodibinot savu kundzību, buržuāzija deva smagu triecienu strādnieku kustībai. Baltais terors izrāva no strādnieku šķiras vidus tūkstošiem brīvības cīnītāju. Latvijas komunistiskā partija bija iedzīta pagrīdē. pagrīdes apstākļi ļoti apgrūtināja partijas darbību. Neraugoties uz to, Komunistiskā partija pašizliedzīgi cīnījās pret buržuāzijas kundzību.

1920. gada februārī, pēc padomju varas krišanas Latvijā, Latvijas Komunistiskā Partija sāka darboties kā patstāvīga partija buržuāziskā Latvijā. Latvijas lielākajos centros darbojās pagrīdes organizācijas, kuras vadīja LK(b)P CK. Partijas apgabalu organizācijas izveidojās Rīgas, Lejaskurzemes – ar centru Liepājā, Ventpils, Zemgales – ar centru Jelgavā, Daugavas – centrs Jēkabpilī, Latgales – centrs Daugavpilī un Vidienas – ar centru Valmierā.

Politisko cīņu no pagrīdes vadīja komunistiskā partija. Piemēram, kad 1920. gada jūlijā apbedīja Valmierā noslepkavotos komjauniešus, „Strādnieku Savienības” organizētās bēres izvērtās par tik varenu politisku demonstrāciju, ka policija un aizsargi neuzdrošinājās izklīdināt tās dalībniekus.

1920. gada oktobrī Latvijā nelegāli atgriezās mazzalaciete biedre Rusmane, lai darbotos Vidienas organizācijā. Tās centri atradās Valmierā un Alojā. Biedru skaits nelegālā darba apstākļos nebija liels. Kad 1921. gada janvārī Valmierā notika Vidienas organizācijas nelegālā konference, tajā bija 10 deputāti, kuri pārstāvēja 56 partijas biedrus. Vidienā vajadzēja izveidot vienotu, spēcīgu, boļševistisku organizāciju. Lai apvienotu komunistiskos pulciņus vienotā organizācijā, bija jāveic liels un bīstams darbs. Vidienā tai laikā pastāvēja atsevišķi pulciņi dažādos novados. Sadalot pienākumus biedrei M. Rusmanei uzdeva pārstāvēt pulciņus Mazsalacā, Mazsalacas apkārtnē un Sēļu pagastā. Šajā apvidū viņas pieņemtais vārds bijis „Runcis”, bet citur „Bolle”.⁸⁰

1920. gadā biedre Milda Rusmane ieradās Mazsalacā ar uzdevumu noorganizēt partijas šūnu. Nākot no Alojās, viņa iegriezās pie skolas biedres Kristīnes Birkenfeldes.

Kristīne Birkenfelde kopā ar māsu un citiem jauniešiem Mazsalacā bija jau 1920. gadā noorganizējušas nelegālo komjaunatnes organizācijas šūniņu.

Ar 1921. gadu sāka darboties nelegālā partijas organizācija. Tajā sastāvēja Kristīne un Milda Birkenfeldes, Liene Ērenpreise, Sedleniece, Hermīne Anšmite, Vītola un M. Dancigere. Vēlāk organizāciju papildināja vecs partijas biedrs Alfrēds Teteris, kurš bija atgriezies no Padomju Savienības, Anna Kaužēna, Jānis Ķilpis u.c. Organizācija aptvēra Mazsalacu un apkārtējos pagastus – Vecati, Valtenbergu un Skulbergus. Sapulces notika dažādās vietās – gan Mazsalacā, gan arī pagastos. Trīs biedrenes – Ērenpreise, Sedleniece un Anšmite strādāja Mazsalacas tekstilfabrikā. Milda un Kristīne Birkenfeldes apmeklēja Mazsalacas vidusskolu.⁸¹

Partijas organizācijas darbs izpaudās komunistisko ideju un Padomju Savienības dzīves un darba asptākļu propagandā. Bez tam notika cīņa par Latvijas strādnieku stāvokļa uzlabošanu. Tika izplatīta nelegālā komunistiskā literatūra, gatavoti un izkārti sarkanie karogi.

Sēļu pagastā pulciņu vadīja M.Rezgale „Stūrgalve”. Viņa bija viena no piedzīvojušākajām pulciņa vadītājām toreizējā Vidienā, partijas biedre no 1917. gada. Viņa bija jau rūdīta komuniste, pārdzīvojusi 1919. gada baltgvardu zvērības, sēdējusi Vilandes cietumā un Valmieras koncentrācijas nometnē. Pēc atgriešanās Sēļu pagastā, viņa darbu turpināja, uzmeklējot viņai zināmos biedrus un

izveidojot nelegālo pulciņu. Pulciņa biedri veica pašizglītības darbu, un izpildīja partijas uzdevumus, kā uzsaukumu izplatīšanu, karogu uzvilkšanu u.c.⁸²

1921. gadā apvienošanās darbi sekmējās. Nostiprinājās Vidienas organizācija. Tika izveidoti četri galvenie darbības rajoni -

Pirmais - Alojā ar pārstāvi Dzelksni, 18 pulciņi, 121 b.

Otrais - Valmierā ar pārstāvi M.Rusmani (Bolli), 11 pulciņi, 76 biedri,

Trešais - Inčukalnā ar pārstāvi Jēkabu Dzēvi, 7 pulciņi, 60 biedri,

Ceturtais - Cēsīs ar pārstāvi Vili Saliņu, 7 pulciņi ar 51 biedru.

Kopā Vidienā bija ap 308 partijas biedru.⁸³

Darbs attīstījās sekmīgi, bet 1921. gada 15. novembrī, provokatoru nodevības dēļ, Vidienas organizācijā arestēja vairāk nekā 100 biedru. Tika arestēta arī M.Rusmane.

Vidienas organizācija vadīja arī nelegālo komjaunatnes darbu. Komjaunatnes Vidienas organizatore bija M. Rusmane. 1920. gadā komjauniešiem Vidienā arī nebija vadošā centra. Uzdevums bija apvienot atsevišķos komjauniešu pulciņus vienā organizācijā un iesaistīt jaunus biedrus.

Mazsalacā 1920. gada vasarā pie Kristīnes un Mildas Birkenfeldēm ieradās LKP CK pārstāvis Antons Mellis un uzdeva noorganizēt komjaunatnes pulciņus. Mazsalacā noorganizējās divi komjaunatnes pulciņi. Vienā sastāvēja skolu jaunatne, tās priekšsēdētājs bija Arnolds Ikalis un sekretāre Milda Birkenfelde.

Otrs pulciņš komplektējās no laukstrādnieku, amatnieku u.c. darbaļaužu jauniešiem. To vadīja Arnolds Kalniņš. Šajā pulciņā aktīvākie biedri bija tekstilfabrikas strādnieces Emma Kalniņa un Emma Virse.

Skolnieku pulciņā darbojās Sedlenieks, Paulīna Rudzīte, Kristīne Birkenfelde, Kārlis Baumanis, Oskars Kasa, Irma Upīte, Elīza Rezgale u.c.⁸⁴

Komjaunieši sapulcējās regulāri reizi nedēļā un kopēji mācījās politiskās zināšanas, tika lasīta Komunisma ābece un cita nelegālā literatūra. Komjaunieši bija cieši saistīti ar partijas organizāciju un kopā ar viņu veica nelegālās literatūras izplatīšanu, sarkano karogu izgatavošanu un izkāršanu. Skolā komjaunieši vadīja legālos pulciņus, literāros, dramatiskos u.c. Jauniešu vidū izplatīja revolucionārās idejas. Daļa jauniešu, piemēram, rīta lūgšanu laikā sākuši nedziedāt. Bijusi jāievēro vislielākā konspirācija, jo skolā mācījušies arī lielo saimnieku bērni. Neuzmanības gadījumā draudējusi iekrišana.

Pēc tam, kad Kristīne un Milda Birkenfeldes 1923. gadā pabeidza Mazsalacas vidusskolu (pirmais izlaidums), viņas kopā ar māti aizbraukušas uz Maskavu.

Ar 1922. gadu komjaunatnes organizācijā aktīvi sāka darboties Arnolds Kalniņš (dzimis 1903. gadā). Bijis Mazsalacas Darba Jaunatnes pulciņa dalībnieks. 1917. gadā evakuējies uz Padomju Krieviju.

1922. gadā atgriezies un saistījies ar nelegālo komjaunatnes Vidienas organizāciju. Iestājies arī Mazsalacas vidusskolā, bet īsi pirms skolas beigšanas izslēgts tāpēc, ka „noskaņots komunistiski”. 1928. gada Oktobra revolūcijas priekšvakarā, uzvelkot sarkano karogu, tika ievainots. No vajātājiem izbēdzis, nelegāli pārgājis robežu un ticis nosūtīts uz Maskavu ārstēties. 1929. gadā miris. ⁸⁵

Turpmākajos gados, sākot ar 1924. gadu, Mazsalacas nelegālās komunistiskās organizācijas pagrīdes centrs atradās Melnalkšņa mājā, līdz 1932. gadam. Tur atradusies tējnīca, kuru pārzinājis biedrs Pabriks. Tējnīca bijusi pagrīdnieku satikšanās vieta.

No 1932. gada līdz 1938. gadam centrs atradies Bokša mājā. Tur dzīvojis pagrīdnieks Alfrēds Rantiņš, strādājis Mazsalacas tekstilfabrikā un dažādus citus gadījuma darbus.

Alfrēds Rantiņš 1932. gadā ievēlēts Vidienas komitejā kā loceklis līdz 1935. gadam. Vidienas komitejas uzdevumā izpildījis deviņus mēnešus kurjera pienākumus.

Alfrēds Rantiņš par šiem kurjera pienākumiem raksta, ka nelegālo literatūru saņēmis Rīgā sākumā pie Matīsa kapiem. Pie tikšanās bijušas noteiktas pazīmes – Rantiņam krūšu kabatā papirosu kastīte Rīga, sievietei, kura atnākusi pretim, tāda pati papirosu kastīte rokā. Literatūru pēc saņemšanas viņš nogādājis ar vilcienu līdz Cēsīm, no turienes uz Mazsalacu ar divriteni. Pa ceļam nelegālās literatūras pakas nolīcis norunātās vietās citām organizācijām. Pirmo pie Cēsīm, otro Smiltenes tuvumā, trešo Gaujienā, ceturto Virešos, piekto Idū un sesto Mazsalacā.

Bijuši arī sarežģījumi. „1933. gadā, divas dienas pirms maija svētkiem, Mazsalacai iedalīto nelegālās literatūras paku noslēpu Salacas krastā, kungu kapos. Bez tam biju aizbraucis pēc īpašiem 1. maija uzsaukumiem. Braucot lejā pa Sniedzēnu kalnu, pie Salacas tilta sastapu pulksteņmeistaru Namnieku. Pie viņa darbnīcā, t.s. „Melnā bumba”, parasti salasījās uz kāršu spēli gan aizsargi, gan strādnieki. Arī es dažreiz tur iegriezos. Namnieks bija kuprītis, labsirdīgs cilvēks. Viņš droši vien bija nojautis kādu uzdevumu es pildu. Namnieks nāca man pretim un paziņoja, ka puikas kungu kapos atraduši nelegālo literatūru. Tagad tur atrodies aizsargi un gaidot, kas iešot pakal tai literatūras pakai. Vai nezinot kādu cilvēku, kam paziņot par šo lietu. Es pateicos viņam par uzzināto. Toreiz es paliku brīvībā pateicoties pulksteņmeistaram, jo negāju uz kapiem pēc noglabātās literatūras. Kapos veltīgi gaidīja aizsargi, neko tie nesagaidīja.” ⁸⁶

No partijas centrālkomitejas Mazsalacā Rantiņu dzīvoklī ieradās Olga Vāvere un pēc tam Jēkabs Eglītis – Bērziņš. Dažreiz arī Berta Mētra – Feldmane (pašlaik strādā Rakstnieku Savienībā).

Mazsalacā ieradās arī Latvijas Saeimas strādnieku – zemnieku frakcijas deputāti Oskars Gulbis un Augusts Matisons. Kā deputāti Oskars Gulbis ieradās no Rīgas, bet Augusts Matisons no Siguldas. Sākot ar 1932. gadu, viņi abi vadīja pagrīdes darbu. Pēc tam Augusts Matisons ieradās Mazsalacā retāk, jo biežāk iegriezās Cēsīs.

Oskars Gulbis bija dzimis un uzaudzis Mazsalacas pagasta Vecvītiņos, beidzis Mazsalacas draudzes skolu, 1933. gadā saimā strādnieku – zemnieku frakcijas priekšsēdētājs, kritis 1941. gada rudenī pie Staraja Rusas.

Tie bija krīzes gadi, kas skāra arī Mazsalacu. Fabrikā darbi bija sašaurināti, cilvēki palika bez darba. Daudz bezdarbnieku Mazsalacā bija 1933. gada pavasarī. Pilsētas valde bezdarbnieku bērniem

vienu reizi dienā izsniedza pusdienās plānu putru un gabalu maizes. Tā arī bija visa palīdzība. Par bezdarbnieku gājienu uz Mazsalacas pilsētas valdi raksta M. Rantiņa: „Biedrs Gulbis man deva partijas uzdevumu noorganizēt gājienu uz pilsētas valdi laikā, kad tur notika sēde. Gājienā piedalījās bezdarbnieku sievas un bērni. Vajadzēja griezties pie pilsētas galvas Dauguļa ar prasību, lai dod vīriem darbu, jo bērniem ar plānu putru vien nepietiek. Kad tuvojāties pilsētas valdei, mūs jau tur gaidīja sociāldemokrāti, kurus strādnieki bija ievēlējuši pilsētas valdē kā savas šķiras pārstāvjus, bet, kas izrādījās Dauguļa kalpi. Kad vienam no šiem sociāldemokrātu pilsētas valdes locekļiem parādīju kādu maizi dod mūsu bērniem, viņš to izsita man no rokām. Notikuma vietā ieradās arī deputāts Gulbis.... Policists Šics izklīdināja klātesošos. Sākās pratināšana un protokolu rakstīšana. Liecinieki apliecināja, ka pilsētas valdes loceklis man iesitis, bet kad nonācām tiesā, tad vainīga kļuva es. Tiesa man piesprieda maksāt soda naudu vienu latu, jeb 24 stundas aresta.”⁸⁷

Matisons šai pašā dienā Cēsīs bija organizējis tādu pat bezdarbnieku sievu un bērnu gājienu uz valdi. Aresti tur bijuši plašāki.

Šajos gados Mazsalacā noticis arī Salacas bagarētāju streiks un mežstrādnieku streiks, kas beigušies ar streikotāju uzvaru.

Pēc tam kad kurjera uzdevumus sācis pildīt Ernests Lūsis, Oskars Gulbis uzdevis Alfrēdam Rantiņam nodibināt Mazsalacā strādnieku – amatnieku biedrību. Lai dabūtu atļauju biedrības organizēšanai, vajadzēja iesniegt sarakstu ar 70 cilvēkiem, viņu vārdiem un adresēm. Biedrībā vispirms iestājās abi deputāti – Gulbis un Matisons, tad visi komunistiskās šūniņas biedri un arī bezpartejiskie.

Par biedrības valdes priekšsēdētāju ievēlēja Alfrēdu Rantiņu un valdes locekļiem Alfrēdu Teteri, Ernestu Lūsi un Frīdrihu Priedi. Biedrība darbojās no no 1933. gada augusta līdz 1934. gada maijam. Savā pastāvēšanas laikā biedrība veica daudz pasākumu kā Mazsalacā, tā arī apkārtējos pagastos, organizējot priekšlasījumus, pašdarbības izrādes u.c., atmaskoja vietējo sociāldemokrātu sadarbību ar vietējo buržuāziju.

Pēc Ulmaņa fašistiskā apvērsuma biedrību slēdza un valdes locekļus arestēja. Arestētos turēja cietumā uz Kerenska likuma pamata. Biedrs Rantiņš turēts cietumā līdz 1935. gada aprīlim.

Mazsalaca no 1934. - 1941. gadam

Pasaules ekonomiskās krīzes gados Latvijas buržuāzijas politiskā un ekonomiskā kundzība tika satricināta. Krasi paasinājās šķiru cīņa. Šādos apstākļos buržuāzija nolēma nodibināt fašistisko diktatūru. 1933. gada maijā tika apcietināti Saeimas strādnieku – zemnieku frakcijas deputāti, bet starpā priekšsēdētājs O. Gulbis. Viņus apvainoja komunistiskā darbībā un notiesāja katorgas darbos.

1934. gada naktī no 15. uz 16. maiju, fašisti Latvijā, ar armijas reakcionāro spēku un aizsargu palīdzību, izdarīja valsts apvērsumu un nodibināja Ulmaņa fašistisko diktatūru. Pēc apvērsuma pasludināja karastāvokli uz 6 mēnešiem, bet faktiski tas turpinājās 4 gadus. Fašistiskā valdība aizliedza visas politiskās partijas, slēdza to preses orgānus, padzina buržuāzisko saeimu. Tika

izdarītas tīrīšanas armijā. Pastiprinājās terors pret strādnieku šķiru un komunistisko partiju. Notika plašas apcietināšanas. Simtiem cilvēku ielika cietumos.

Mazsalacas pilsētas pārvaldē lielas pārmaiņas nenotiek. Pilsētas galva Daugulis paliek amatā arī uz priekšu. Vienīgi no pagasta padomes tiek atcelti 6 locekļi.

Mazsalacas apkārtnē lielsaimnieki sāk ievest darbaspēku no Polijas un Lietuvas. 1932. gadā – 26, 1933. gadā – 28, 1934. gadā – 70, 1935. gadā – 170, 1936. gadā – 142, 1937. gadā – 164, 1938. gadā – 184

1936. gada 9. martā tiek uzsākta dzelzsbetona tilta būve pār Salacu. Tiltu ceļ būvuzņēmēja L. Neiburga firma. Tiltu projekta autors bija toreizējais LVU vecākais docents inženierzinātņu fakultātē Pāvels Pāvulāns (pēc Lielā Tēvijas kara Latvijas valsts pilsētu celtniecības projektēšanas institūta galvenais konstruktors).

Inženieris P. Pāvulāns dzīvojis no 1883. gada -1956. gadam. Salacas dzelzsbetona tilta celtniecība 1936. gadā raksturo tā laika celtniecības tehniku Latvijā, strādnieku un inženieru meistarību, kas nebija zemāka kā visattīstītākajās Rietumeiropas valstīs. Tiltu garums bija 82 metri, augstums 16 metri, platums 6,6 metri. Tiltu celtniecība ilga 8 mēnešus – no 1936. gada 7. marta līdz 1936. gada 9. novembrim. Tiltu celtniecībā izmantoja tikai mūsu republikas teritorijā ražotos materiālus. Tiltu būve izmaksāja 150.000 latu.

1937. gada 9. oktobrī pār tiltu tika atklāta regulāra dzelzceļa satiksme.⁸⁸ Šai pašā dienā atklāja arī jaunuzcelto Mazsalacas staciju. Rīgas – Rūjienas dzelzceļa līnijas kilometrs izmaksājis apmēram 42.000 latus.

1939. gadā, pēc PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta parakstīšanas, Vācijas sūtnis pieprasīja vāciešu repatriāciju no Latvijas. 20. oktobrī tika parakstīts līgums. Uz Vāciju repatriējās ap 60.000 cilvēku, arī vairāki latviešu buržuāziskie nacionālisti. Repatriētie atstāja 60.000 ha zemes uz laukiem un ap 4000 apbūvētu zemes gabalu pilsētās. Par to bija Latvijas valdībai jāsamaksā 91,5 miljoni latu. 1940. gada sākumā tika samaksāti 30 miljoni latu. Repatriācija nenozīmēja hitleriskās Vācijas atteikšanos no Baltijas sagrābšanas plāniem. Daļa aizbraucēju visu laiku bija nodarbojušies ar spiegošanu. No repatriantiem hitleriešiem gatavoja parašūtisku, diversantu un spiegu grupas, gatavodamies uzbrukumam PSRS.

No Mazsalacas repatriējās 4 vāciešu ģimenes.

1940. gada sākumā vērojams nepieredzēti liels aukstums, kas pārsniedz pat mīnus 40 grādu C. Nosalst ļoti daudz augļu koku Mazsalacas un apkārtnes dārzos.

Fašistiskās diktatūras gados partijas darbs bija stipri ierobežots. Nelegālo literatūru saņēma reti. Partijas sapulces notika vienu reizi mēnesī un arī tad tikai kaut kur mežā.

Alfrēds Rantiņš laika posmā no 1932.-1938. gadam Mazsalacā atceras šādus komunistiskās partijas biedrus:

1. Indriķis Priede – kritis Lielajā Tēvijas karā;
2. Ādams Lapiņš – " " " " "
3. Pēteris Lapiņš – " " " " "
4. Augusts Vītols – " " " " "
5. Ernests Lūsis – " " " " "
6. Kārlis Strazdiņš – noslepkavots Valmieras cietumā vācu okupācijas laikā;
7. Oskars Priede – " " " " "
8. Alfrēds Teteris – " " " " "
9. Kārlis Sidrabs – strādā Valmieras rajona tautas tiesā;
10. Marija Rantiņa – personālā pensionāre Rīgā;
11. Milda Lūse – " " " " "
12. Natālija Vītola – strādā Rīgā;
13. Rihards Plūme – strādā Mazsalacā;
14. Gustavs Boksis – strādā Mazsalacā;
15. Kārlis Nolbergs – pazudis bez vēsts;
16. Kārlis Liepa – nav zināma atrašanās vieta;
17. Alma Liepa – nav zināma atrašanās vieta. [89](#)

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanās.

Mazsalaca laikā no 1940. gada jūnija līdz 1941. gada jūnijam

1940. gada jūnijā Latvijā bija nobriedusi revolucionārā situācija. 1940. gada 17. jūnijā Latvijas teritorijā ienāca Padomju Armijas papildu spēki, tauta tos apsveica. Sākās demonstrācijas, prasot gāzt fašistisko režīmu. 1940. gada 20. jūnijā tika sastādīta tautas demokrātijas valdība ar progresīvās latviešu inteliģences pārstāvi, profesoru Augustu Kirhenšteinu priekšgalā.

Profesors A. Kirhenšteins ir mazsalacietis. Dzimis 1872. gada 18. septembrī Valmieras apriņķa Mazsalacas Valtenbergu muižas kalpu mājās. Vecākiem bijuši 11 bērni. Neievērodams muižnieka protestus, tēvs centies dēlus un meitas izskolot. Savas skolas gaitas A. Kirhenšteins sāk Mazsalacas draudzes skolā. Pēc tam mācās Aleksandra ģimnāzijā Rīgā, tur iemīl dabas zinātnes un sāk interesēties par bioloģiju. 1895. gadā sāk studijas Tērbatas Veterinārajā institūtā, kuru beidz 1902. gadā, iegūstot veterinārārsta grādu. Pēc studiju beigšanas srādā par veterinārārstu Valmierā, pēc tam Limbažos. Aktīvi piedalās 1905. gada revolūcijā. Pēc revolūcijas emigrē uz Šveici, kur papildina savas zināšanas. Pēc Februāra revolūcijas atgriežas Latvijā. 1919. gadā, kad Latvijas Padomju valdība nodibina Latvijas Universitāti, viņu uzaicina strādāt Universitātē. 1923. gadā viņš jau aizstāv doktora disertāciju. Ilgus gadus veic zinātnisko darbu augstskolā, cīnās par tautas veselības aizsardzību, daudz tiek publicēti viņa zinātniskie darbi. Darbojās Latvijas un PSRS tuvināšanās biedrībā un ir tās priekšsēdētājs.

Kad 1940. gadā latviešu tauta gāza fašistisko diktatūru, nodibinājās Tautas valdība ar A. Kirhenšteinu priekšgalā. Saeimas vēlēšanās A. Kirhenšteinu ievēlēja par Latvijas prezidentu. Kā Latvijas Tautas saeimas delegācijas loceklis, A. Kirhenšteins kopā ar citiem latviešu tautas pārstāvjiem devās uz Maskavu, kur PSRS Augstākās padomes 7. sesijas 5. augusta sēdē Latviju uzņēma PSRS sastāvā. Tautas saeimu pārveidojot par Latvijas PSRS Augstāko padomi, par tās prezidija priekšsēdētāju kļuva A. Kirhenšteins. Šo darbu viņš pilda 12 gadus, līdz 1952. gadam, kad no valsts darba aiziet un nododas savam iemīļotajam zinātniskajam darbam.

Latvijā radās sociālistiskās revolūcijas mierīgas uzvaras iespēja. Latvijas buržuāzija bez bruņota atbalsta no ārienes nevarēja izraisīt atklātu pilsoņu karu. Legalizējās komunistiskā partija. Bija radušās plašas iespējas legālam darbam starp Latvijas iedzīvotājiem.

No 1940. gada 17. jūnija līdz 4. jūlijam Latvijas pilsētās un lauku apvidos komunistu vadībā notika masu mītiņi, demonstrācijas un sapulces, kuros piedalījās simtiem cilvēku.

Mazsalacā, vecās varas pārstāvji, lai „nomierinātu ļaužu prātus”, 24. jūnijā pilsētas sporta laukumā sasauca mītiņu. Mītiņa rīkotāji ir Mazsalacas pilsētas galva Daugulis un tekstilfabrikas administrācija. Runu tura Reinis Cukurs, „apskatot līdzšinējās valdības lielos pozitīvos panākumus un minot tomēr arī dažas negatīvās puses”. Mītiņa būtību atmaskoja laikraksts „Cīņa”, nosaucot to par reakcionāru organizētu sapulci.

30. jūnijā sporta laukumā tautas sapulci sarīko partijas organizācija, kura legalizējusies. Ieradušies pārstāvji no plašas apkārtnes – Mazsalacas, Skaņkalnes, Sēļu un Idus pagastiem. Runu saka LKP CK propagandists biedrs Mūkins. Darbaļaudis vienprātīgi prasīja sasaukt Tautas saeimu ar Satversmes sapulces tiesībām, lai izlemtu jautājumu par nākošo valsts iekārtu Latvijā. Sapulci noslēdzot, tiek nodziedāta „Internacionāle”.

Šajā pašā dienā notiek Mazsalacas un apkārtnes vispārējās strādnieku arodbiedrības dibināšana. Valdē ievēl Fr. Priedi, R. Rusmani, A. Zvejnieku un sekretāru V. Avotu. Pieteicās 122 biedri.

Drīzi vien Mazsalacā notika varas pārņemšana. 12. jūlijā Mazsalacas tautas namā notika jaunās pilsētas un pagasta valdes vēlēšanas.

Pilsētas valdē ievēlēja Alfrēdu Zvejnieku, Robertu Rusmani un Fridrihu Priedi.

Mazsalacas pagasta valdē ievēlēja Kārli Meļķi, Jāni Ostsonu, Arnoldu Lūsi, Jāni Jēgeri un Valliju Lāci.

Minētos kandidātus izvirzīja arodbiedrība. 1940. gada oktobrī iekšlietu ministrs Lācis par pilsētas vecāko apstiprina Alfrēdu Zvejnieku un par pagasta vecāko Jāni Ostsonu.

Strādnieki un zemnieki Mazsalacā, tāpat kā citur Latvijā, atbrūvoja aizsargus un ieņēma viņu štābus un klubus. Mazsalacas Aizsargu klubu nodeva tautas rīcībā un nosauca par Tautas namu.

Pēc aizsargu atbrūņošanas, varu pārņēma milicija. Ieroči bija jānodod arī policistiem. Uz vietām dibināja milicijas palīgdienesta spēkus. Mazsalacas pilsētā milicijas palīgdienestā darbojās Fridrihs Priede, Roberts Rusmanis un Pēteris Muižnieks.

Mazsalacas pagastā milicijas palīgdienestam tiek izraudzīti J. Auniņš, E. Nekunde, O. Mednis, A. Mencis, J. Nekunde, J. Mednis, K. Šics, P. Jēgers, A. Roska, K. Ozols, J. Bērziņš, J. Jēgers, B. Nolle, E. Sniegs un E. Strazdiņš.

1940. gada 14. un 15. jūlijā mazsalacieši piedalās Saeimas vēlēšanās. Mazsalacas vēlēšanu apgabala deputāti ir Marija Rezgale un profesors Augusts Kirhenšteins. Marija Rezgale vadīja Sēļu pagasta Vidienas organizācijas nelegālo, komunistiskās partijas pulciņu. 1923. gadā viņu arestēja un līdz 1926. gadam turēja Valmieras un Rīgas cietumos. Šajā laikā viņa saslima ar ļaundabīgo cukurslimību, tāpēc LK (b) P CK 1930. gadā viņu nosūtīja ārstēties uz Padomju Savienību. Pēc veselības uzlabošanas, Marija Rezgale traucās atpakaļ uz buržuāzisko Latviju, lai turpinātu bīstamo pagrīdes darbu. 1933. gadā Mariju Rezgali atkal arestēja un ieslodzīja Rīgas termiņcietumā, kur viņa smaka sešus gadus līdz 1938. gada beigām. Atbrīvota no cietuma, Marija Rezgale atkal no jauna iekļāvās nelegālā, komunistiskā darbā.

1939. gadā Marija Rezgale pārcēlās uz dzīvi Mazsalacā un iestājās darbā tekstilfabrikā kā audēja. 1940. gadā Mazsalacas darbaļaudis viņu ievēlēja par Latvijas Tautas Saeimas deputāti. 1940. gada 8. decembrī viņu ievēlēja par LKP Valmieras apriņķa komitejas locekli un Valmieras apgabaltiesas locekli¹.

Mazsalacas iedzīvotāji par „Darba tautas bloka” kandidātiem nodeva 1717 balsis. Pret bija balsojuši 38 vēlētāji.

Izpildot tautas gribu, Saeima 1940. gada 21. ūlijā svinīgi pasludināja padomju varu Latvijā un vienbalsīgi deklarēja Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanu. 22. jūlija sēdē Saeima pieņēma likumu par zemi un deklarāciju par banku un lielo rūpniecības un lauksaimniecības uzņēmumu nacionalizāciju.

Mazsalacā tiek nacionalizēta Raiskas mantinieku linu un vilnas vērpsšanas un aušanas fabrika. Fabrikas nacionalizācija notiek augusta mēneša sākumā. Par fabrikas direktoru ieceļ Emīlu Ikali no Sēļu pagasta.

Nacionalizē arī Mazsalacas piensaimnieku sabiedrības koppienotavu ar visām krejotavām. Septembra beigās nacionalizē aptieku (piederēja pilsētas galvam Daugulim), tirgotāja Šmita un Šternmaņa veikalus. Tika nacionalizēti 39 lielākie nami no kopējā skaita – 208 namiem.

Padomju vara izdarīja lielus pārkārtojumus lauksaimniecībā. Ar 1940. gada 22. jūlija deklarāciju, Tautas saeima zemi pasludināja par tautas īpašumu. 1940. gada 29. jūlijā Padomju Latvijas valdība pieņēma likumu par zemi, kas pasludināja zemes fonda izlietošanas kārtību un zemes reformu. Nacionalizētās zemes kopplatība republikā bija 4.7 miljoni hektāru. Lielākā zemes norma tika noteikta – 30 hektāri. Konfiscējot daļu no lielsaimnieku zemes, tika iedragāts viens no galvenajiem kapitālisma balstiem uz laukiem. Likums par zemi noteica jauno saimniecību lielumu līdz 10 hektāriem. Zemes reformas realizēšanai nodibināja Zemes ierīcības komiteju. Likuma realizēšanu uzdeva pagastu valdēm, piedaloties diviem Zemkopības ministrijas pilnvarotiem. Zemes reformas praktiskā darbā piedalījās līdz 2000 speciālistu un palīgdarbinieku. Mazsalacas un apkārtnes pagastos ierodas mērnīki, kuri uzsāk darbu. Mazsalacas pagastā zemes reforma skāra 180 lielsaimniecības 11.143 hektāru platībā. Tika iedalītas 345 jaunsaimniecības, katra 10 hektāru platībā.

1940. gada 5. augustā Latvijas PSR tika uzņemta Padomju Savienībā kā līdztiesīga republika. Tautas saeimas otrā sesija Tautas saeimu pārdēvēja par Latvijas PSR Augstāko Padomi. Par Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāju ievēlēja profesoru A. Kirhenšteinu, par valdības galvu iecēla V. Lāci.

gadā igauņu baltgvardi noslepkavoja Annu Eļķi un Zeltu Āboltiņu.

Aktīvi sāk darboties arī komjaunatnes organizācija. Mazsalacas pilsētas komjaunatnes organizācijas vadītāji ir Arnolds Meistars un Milda Plaude.

1940. gada 23. septembrī darbu uzsāk Mazsalacas un apkārtnes pagastu skolas. Mazsalacas vidusskolas direktors tagad ir Rūdolfs Dārziņš, kurš ar visu sirdi sāk pārkārtot skolas darbus. Audzināšanas darbā jāstopas ar lielām grūtībām, jo jācīnās ar buržuāziskās ideoloģijas izpausmēm skolnieku un skolotāju vidū.

1941. gada 12. janvārī Mazsalacas iedzīvotāji piedalās PSRS Augstākās Padomes vēlēšanās. Mazsalacieši Padomju Savienības Augstākajā Padomē ievēlēja Vikentiju Latkovski, Tautību Padomē Annu Liepu (skolotāju Ausekļa skolā Salacas pagastā).

1941. gada 14. janvārī tika izveidota Mazsalacas pilsētas izpildu komiteja ar priekšsēdētāju A. Zvejnieku, sekretāru K. Šķiņķi, locekļiem Jēkabu Prauliņu un Voldemāru Sedlenieku.

1941. gada martā sāk darboties Alojās MTS, kurai jāapkalpo arī Mazsalacas un apkārtnes pagastu zemnieki. Bez tam, katrā pagastā sāka darboties mašīnu un zirgu iznomāšanas punkti. Mazsalacas pagastā MZIP ierīko „Daugēnu” mājās. Punkta vadītājs ir Pēteris Taube. MTS un MZIP sniedza lielu palīdzību pavasara lauku darbu veikšanā trūcīgo, vidējo zemnieku saimniecībām un vispirms jaunsaimniecībām.

Attīstījās arī patērētāju kooperācija, kura pārņēma nacionalizētos veikalus, maizes ceptuves, viesnīcu.

Padomju Latvija attīstījās un nostiprinājās asas šķiru cīņas apstākļos. Šķiras ienaidnieks cīņā pret padomju varu lietoja dažādas metodes, sākot ar provokācijām un diversijām, beidzot ar naidīgu baumu izplatīšanu.

1941. gada 13. un 14. jūnijā, īsi pirms Vācijas nodevīgā uzbrukuma, kontrrevolūcijas spēku aktivizēšanās piespieda padomju varas orgānus izsūtīt no Baltijas zināmu skaitu politiski neuzticamu personu. Šo pasākumu, kara draudu dēļ, veica jūnija vidū lielā steigā, tāpēc tika pielaistas arī kļūdas. Palika neizsūtītas daudzas personas, kas piekopa kontrrevolucionāru darbību, kamēr izsūtīto vidū bija arī tādas personas, pret kurām, ņemot vērā viņu izturēšanos un rīcību, nebūtu vajadzējis lietot šos līdzekļus¹.

No Mazsalacas pagasta tiek aizvestas 9 personas, bet no Mazsalacas pilsētas 13 personas. Pielaištās kļūdas izmantoja ienaidnieki – latviešu buržuāzija un vācu okupanti, kuri vācu okupācijas laikā nemitīgi apgalvoja, ka tāds pats liktenis sagaidot visu latviešu tautu. Daļa tam arī noticēja un pakļāvās naidīgās propagandas ietekmei.

Sekmīgas sociālisma celtniecības sākumu Padomju Latvijā pārtrauca fašistiskās Vācijas iebrukums mūsu Dzimtenē. Latviešu tauta, kopā ar citām padomju tautām, Komunistiskās partijas vadībā cēlās aizstāvēt savu sociālistisko Tēvzemi.

1965.gada 3. maijā

Mazsalaca pirms 25 gadiem

[Iespējams, publicēts raksts, bet avots nav norādīts]

1940. gada jūnijā tautas revolūcijas rezultātā krita Ulmaņa diktatūra. 20. jūnijā izveidojās tautas valdība ar profesoru A. Kirhenšteinu priekšgalā.

Profesors A. Kirhenšteins ir mazsalacietis. Dzimis 1872. gada 18. septembrī Valtenbergu muižas kalpu mājās. Vecākiem bijuši 11 bērni. A. Kirhenšteins mācījies Valtenbergu pagasta jeb (Raganas) skolā, tad Mazsalacas draudzes skolā, pēc tam Aleksandra ģimnāzijā Rīgā. 1895. gadā uzsācis studijas Tērbatas Veterinārajā institūtā, kuru beidz 1902. gadā, iegūstot veterinārārsta grādu. Pēc studiju beigšanas strādājis Valmierā, tad Limbažos. Aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā. Pēc revolūcijas emigrēja uz Šveici. Latvijā atgriezās 1919. gadā un, kad Latvijas Padomju valdība nodibina Latvijas Universitāti, uzsāk darbu tajā. 1923. gadā profesors A. Kirhenšteins aizstāvēja doktora disertāciju. Ilgus gadus veica zinātnisko darbu augstskolā, cīnās par tautas veselības aizsardzību, daudz tiek publicēti viņa zinātniskie darbi. Bija Latvijas un PSRS tuvināšanās biedrības priekšsēdētājs.

1940. gada jūnijā, kā jau minēts, Kirhenšteins bija pirmās Tautas valdības vadītājs. Saeimas vēlēšanās A. Kirhenšteinu ievēlēja par Latvijas prezidentu. Kad Latviju uzņēma Padomju Savienībā, Tautas Saeimu pārveidoja par Latvijas PSR Augstāko padomi un par tās Prezidija priekšsēdētāju kļuva A. Kirhenšteins. Šo darbu viņš pildīja 12 gadus līdz 1952. gadam, kad no valsts darba aizgāja un nodevās savam iemīļotajam zinātniskajam darbam.

1940.gada jūnija notikumi izraisīja milzīgu politisko aktivitāti. Tautas valdības izveidošanos ar sajūsmu sveica Valmieras apriņķa pilsētu un pagastu iedzīvotāji. No 1940. gada 17. jūnija līdz 4. jūlijam Latvijasd pilsētās un lauku apvidos komunistu vadībā notika masu mītiņi, demonstrācijas un sapulces, kurās piedalījās simtiem cilvēku. Mazsalacā lielajām pārmaiņām mēģināja pielāgoties

arī reakcionārie spēki. Vecās varas pārstāvji, lai „nomierinātu ļaužu prātus”, 24. jūnijā pilsētas sporta laukumā sarīkoja mītiņu. Tā rīkotāji ir pilsētas galva Daugulis un tekstilfabrikas administrācija. Runu mītiņā tura Reinis Cukurs, „apskatot līdzšinējās valdības lielos pozitīvos panākumus un minot tomēr arī dažas negatīvās puses”. Beigās tika nosūtīta telegramma jaunajam valdības galvam.

Nākamajā dienā laikrakstā „Cīņa” bija lasāma korespondence par reakcionāru rīkoto sapulci Mazsalacā, kuras mērķis radīt apjukumu strādnieku vidū.

30. jūnijā Mazsalacas sporta laukumā tautas sapulci rīkoja komunistiskās partijas organizācija. Tautas sapulcē bija ieradušies pārstāvji no plašas apkārtnes – Mazsalacas, Skaņkalnes, Sēļu un Idus pagastiem. Runu teica LKP CK propagandists biedrs Mūkins. Sapulces dalībnieki vienprātīgi prasīja sasaukt Tautas saeimu ar Satversmes sapulces tiesībām, lai izlemtu jautājumu par nākošo valsts iekārtu Latvijā. Sapulci noslēdzot, tiek nodziedāta „Internacionāle”.

Šajā pašā dienā notiek Mazsalacas un apkārtnes vispārējās strādnieku arodbiedrības dibināšana. Valdē ievēl Fr. Priedi, R. Rusmani, A. Zvejnieku un sekretāru V. Avotu. Arodbiedrībā pirmajā dienā pieteicās 122 biedri.

12. jūlijā Mazsalacas tautas namā notika jaunās pilsētas un pagasta valdes vēlēšanas.

Pilsētas valdē ievēlēja Alfrēdu Zvejnieku, Robertu Rusmani un Fridrihu Priedi.

Mazsalacas pagasta valdē ievēlēja Kārli Meļķi, Jāni Ostsonu, Arnoldu Lūsi, Jāni Jēgeri un Valliju Lāci.

Tie bija jaunās - padomju varas pārstāvji pilsētas un pagasta pārvaldē. Kandidātus izvirzīja strādnieku arodbiedrība. 1940. gada oktobrī iekšlietu ministrs V. Lācis par Mazsalacas pilsētas vecāko apstiprina A.Zvejnieku un par pagasta vecāko J. Ostsonu.

Strādnieki un zemnieki Mazsalacā, tāpat kā citur Latvijā, atbrūvoja aizsargus un ieņēma viņu štābus un klubus. Mazsalacas aizsargu klubu nodeva tautas rīcībā un nosauca par Tautas namu.

Ieroči bija jānodod arī policistiem – viņu vietā kārtības sargāšanu pārņēma milicija. Uz vietām dibināja milicijas palīgdienesta spēkus. Mazsalacas pilsētā milicijas palīgdienestā darbojās F. Priede, Roberts Rusmanis un Pēteris Muižnieks.

Mazsalacas pagastā milicijas palīgdienestam tika izraudzīti Jānis Auniņš, Ed. Nekunde, O. Mednis, A. Mencis, J. Nekunde, J. Mednis, K. Šics, P. Jēgers, A. Roska, K. Ozols, J. Bērziņš, J. Jēgers, B. Nolle, E. Sniegs un E. Strazdiņš.

1940. gada 14. un 15. jūlijā mazsalacieši piedalās Saeimas vēlēšanās. Mazsalacas vēlēšanu apgabala deputāti ir Marija Rezgale un profesors Augusts Kirhenšteins. Marija Rezgale vadīja Vidienas organizācijas Sēļu pagasta nelegālo, komunistiskās partijas pulciņu. 1923. gadā, par nelegālu komunistisku darbību, viņu arestēja un līdz 1926. gadam turēja Valmieras un Rīgas cietumos. Šajā laikā viņa saslima ar ļaundabīgo cukurslimību, tāpēc LK(b)P CK 1930. gadā M. Rezgali nosūtīja ārstēties uz Padomju Savienību. Pēc veselības uzlabošanas, Marija Rezgale traucās atpakaļ uz buržuāzisko Latviju, lai turpinātu bīstamo pagrīdes darbu. 1933. gadā Mariju Rezgali atkal arestēja un ieslodzīja Rīgas termiņcietumā, kur viņa smaka sešus gadus līdz

1938. gada beigām. Atbrīvota no cietuma, Marija Rezgale atkal no jauna iekļāvās nelegālā, komunistiskā darbā. 1939. gadā viņa pārcēlās uz dzīvi Mazsalacā un sāka strādāt Mazsalacas tekstilfabrikā par audēju. 1940. gadā Mazsalacas darbaļaudis viņu ievēlēja par Latvijas Tautas Saeimas deputāti. 1940. gada 8. decembrī viņu ievēlēja par LKP Valmieras apriņķa komitejas locekli un Valmieras apgabaltiesas locekli.

1941. gada maijā viņa smagi saslima un tika ievietota Valmieras slimnīcā. Kad 1941. gada jūnijā Latvijā iebruka vācu fašistu karaspēks, M.Rezgali evakuēja un nogādāja Jaroslavas apgabalā, kur 1941. gada augustā viņa nomira. Apbedīta Jaroslavas apgabala Kozas ciema padomes teritorijā, ceļa malā, upītes krastā. Kapa vietu izvēlējušies valmierieši, ar kuriem kopā viņa pavadīja savas pēdējās dzīves dienas.

Mazsalacas iedzīvotāji par Darba tautas bloka kandidātiem nodeva 1717 balsis. Pret bija balsojuši 38 vēlētāji.

Izpildot tautas gribu, Saeima 1940.gada 21. jūlijā svinīgi pasludināja Latvijā padomju varu un vienbalsīgi deklarēja Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanu. Tautas Saeima 22. jūlija sēdē pieņēma likumu par zemi un deklarāciju par banku un lielo rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju.

Realizējot šos lēmumus, Mazsalacā tiek nacionalizēta Raiskas mantinieku linu un vilnas vērpšanas un aušanas fabrika. Fabrikas nacionalizācija notiek augusta mēneša sākumā. Par direktoru ieceļ Emīlu Ikali no Sēļu pagasta.

Nacionalizēja arī Mazsalacas piensaimnieku sabiedrības koppienotavu ar visām krejotavām. Septembra beigās nacionalizēja aptieku (tā piederēja bijušajam pilsētas galvam Daugulim), tirgotāja Šmita un Šternmaņa veikalus. Tika nacionalizēti 39 lielākie nami (no 208).

Padomju vara izdarīja lielus pārkārtojumus arī laukos. Tautas Saeima ar 1940. gada 22. jūlija deklarāciju, zemi pasludināja par tautas īpašumu. 1940. gada 29. jūlijā Padomju Latvijas valdība pieņēma likumu par zemi, kas pasludināja zemes fonda izlietošanas kārtību un zemes reformu. Republikā nacionalizētās zemes kopplatība bija 4.7 miljoni hektāru. Lielākā zemes norma tika noteikta – 30 hektāri. Konfiscējot daļu no lielsaimnieku zemes, tika iedragāts viens no galvenajiem kapitālisma balstiem laukos. Likums par zemi noteica jauno saimniecību lielumu līdz 10 hektāriem. Zemes reformas realizēšanai nodibināja Zemes ierīcības komiteju. Likuma realizēšanu uzdeva pagastu valdēm, piedaloties diviem Zemkopības ministrijas pilnvarotiem. Zemes reformas praktiskā darbā piedalījās līdz 2000 speciālistu un palīgdarbinieku. Mazsalacas un apkārtnes pagastos ierodas mērnieki, kuri uzsāk darbu. Mazsalacas pagastā zemes reforma skāra 180 lielsaimniecības 11.143 hektāru platībā. Tika iedalītas 345 jaunsaimniecības, katra 10 hektāru platībā.

1940. gada 5. augustā Latvijas PSR tika uzņemta Padomju Savienībā kā līdztiesīga republika. Tautas saeimas otrā sesija pārdēvēja Tautas saeimu par Latvijas PSR Augstāko Padomi. Par Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāju ievēlēja profesoru Kirhenšteinu, par valdības galvu iecēla Vili Lāci.

1940. gada 6. augustā, lai atzīmētu Latvijas uzņemšanu Padomju Savienībā, Mazsalacā notiek demonstrācija un mītiņš Komunāru kapos un pie Mazsalacas vidusskolas parka, kur 1919. gadā igauņu baltgvardi noslepkavoja Annu Eļķi un Zeltu Āboltiņu.

Mazsalacas pilsētas komjaunatnes organizāciju vadīja Arnolds Meistars un Milda Plaude. Komjaunieši izvērta aktīvu darbību.

1940. gada 23. septembrī darbu uzsāka Mazsalacas un apkārtnes pagastu skolas. Mazsalacas vidusskolas direktors tagad ir Rūdolfs Dārziņš, kurš ar visu sirdi sāk pārkārtot skolas darbus. Skolnieku skaits skolā daudzkārt palielinājās, jo padomju vara tagad deva iespējas mācīties visiem. Audzināšanas darbā jāstopas ar lielām grūtībām, jo skolas sienās bija jācīnās ar buržuāziskās ideoloģijas izpausmēm. Te lielu darbu veica vidusskolas komjaunatnes organizācija, kur darbojās A. Graudiņš, kurš bija skolas pirmais komsorgs. Pionieru vadītāja bija V. Pūce.

1941. gada 12. janvārī Mazsalacas iedzīvotāji piedalās PSRS Augstākās Padomes vēlēšanās. Mazsalacieši Savienības Padomē ievēlēja Vikentiju Latkovski un Tautību Padomē Annu Liepu (Salacas pagasta Ausekļa skolas skolotāju).

1941. gada 14. janvārī tika izveidota Mazsalacas pilsētas izpildu komiteja ar priekšsēdētāju A. Zvejnieku, sekretāru K. Šķiņķi, locekļiem Jēkabu Prauliņu un Voldemāru Sedlenieku.

1941. gada martā sāk darboties Alojās MTS, kurai jāapkalpo arī Mazsalacas un apkārtnes pagastu zemnieki. Bez tam, katrā pagastā sāka darboties mašīnu un zirgu iznomāšanas punkti. Mazsalacas pagastā MZIP ierīko „Daugēnu” mājās. Punkta vadītājs ir Pēteris Taube. MTS un MZIP sniedza lielu palīdzību pavasara lauku darbu veikšanā trūcīgo, vidējo zemnieku saimniecībām un vispirms jaunnodibinātajām saimniecībām (desmithektārnikiem).

Attīstījās arī patērētāju kooperācija, kura pārņēma nacionalizētos veikalus, maizes ceptuves, viesnīcu.

Padomju vara attīstījās un nostiprinājās asās šķiru cīņās apstākļos. Šķiras ienaidnieks cīņā pret padomju varu lietoja dažādas metodes, sākot ar provokācijām un diversijām, beidzot ar naidīgu baumu izplatīšanu.

Sekmīgas sociālisma celtniecības sākumu Padomju Latvijā pārtrauca fašistiskās Vācijas uzbrukums mūsu Dzimtenei. Latviešu tauta, kopā ar citām padomju tautām, Komunistiskās partijas vadībā cēlās aizstāvēt savu sociālistisko Tēvzemi.

Atmiņas par profesoru Augustu Kirhenšteinu

Lielās oktobra sociālistiskās revolūcijas jubilejas gadā mēs atceramies cīnītājus par padomju varu, kuri nežēloja spēkus, lai uzvaru iegūtu darbaļaudis.

Šāds cīnītājs ir profesors Augusts Kirhenšteins. Augusts Kirhenšteins ir mazsalacietis. Dzimis 1872. gada 18. septembrī Valtenbergu muižas kalpu mājā.

Viņa tēvs Ansis bijis Nikolaja zaldāts, apprecējies pēc karadienesta un sācis strādāt pie muižnieka. Kādu laiciņu viņš cēlis pāri pār Salacu ar prāmi iedzīvotājus. Pēc tam sācis strādāt pie barona par pasta vedēju. Ilgus gadus viņš vedis muižas pastu no Rūjienas. Ģimene dzīvojusi mājā, kur pašlaik atrodas Mazsalacas vidusskolas meiteņu internāts, otrajā stāvā. Bijusi iespēja palasīt tā laika avīzes – arī Pēterburgas avīzes.

Vēlākos gados A. Kirhenšteina tēvs sācis nomāt no barona muižas krogu. Tolaik A. Kirhenšteinam bijuši 14 gadi. Pirmā skola, kuru viņš sācis apmeklēt, bijusi Valtenbergu pagasta skola – kuru tautā sauca par Raganas skolu. Skolotājs bijis Bole. Uz skolu bērni gājuši dziedādami. Profesors vēl atcerējās, ka viņi dziedājuši šādu dziesmiņu:

“Kad turki neklausīja

Vairs krievu ķeizaram,

Tad jāaiziet mums bija

Kur darbs bij zobenam

Rit man dzimm,

Rit man dzimm....”.

Ģimene dzīvojusi krogus istabās. Vecākiem bijuši 11 bērni. Tēvs centies dēlus un meitas izskolot, neievērodams barona nepatiku. Jau bērnības gados ģimenei jāpārcieš dažādas grūtības.

Nākamā skola A. Kirhenšteinam ir Mazsalacas draudzes skola. No skolotājiem Augusts Kirhenšteins atcerējās skolas vadītāju Hincenbergu – ļoti mīlējis pātarus turēt. Pēdējā klasē bijis ticības mācība jāmacās vācu valodā. Labs skolotājs bijis Vulfs. Rusifikācijas gados bijušas dažas dienas, kad nav drīkstējuši nevienu vārdu runāt latviski. Ja pieķēra, pielika „šleipi”.

Pēc tam A. Kirhenšteins mācās Aleksandra ģimnāzijā Rīgā, tur iemīl dabaszinātnes un sāk interesēties par bioloģiju. 1895. gadā sāk studijas Tērbatas Veterinārajā institūtā, kuru beidz 1902. gadā, iegūstot veterinārārsta grādu.

Pēc studiju beigšanas strādā par veterinārārstu Valmierā, pēc tam Limbažos. Aktīvi piedalās 1905. gada revolūcijā. Pēc revolūcijas caur Somiju emigrē uz Šveici, kur papildina savas zināšanas.

Pēc Februāra revolūcijas atgriezās Latvijā. 1919. gadā, kad Latvijas Padomju valdība nodibina Latvijas Universitāti, viņu uzaicina strādāt universitātē. 1923. gadā profesors Kirhenšteins aizstāvēja disertāciju, iegūstot bioloģijas zinātņu doktora grādu. Ilgus gadus viņš veica zinātnisko darbu augstskolā, cīnījās par tautas veselības aizsardzību. Tika publicēti daudzi viņa zinātniskie darbi. Profesors bija Latvijas un PSRS tuvināšanās biedrības priekšsēdētājs.

Visraksturīgākā no profesora A. Kirhenšteina īpašībām bija aktīva attieksme pret visām dzīves parādībām. Visvairāk par visu viņš ienīda vienaldzību.

Zinātnieks, progresīvs sabiedrisks darbinieks, pedagogs un ilggadīgs sērumstacijas direktors, A. Kirhenšteins iemantoja tautas mīlestību un cieņu. Tādēļ arī 1940. gadā, kad latviešu tauta revolūcijas ceļā gāza Ulmaņa diktatūru, 20. jūnijā profesors A. Kirhenšteins tika izvirzīts jaunnodibinātās tautas valdības priekšgalā.

Saeimas vēlēšanās A. Kirhenšteinu ievēlēja par Latvijas prezidentu. Kad Latviju uzņēma Padomju Savienībā, Tautas Saeimu pārveidoja par Latvijas PSR Augstāko Padomi un par tās Prezidija priekšsēdētāju kļuva A. Kirhenšteins. Šo darbu viņš izpildīja 12 gadus līdz 1952. gadam, kad no valsts darba aizgāja un nodevās savam iemīļotajam zinātniskam darbam līdz mūža beigām gadā.

A. Kirhenšteins, pildīdams augsto amatu, pierādīja, ka viņš ir ne tikai spējīgs zinātnieks, bet arī izcils valstsvīrs. Apvienot tik dažādus amatus spēj tikai liela personība. Profesora atstātais mantojums ir ļoti plašs – pavisam ap 1300 zinātnisku darbu.

Profesors A. Kirhenšteins arvien interesējās par savu dzimto pilsētu Mazsalacu. Mazsalacieši viņa mājās bija arvien gaidīti viesi. Kad Mazsalacas pilsēta atzīmēja savu 100 gadu jubileju 1961. gadā, profesors atsūtīja apsveikuma telegrammu:

“Sirsnīgi sveicu jūs visus un pilsētas iedzīvotājus senās mazpilsētas simtgadu jubilejā un novēlu Mazsalacai izaukt par lielu, kulturālu padomju pilsētu. Slimība traucē personiski ierasties. Ļoti nožēloju. Akadēmiķis profesors A. Kirhenšteins.”

Mazsalaca Lielā Tēvijas kara laikā

Okupācijas režīma apstākļi

1941. gada 22. jūnijā hitleriskā Vācija bez kara pieteikuma uzbruka Padomju Savienībai, nodevīgi laužot 1939. gadā noslēgto neuzbrukšanas līgumu. Mūsu Dzimtenei, padomju tautām draudēja nāves briesmas. Pēc hitleriešu ministra Rozenberga instrukcijas Latvija bija jāpārvērš par apgabalu un jāiekļauj Lielvācijā. Kā zināms, jau pirms kara, 1939. gadā, kādā baltvācu sanāksmē Karalaučos Hitlers izteicās, ka Baltijas vācieši savā septiņsimt gadu ilgajā valdīšanas laikā esot pieļāvuši rupju kļūdu, neiznīcinādami latviešu un igauņu tautas, un ka turpmāk tādas kļūdas vairs nedrīkst atkārtot.¹

Visā Latvijas teritorijā bija paredzēts noņemt vācu kolonistus, bet vietējos iedzīvotājus mazāko daļu pārvācot, pārējos izsūtīt uz Baltkrieviju vai iznīcināt.

1942. gadā reihministrs Himlers jau dod direktīvas šai jautājumā – avīzē “Das Schwarze Korps” teikts - “Mūsu uzdevums ir nevis pārvācot Austrumus vecajā izpratnē, t.i., tur dzīvojošiem cilvēkiem iemācīt vācu valodu un vācu likumus, bet gan rūpēties par to, lai Austrumos dzīvotu tikai īstu ģermāņu asiņu cilvēki” - ja to saka SS reihsfīrers, tad tas kļūst par pavēli. Tāda ir šo vārdu jēga. Tas nekas, ja kāds vācietis krīt šo mērķu sasniegšanas labad, jo “ikviens dzīvības upuris rada telpu, kur reiz stāvēs simt vācu šūpuļi”.²

Hitlerieši par kaut kādu neatkarīgu Latviju pat dzirdēt negribēja. Vācu nacisti no okupācijas pirmās dienas līdz pat kapitulācijai nesolīja latviešu buržuāzijai nekādu “neatkarīgu Latviju”.

Latvijā ielauzās vācu armiju grupas "Nord" karaspēks, kurā ietilpa 32 kājnieku, 4 motorizētās un 4 tanku divīzijas. Varonīgi iebrucējiem pretojās Liepājas darbaļaudis no 23. - 28. jūnijam. Tāpat varonīgi aizstāvējās Rīga (Rīga tiek atstāta 30. jūnijā). Sīvas cīņas notika pie Daugavpils.

Uzbrucējiem pretestību organizē apriņķu centru partijas organizācijas. Kauju gaitā Valmierā saplūda strādnieku vienību kaujinieki, kas bija atkāpušies pēc piedalīšanās kaujās par Rīgu, Liepāju, Ventspili, Jelgavu. Valmierā tika saformētas strādnieku vienības un iznīcinātāju bataljoni ar partijas apriņķa komitejas sekretāru A. Kalniņu priekšgalā.

Kaujās Latvijas ziemeļu rajonos hitlerieši cieta lielus dzīvā spēka un tehnikas zaudējumus. 5. jūlijā Padomju Armijas daļas un strādnieku vienības atstāja Valku un virzījās uz Igauniju. 6. jūlijā bija okupēta visa Latvijas teritorija.

Kad Mazsalacai tuvojās ienaidnieks daļa partijas un padomju darbinieki un aktīvisti evakuējās. No Mazsalacas pilsētas evakuējās ap 70 cilvēki.

1941. gada 7. jūlijā Mazsalacā ienāk vācu karaspēka daļas, kuras apmetās vidusskolā, bijušā Komercciviesnīcā un citur. Skolas telpas pavēl atbrīvot karaspēka vajadzībām.

Kara sākumā vācu fašisti plaši izmantoja latviešu buržuāziskos nacionālistus, kas jau kara sākumā aktivizējās, cerēdami atgūt zaudēto varu. Viņi sāka atjaunot buržuāziskās nacionālistiskās organizācijas ar bruņotajām aizsargu nodaļām. Kara sākumā viņi uzbruka atejošiem sarkanarmiešiem un padomju pilsoņiem. Jau tsi pirms vāciešu ienākšanas Mazsalacā vietējie aizsargi izveidoja paš aizsardzības štābu, kas darbojās ielā Nr. (tagadējās viesnīcas telpās). No 6.- 8. jūlijam visos ceļa krustojumos tika izstādīti posteņi. Tiem, kas bija aizkavējušies vairs nebija nekādu iespēju bēgt. Bez tam arī tālāk no Mazsalacas visi ceļi bija nogriezti, jo vācu armijas galvenais trieciena virziens bija Valka – Pleskava.

Tūlīt pēc vāciešu ienākšanas minētais paš aizsardzības štābs uzsāka partijas un padomju darbinieku un atbalstītāju arestus. Arestētie tika novietoti pilsētas valdē (tagadējās izpildu komitejas telpās) un pagasta valdē (Mazsalacas vidusskolas internāta telpās, P. Birzgaļa ielā 4/6). Arestētos drīzi vien nogādāja uz Valmieras cietumu, kur daudzi tika nošauti. Ilggadīgais Mazsalacas izpildu komitejas priekšsēdētājs R. Strautiņš, kurš arī tika arestēts šai laikā atcerās šādus arestētos biedrus:

Dārziņš Rūdolfs – Mazsalacas vidusskolas direktors.

Graudiņš Arnolds – Mazsalacas vidusskolas 10. klases skolnieks, komjaunatnes sekretārs.

Strazdiņš Kārlis – strādnieks.

Persis Fricis – strādnieks, apcietināts 20. jūlijā.

Mangulsons – strādnieks.

Purlauris Elmārs – Mazsalacas mācītāja A. Skrodeļa kučieris, dzīvoja Tīšos.

Birkenfelde Anna – strādniece.

Apsītis Alfrēds – strādnieks.

Priede Oskars – strādnieks.

Čoka Eduards – izpildu komitejas sekretārs.

Šos arestētos biedrus okupanti nogalināja.

No apcietinājuma atgriezušies:

Paeglis Ernests – strādnieks.

Lūsa Tenis – invalīds.

Avots Jūlijs – Mazsalacas pilsētas izpildu komitejas sekretārs.

Strautiņš Reinis – strādnieks.

Karlovskis Andrejs – strādnieks.

Ozola Anna – strādniece.

Traubergs Ludis – strādnieks.

Pūce Augusts – strādnieks.

No Mazsalacas ciema iedzīvotājiem apcietināti un nošauti šādi cilvēki:

Sedmalis Ansis – laukstrādnieks.

Taube Arnolds – strādnieks.

Nekunde Jēkabs – strādnieks.

No apcietinājuma atgriezušies -

Sedmalis Kārlis – agronoms.

Jēgers Jānis – laukstrādnieks.

Gobiņš Tenis – laukstrādnieks.

Vēl ir ziņas par apcietinātiem Mazsalacas pagasta iedzīvotājiem -

Pēteris Auniņš – Sila veikalā.

Meļķis Kārlis – Dozītēs, Mazsalacas pagasta vecākais un valžu loceklis padomju laikā.

Ernests Nemme – Dauguļos.

Šmits – tēvs un dēls Dauguļos.

Ādams Auniņš – Sila veikalā.

Rudzīši brāļi – Priekškalnā un Veclicī.

Pēteris Sedmalis – Vecķimenī. [1.](#)

No Skaņkalnes ciema iedzīvotājiem nošauti:

Osis Rūdofls – mežsargs.

Mušperts – strādnieks.

Strunda Augusts – ciema priekšsēdētājs

Ceipis Ansis – strādnieks.

Krumholds Augusts – strādnieks.

No apcietinājuma atgriezušies -

Lākins Augusts – strādnieks.

Trauliņa Līna – strādniece.

Trauliņa Velta – strādniece. [2.](#)

Pēc atgriešanās no apcietinājuma vairākas sievietes Mazsalacā tika norīkotas dažādos piespiedu darbos, kā lādēt vagonus, aptīrīt pilsētu u.tml. No 1941.-1944. gadam Mazsalacas pilsētas valde šādi nodarbinājusi Persi Mildu, Graudiņu Emmu u.c. sievietes.

Okupējuši Latviju hitlerieši pasludināja to par Lielvācijas provinces "Ostlandes" sastāvdaļu. Par "Ostlandes" provinces galvu Hitlers 1941. gada 17. jūlijā iecēla Baltijas baronu Rozenbergu un par "Ostlandes" reihskomisāru Lozi, kura rezidence atradās Rīgā. Reihskomisārs viņam uzticēto teritoriju "pārvaldīja" ar ģenerālkomisāru starpniecību. Visa Latvijas teritorija bija sadalīta četros apgabalos, kurus pārvaldīja ģenerālkomisāram pakļautie apgabalu komisāri. Valmierā uzturējās apgabala komisārs Hanzens. Bez civilās administrācijas Latvijas teritorijā tika izveidots sodīšanas iestāžu un izpildvaras tīkls kuru vadīja Jekelns. Latvijas teritorijā vien hitlerieši ierīkoja 48 cietumus, 23 koncentrācijas nometnes un 18 geto.

Kad frontes stāvoklis hitleriešiem kļuva ļaunāks, okupanti sāka izmantot buržuāzisko nacionālistu pakalpojumus. Par apriņķu un pagastu vecākajiem parasti iecēla vecos Ulmaņa laika varasvīrus. Arī visos zemākajos policijas un gestapo amatos bija latviešu fašisti, jo tie labi pārzināja vietējos apstākļus.

Raksturojot okupantu saimniecisko politiku, jāatzīmē, ka hitlerieši vispirms centās uz okupēto apgabalu rēķina sekmēt karaspēka apgādāšanu. Ar 1949. g. 25. oktobra pavēli visus Latvijas PSR lielos uzņēmumus pasludināja par Vācijas īpašumu un nodeva vācu monopolu rokās. Tikai nelielu daļu sīko uzņēmumu atdeva to agrākajiem privātīpašniekiem. Mazsalacā tekstilfabriku vācieši nodeva atpakaļ Raiskas mantiniekiem.

Visiem darba spējīgiem iedzīvotājiem bija jāreģistrējas darba pārvaldē. Tika ieviestas pārtikas kartītes, īres maksa paugstināta par 200 procentiem. Kad okupanti uzsāka totālās mobilizācijas leģionam vai vācu armijai, tās organizēja ar darba pārvalžu palīdzību, uzaicinot ierasties, lai pēc tam piespiedu kārtībā mobilizētu iedzīvotājus.

Latvijas zemniekus pārvērta par pagaidu zemes lietotājiem, jo hitlerieši bija paredzējuši šeit izveidot 25 – 50 tūkst. muižu, kas bija paredzētas vācu kolonistiem. Visu jaunsaimniekiem atņemto zemi nodeva budžiem nevis privātīpašumā, bet pagaidu lietošanā.

Vietējie varas orgāni uz laukiem stingri reģistrēja sējas plātību, lopus, mājputnus, bišu dravas, sēklas krājumus u.c. Tika noteikti nepanesami nodokļi, lauksaimniecības produktu piegādes un citas nodevas un klaušas. Ik nedēļas katram pagastam bija okupācijas varas orgāniem jānodod dažādas nodevas.

Uzglabājies dokuments no okupācijas laika, kurš adresēts Mazsalacas pagasta vecākam, 1942. gada 26. novembrī Valmieras apriņķa vecākais paziņo, ka pēc Kreislandvirta rīkojuma 1942. gada decembra mēnesī Mazsalacas pagastam jānodod uz gaļas nodevu rēķina 69 liellopu un 51 cūku.

Mazsalacas pagasta vecākais savukārt ziņo 1943. gada rudenī, ka "Par sviesta nodevu nepildīšanu atsavinātas 21 govīs un uzlikti naudas sodi RM 7350 apmērā, kā arī izteikti 145 brīdinājumi. Iedzīvotāju apgāde ar normētām precēm, tekstilprecēm un apaviem ir nepamierinoša, sevišķi trūkums sajūtams apavu iegādē, tāpat nevar apgādāt lauksaimniecībai vajadzīgos ratu apkalšanai materiālus un materiālus dzelzs ragavām, trūcīgi ir arī zirgu apkalšanas materiāli. Pie zirgu rekvizīcijas janvārī 1943. gadā tika rekvizēti 38 zirgi..."¹.

Pienāca 1944. gads. Iesākās Latvijas teritorijas atbrīvošana no vācu okupācijas karaspēka. Latvijas teritorijas atbrīvošana iesākās 1944. gada 18. jūlijā, kad Padomju Armijas daļas, tai skaitā arī Latviešu strēlnieku korpusa ienāca Latvijā. Sīvas kaujas notika par Rēzekni, Daugavpili, Madonu, Krustpili.

Septembrī Padomju Armija sāka triecienuzbrukumu visās Baltijas frontēs. Padomju karaspēka uzbrukums Rīgas virzienā sākās septembrī no Valkas, Ērgļu un Bauskas rajoniem. 1944. gada 25. septembrī Mazsalaca tika atbrīvota no okupantiem. Atkāpjoties vācieši izdarīja lielus postījumus Rūjienā, nodedzināja lielāko daļu Valmieras.

Atkāpjoties no Mazsalacas vācieši uzspridzināja dzelzceļa tiltu pār Salacu, izpostīja dzelzceļa līniju. Tika uzspridzināts arī otrs tilts pār Mazsalacu pilsētā. Pilsētas saimniecība bija galīgi izpostīta. Pēc okupantu padzišanas vajadzēja sākt postījumu likvidēšanu un dzīves atjaunošanu.

Atsauces:

1Personālās pensionāres Elfrīdas Kampenusas (Balodes) atmiņas 1959.gadā. E. Kampenuse dzīvo Rīgā, Sarkanarmijas ielā Nr.28. dz. 47. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

2Dokumenti izmantoti no Rūjienas raj. Valsts arhīva, tagad glabājas Valmierā. Fonds Nr. 43, glabāšanas vienība Nr.11, apraksts Nr.11, lpp. Nr. 9-11.

3Bijušā Mazsalacas vidusskolas direktora, pensionāra A.Treimaņa atmiņas 1958.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

4Pensionāra A.Treimaņa atmiņas 1958.g. Mazsalacas tautas muzeja atmiņas.

5Valmieras/Valkas skolotāju semināra audzēkņi (1894-1919.). 1936.g. Valmieras/Valkas skolotāju semināra audzēkņu biedrība Rīgā. 10.kurss(1903.-1906.g.)

6Baltijas skolotāju seminārs. 1870.-1919.g. Rīgā,1940.g. Mazsalacas 8.g. skolas skolotājas O.Andersones atmiņas./O.Andersone – A.Freiberga meita/ 1961.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

7Rūjienas Valsts arhīvs. Fonds Nr. 43, apraksts Nr. 11, vienība Nr.11.

8M.Birkenfeldes(Dzērvītes) un K.Birkenfeldes biogrāfijas 1961.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

9A.Kalniņa biogrāfija. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

10Valsts Arhīvs, Rūjienas raj. (tagad Valmieras raj.)

11V.Jēkabsones(Pūces) atmiņas 1959.g. 19.febr. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

12Turpat.

13Valsts Arhīvs Rūjienā (tagad Valmierā 1962.g.) Fonds Nr.43, apraksts Nr.587. (Mazsalacas Valsts ģimnāzijas pedagogu konferenču protokolu grāmata 1938.g. 1.10. līdz 1941.g. 17.jūnijam)

14Valsts Arhīvs Rūjienā (tagad Valmierā) Fonds Nr.43, apraksts Nr. 587.

15Valsts Arhīvs Rūjienā, tagad Valmierā (1962.g.)

16Skolotāja D.Eglītes atmiņas. Mazsalacas tautas muzeja atmiņas.

17Mazsalacas vidusskolas mācību daļas vadītāja b. J.Pabrikas atmiņas. Mazsalacas tautas muzeja materiāli. 1951.g.

- [18](#)LPSR IM Skolu zinātniski pētnieciskais institūts. Mazsalacas vidusskolas pasākumi skolēnu sagatavošanā praktiskai darbībai. Rīgā, 1955.g.
- [19](#)Skolotāju Avīze 1961.g.5.jūlijā Nr.27.
- [20](#)Skolotāju Avīze 1960.g. 21.decembrī. Nr.52.
- [21](#)Skolotāju Avīze 1962.g. 27.jūnijā. Nr. 26.
- [22](#)Valsts arhīvs Rūjienā (tagad Valmierā) Fonds Nr.43, glabāšanas vienība Nr.11., apraksts Nr.11.
- [23](#)Pensionētas skolotājas O.Strautes atmiņas 1957.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli
- [24](#)LKP CK Partijas arhīvs, Fonds Nr. 35, apraksts Nr. 12, lieta Nr.177, 27lpp. J.Meža atmiņas.
- [25](#)P.Birzgalis. Autobiogrāfija. LKP CK Partijas arhīvs. Mazsalacas tautas muzeja materiāli. E.Kampenuses atmiņas.
- [26](#)1905.g. revolūcijas dalībnieku atmiņas. LVI 1955.g. Revolucionārā kustība Vecates apkaimē.
- [27](#)E.Kampenuses atmiņas par P.Birzgali. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [28](#)Mazsalacas saviesīgās biedrības statuti. 1899.g. Rīgā,9.,37lpp
- [29](#)1905.gada revolūcijas dalībnieku atmiņas , 1,177lpp. LVI 1955.g.
- [30](#)J.Lustes Teņa d. Atmiņas. Dzīvo Mazsalacas c. „Dzelmēs” Koļiņina kolhozā. 1960.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [31](#)J.Birkenfelda atmiņas. Dzimis 1894.g. 29.12. Dzīvo Rīgā. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [32](#)Pensionāra K.Bukuma atmiņas. Dzīvo Valmierā. 1960.g. 10.aprīlī. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [33](#)LKP CK Partijas vēstures institūta zinātniskā līdzstrādnieka b. J.Kaimiņa autobiogrāfija. 1961.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [34](#)E.Grieķa biogrāfija. Dz. 1901.g.30.12. Strādā Strenčos par Sakaru nodaļas priekšnieku .(1962.g.)
- [35](#)E.Kampenusas cīņa par padomju varu. Atmiņas.
- [36](#)Atmiņas par Ādamu Nolbergu un Teni Zalbergu. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [37](#)E. Kampenuses atmiņas. Cīņā par padomju varu. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [38](#)LPSR CVA, P-47, 1.apr., 103.lpp., 60. un 61.lpp.
- [39](#)LKP CK Partijas arhīvs. Fonds 35, apr. 12, lieta Nr. 46, lapa 22.-24.

- [40](#)LKP CK Partijas arhīvs. Fonds 35, apr. 12, lieta 46, lapa 22.-26. P.Birzgalis. Mazsalacas rajona partijas organizācijas darbība vācu okupācijas laikā.
- [41](#)M.Zālmanes atmiņas 1961.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [42](#)E.Kampenuse. Par padomju varu. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [43](#)Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11, LVI 1959.g., 125lpp. T.Bērziņš. Cīņas par padomju varu Mazsalacā.
- [44](#)A.Ģenderta biogrāfija, uzrakstījis E.Ģenderts 1961.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [45](#)Akadēmiķa K.Strazdiņa atmiņas 1959.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [46](#)E.Balodes(Kampenuses) atmiņas par padomju varu. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [47](#)P.Birzgaļa biogrāfija. LKP CK Partijas arhīvs. 1927.g. 14.nov.
- [48](#)Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 1d., LVI 1958.g. 156.-157lpp. H.Leimanis . Ziemeļvidzemes vācu okupācijas laiki.
- [49](#)M.Rezgales biogrāfija. Mazsalacas tautas muzeja materiāli. 1961.g.b
- [50](#)N.Zībergas atmiņas. Pensionāre Rīgā. 1959.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [51](#)Melnalksnes Noras atmiņas 1960.g. Dzīvo Ramatas ciema kolhozā „Jaunais arājs”. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [52](#)LKP CK Partijas arhīvs. Fonds 35, apr.12, lieta 46, lpp.14-21.
- [53](#)Niņģuļa Sprīča atmiņas.1959.g. Pensionārs, dz. 1886.g. 3.3., dzīvo Mazsalacā. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [54](#)Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11, LVI 1959.g., 126lpp. T.Bērziņš. „Cīņas par padomju varu Mazsalacā. T.Bērziņš min 23 deputātus, bet P.Birzgalis – 17.” LKP CK Partijas arhīvs, 35.fonds, 12.apr., lieta 46.,261lpp.
- [55](#)LKP CK Partijas arhīvs , 35fonds, 12.apr., lieta 46, 28lpp
- [56](#)LKP CK Partijas arhīvs. P.Birzgaļa autobiogrāfija 1927.g.
- [57](#)Latvijas Komunistiskās Partijas vēstures apcerējumi. LVI 1961.g. 1.401.lpp.
- [58](#)Par Padomju Latviju. 11, LVI 1959.g., 127.lpp.
- [59](#)Pensionāres N.Zībergas atmiņas 1959.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.
- [60](#)Par Padomju Latviju. LVI, 1959.g., 128lpp.

[61](#)LKP CK Partijas arhīvs. Fonds Nr.35, apraksts 12, lieta 46, 14.-21.lpp. P.Birzgaļa atmiņas.

[62](#)Pensionāra Ādama Lustes atmiņas. Dz. 1871.g. 19.7., dzīvoja mазsalacas invalīdu namā, miris 1961.g. Viņa tēvs Juris bijis muižas pasta vedējs. Viņš pats tolaik muižas strādnieks.

[63](#)Mазsalacas varones A.Eļķes dzīves stāsts. Uzrakstījušas Natālija Zīlberga un Milda Rusmane. 1960.g. Mазsalacas tautas muzeja materiāli.

[64](#)Putniņas Zelmas atmiņas. Dz. 1882.g. 25.11. Vecates c. Dzīvo Aknīstes c. Susējas „Ronkās”. Mазsalacas tautas muzeja materiāli.

[65](#)Pensionāra, skolotāja A.Veidenbauma atmiņas 1959.g. Mазsalacas tautas muzeja materiāli.

[66](#)M.Rusmanes atmiņas 1959.g. Pensionāre Rīgā. Mазsalacas tautas muzeja materiāli.

[67](#)Latvju strēlnieku vēsture 11 sēj. 2.daļa. Maskavā, ”Prometējs” 1934.g., 54.lpp. 49.lpp. ir 7.rotas 2.vada strēlnieku uzņēmums pie Mазslacas baznīcas. 50.lpp. Sarkanās revolūcijas goda karoga attēls, kuru piešķīra 7. latviešu strēlnieku pulkam VCIK

[68](#)Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11 d., LVI 1959.g. 129.lpp. T.Bērziņš. Cīnas par Padomju varu Mазsalacā.

[69](#)Latvju strēlnieku vēsture. 11.sēj. 2.daļa. Maskavā, 1934.g. , 51.-51.lpp. K.Žubītis. Viena epizode.

[70](#)Pensionāres M.Rusmanes atmiņas 1959.g. Mазsalacas tautas muzeja materiāli.

[71](#)Valmieras apr. Padomes “Biļetēnā” Nr.12., 1919.g. martā lasāms – “... Mūsējiem ienākot Mазsalacā kritušie ar godu apglabāti un uzrādītāji arestēti.13.martā Revolucionārais tribunals slēgtā sēdē izskatīja viņu lietas. Apvainotas bija sekojošas personas. Paulīne un Zelma Ozolas par nošautās Annas Eļķes nodošanu, Valija Grīnberga un Elvīra Kirš par Eļķes un Runča nodošanu, sakaru uzturēšanu ar baltajiem un ziņu sniegšanu par strādnieku izturēšanos, Paulis Kiršs un Zofija Kiršs par strādnieku izspiegošanu un nodošanu baltajiem, Pēteris Saliņš par padomju darbinieku uzrādīšanu un dalības ņemšanu baltgvardu izdarītās kratīšanās, Rūdolfs, Artūrs un Ernests Pani par to, kā padomju karaspēkam atkāpjoties no Mазsalacas šāvuši uz sarkanarmiešiem, Aleksandrs Sakēvics par trādnieku nodošanu baltgvardiem, Arnolds un Jānis Sīmaņi par to, kā okupācijas laikā organizējuši baltgvardu pulkus un nodevuši padomju darbiniekus, Ernests Āboliņš par to, ka gājis baltgvardiem labprātīgi līdz un uzrādījis strādniekus, Jānis Zaķis par skolotājas E.Balodes nodošanu okupācijas varai, Mārtiņš Stirna par šaušanu uz sarkanarmiešiem, viņiem atkāpjoties no Mазsalacas, pie Stirnas atrasts vēl paslēpts telefona aparāts, Mariju Zariņu par naidīgu izturēšanos pret padomju karaspēku, Mariju Bušu par fabrikas atslēgu uzrādīšanu baltgvardiem, Oskaru Pēksēnu par pagasta vecākā amata izpildīšanu pie baltiem, Ebu Černovu par iešanu caur baltgvardu fronti, Jāni Tīliku par amata ieņemšanu pagasta pašvaldībā pie baltiem, Kārli Sīmani par dažādu ziņu sniegšanu baltajiem, Albertīni Sīmani par klātbūšanu pie psdomju darbinieku dzīvokļu kratīšanas, Emīliju Sadlenieci par baltgvardu Skrīvera Skrastiņa piepaturēšanu, Juri Ottisonu par tulka amata izpildīšanu pie baltajiem un Indriķi Sakevicu par nevēlamu darbību pagastā.Tribunāls nolēma sodīt. Daudzus sodīja ar nāvi, bet citus ievietoja koncentrācijas lēģerī uz nenoteiktu laiku.”

[72](#) Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11, LVI 1959.g., 130. lpp. T.Bērziņš. Cīņas par Padomju varu Mazsalacā.

[73](#) LKP CK Partijas arhīvs. Fonds Nr. 35, apr. 12, lieta 46,20.-21.lpp. P.Birzgalis. Mazsalacas šķiru cīņas pilsoņu kara laikā.

[74](#) V.Melnalksnis. Atmiņas. 1959.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[75](#) Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11, 136.lpp.

[76](#) Verners Melnalksnis. Atmiņas. 1959.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[77](#) M.Rusmane. Vidienas revolucionārā pagrīde 1920.-1921.g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[78](#) Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas 11, 136.lpp. K.Cire. Piefrontes pagastā. LVI, 1959.g.

[79](#) R.Cukurs. Mazsalacas pagasta hronika. Rokraksts. LPSR Valsts vēstures muzeja fondos.

[80](#) M.Rusmane. Vidienas revolucionārā pagrīde 1920.-1921.gados. 1960.g. Atmiņas.

[81](#) K.Birkenfelde. Pagrīdes darbs Mazsalacā un tās apkārtnē 1920.-1923.g. Atmiņas. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[82](#) M.Rezgales biogrāfija. 1961.g. Mazsalacas t.m. materiāli.

[83](#) M.Rusmane. Vidienas revolucionārā pagrīde. 1960.g.

[84](#) K.Birkenfelde. Pagrīdes darbs Mazsalacā 1920.-1923.g.

[85](#) Arnolda Kalniņa biogrāfija. 1961.g. Uzrakstījusi M.Rusmane. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[86](#) A.Rantiņš. Pagrīdes darbs 30.gados Mazsalacā. Atmiņas 1961.g.

[87](#) Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[88](#) Par tehnikas vēsturi. 111,119.-131.lpp. LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība 1962.g. V.Actiņš. Dzelzsbetona tilta celtniecība pār Salacu pie Mazsalacs.

[89](#) pensionārs A.Rantiņš. Pagrīdes darbs 30.gados Mazsalacā. 1961.g. Dzīvo Rīgā. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.

[1](#). Marijas Rezgales biogrāfija, uzrakstījusi M. Rusmane un Marijas Rezgales tuvinieki 1961. gadā. Tālākās dzīves gaitas M. Rezgalei ir šādas: 1941. gada maijā viņa smagi saslima un tika ievietota Valmieras slimnīcā. Kad 1941. gada jūnijā Latvijā iebruka vācu fašistu karaspēks, M.Rezgalei evakuēja un nogādāja Jaroslavas apgabalā, kur 1941. gada augustā viņa nomira. Viņu apbedīja Jaroslavas apgabala Kozas ciema padomes teritorijā, ceļa malā, upītes krastā. Kapa vietu izvēlējušies valmierieši, ar kuriem kopā viņa pavadīja savas pēdējās dzīves dienas.

Mazsalacas tautas muzeja materiāli

1. Latvijas PSR vēsture, 111 sējums, 403. lpp., LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība 1959. gadā.

1. Cīņa, 14. nr., 1942.g. 8. maijā

2. "Das Schwarze Korps", 1942.g. 20. augustā.

1. R.Cukurs. Mazsalacas pagasta hronika. Rokraksts, 135.lpp. LPSR Valsts vēstures muzeja fondos.

2. R.Strautiņš. Saraksts par Mazsalacas pilsētā arestētiem padomju pilsoņiem. Valmieras novadpētniecības muzeja fondos.

1. Mazsalacas pagasta vecākā pārskats-ziņojums Valmieras apriņķa vecākam. 1943. g. Mazsalacas tautas muzeja materiāli.